

Pharos Jaarverslag 2017

Vastgesteld door de directie op 9 mei 2018

Goedgekeurd door de Raad van Toezicht op 16 mei 2018.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
2.	Stimuleringsprogramma Lokale aanpak gezondheidsachterstanden Gezond in... Meerjarenprogramma	9
3.	Preventie en zorg chronische aandoeningen Verantwoord medicijngebruik bij migranten en laaggeletterden Meerjarenprogramma	23
4.	Gezond opgroeien Meerjarenprogramma	31
5.	Ouderen en gezondheid Meerjarenprogramma	37
6.	Gezondheid asielzoekers en vluchtelingen Meerjarenprogramma	43
7.	Participatie en eigen regie Meerjarenprogramma	51
8.	Vrouwelijke Genitale Verminking Meerjarenprogramma	59
9.	Samenwerking RIVM Centrum Gezond Leven (CGL) en thema-instituten	65
10.	Kennis- en informatieoverdracht	71
11.	Sociaal jaarverslag	79
12.	Bestuursorganen Pharos.....	113

1. Inleiding

Voor u ligt het jaarverslag 2017 van Pharos, het landelijk Expertisecentrum Gezondheidsverschillen.

Vanuit het uitgangspunt 'gezondheid en kwaliteit van zorg voor iedereen' zet Pharos haar kennis in om de grote gezondheidsverschillen te verminderen en om de kwaliteit, effectiviteit en toegankelijkheid van gezondheidszorg voor laagopgeleiden en migranten duurzaam te verbeteren.

Sociaaleconomische gezondheidsverschillen

Mensen met een lage opleiding, weinig inkomen of een migratieachtergrond hebben vaak een minder goede somatische en psychische gezondheid dan anderen.

Sociaaleconomische gezondheidsverschillen worden veroorzaakt door de wisselwerking tussen chronische ongunstige omstandigheden (persoonlijke zowel als sociale en fysieke omgevingsfactoren) en tekortschietende gezondheidsvaardigheden en aanpassingsvermogen.

De doelmatigheid en uitkomsten van preventie en gezondheidszorg pakken bij deze groepen bovendien slechter uit.

Deze gezondheidsverschillen vormen een 'wicked problem' en velen buigen zich inmiddels over dit vraagstuk. Als expertisecentrum gezondheidsverschillen hebben we hierin een verbindende en kennisdelende rol. We wijzen daarbij op het belang en de waarde van een persoonsgerichte integrale aanpak. Deze aanpak richt zich naast leefstijl, ook op de dieperliggende oorzaken van gezondheidsachterstanden.

Co-creatie

Een belangrijk uitgangspunt in ons werk is een actieve rol voor laagopgeleiden, migranten en vluchtelingen. We maken zichtbaar wat voor hen het verschil maakt en we doen dat samen met hen.

Op bijeenkomsten van Pharos vertelden zij zelf hun verhaal, we gaven hen nadrukkelijk een plek op onze eigen podia of gastpodia en we brachten middels films, publicaties en sociale media hun verhalen in beeld. De ervaringen en ideeën van de mensen om wie het gaat zijn zeer waardevol voor professionals en beleidsmakers, zo hoorden we regelmatig terug.

In 2017 zijn 53 sleutelpersonen door ons opgeleid die regionaal en lokaal de GGD'en, welzijns- en zorgorganisaties en gemeenten kunnen ondersteunen bij de voorlichting aan statushouders over het gezondheidsstelsel in Nederland en bij het bespreekbaar maken van ingewikkelde onderwerpen als seksuele en reproductieve gezondheid, psychische problematiek en opvoedingsvraagstukken.

We werkten samen met taalambassadeurs die uit eigen ervaring kunnen vertellen hoe het is om laaggeletterd te zijn en hoe ingewikkeld het dan is om je weg te vinden in een stelsel dat niet altijd goed aansluit op mensen met een lager opleidingsniveau. Ook testten zij, samen met ons, eHealth-apps, informatie- en voorlichtingsmateriaal.

In co-creatie met de mensen om wie het gaat zorgen we zo voor toegankelijke en begrijpelijke hulpmiddelen en informatie over de gezondheid(szorg).

2017 in vogelvlucht

We verzamelden in 2017 wederom vele goede voorbeelden uit gemeenten en uit de wereld van preventie en zorg, ontwikkelden praktische instrumenten en deelden kennis.

Belangrijke onderwerpen bij de kennisdeling in 2017 waren: bewoners in de hoofdrol, versterken van zelfregie en zelfredzaamheid en het verbeteren van de samenwerking tussen gemeenten, de eerste lijn en het sociale domein.

Daarnaast gaven we meerdere partijen praktische handvatten mee voor het bereiken en betrekken van mensen met een lagere sociale status of migrantenachtergrond. Juist uit oogpunt van preventie en persoonsgerichte zorg is dit van belang.

Met onze leerkring, workshops en actie-begeleidend onderzoek speelden we in op de toenemende aandacht vanuit gemeenten voor gecombineerde aanpakken van gezondheid en armoede of gezondheid en schuldenproblematiek.

EHealth4all was ook dit jaar een belangrijk thema. Pharos heeft een bijdrage geleverd aan het agenderen van inclusive design: toepassingen die zo ontworpen zijn dat ze voor alle mensen toegankelijk zijn, dus ook voor mensen met een laag opleidingsniveau of een migrantenachtergrond.

Met de transitie en transformatie in het zorg- en sociaal domein is ook de kennisinfrastructuur aan het transformeren. De landelijke kennisorganisaties kiezen in samenwerking met diverse partners, zoals VWS, de VNG en werkplaatsen voor een regisserende en verbindende rol in deze transformatie. Niet om kennis als doel op zich te genereren en verspreiden, maar om kennis dienstbaar te laten zijn aan de zoektocht naar de beste oplossingen voor maatschappelijke problemen en om de implementatiekracht te vergroten.

We zien een toenemende behoefte aan lerende praktijken van waaruit lokaal beschikbare kennis onderbouwd wordt met werkzame principes en vervolgens collectief beschikbaar komt. Pharos zet zich in haar programma's actief in om aan te sluiten bij deze vorm van kennis en praktijkontwikkeling en zo, in co-creatie, kennis te verrijken en te delen.

In 2017 is het programma Sociaal Domein opgestart vanuit VNG en het Rijk. Pharos draagt bij aan dat programma daar waar het onze thema's raakt en heeft zich verbonden aan de Kennisalliantie maatschappelijke zorg en ondersteuning (KAMZO), waar ook Movisie, NCJ, NJI en Vilans bij zijn aangesloten.

Verder heeft de samenwerking met het RIVM Centrum Gezond Leven (RIVM CGL) en de thema-instituten in 2017 een verdere boost gekregen, mede ingegeven door de versterkte oriëntatie van het landelijk beleid op preventie.

Zo heeft Pharos vanuit de diverse programma's met vele partners uit allerlei domeinen samengewerkt en kennis gedeeld over de aanpak van gezondheidsachterstanden en het

verbeteren van de kwaliteit, toegankelijkheid en effectiviteit van gezondheidszorg voor laagopgeleiden en migranten.

We kijken met tevredenheid terug op wat we in 2017 hebben bereikt en hebben kunnen betekenen in de duurzame aanpak van de grote gezondheidsverschillen.

2017 was ook het jaar dat Pharos afscheid nam van haar directeur mw. Van Berkum. Mw. Van Berkum heeft veel betekend voor Pharos. Ik wil dan ook van de gelegenheid gebruikmaken om mw. Van Berkum hiervoor te bedanken. Mw. Van Berkum was directeur tot eind 2017.

Ik wens u veel leesplezier toe!

Patricia Heijdenrijk

Directeur/bestuurder

2. Stimuleringsprogramma Lokale aanpak gezondheidsachterstanden Gezond in...

Meerjarenprogramma

Inleiding

In het voorjaar van 2017 kregen de GIDS-gemeenten goed nieuws van de staatssecretaris: hij besloot om GIDS en het programma Gezond in... voort te zetten tot en met 2021. De brief werd uiteraard ook door Pharos en Platform31 met enthousiasme ontvangen, onder meer door de volgende passage:

“Ik ben overtuigd van het effect van de GIDS-aanpak en de creativiteit die hiermee binnen gemeenten wordt losgemaakt om gezondheidsachterstanden kleiner te maken. Ik besef dat we pas een begin hebben gemaakt en dat dit een aanpak van de lange adem is.”

Voor gemeenten betekent de verlenging dat zij hun aanpak verder kunnen uitbouwen, de lokale netwerken en regionale samenwerking rond de aanpak kunnen versterken en beter in staat worden gesteld om zaken te borgen in regulier beleid. De verlenging geeft de gemeenten de mogelijkheid om het thema gezondheidsverschillen nog steviger op de kaart te zetten, ook op bestuurlijk niveau.

We zagen in 2017 dat gemeenten door het positieve besluit van de staatssecretaris met extra energie aan de slag gingen en dat er goede stappen zijn gezet. Een aantal gemeenten hebben we in de schijnwerpers gezet via een publicatie of filmpje van hun aanpak en de inspiratie-award die voor het eerst werd uitgereikt op ons landelijk congres. We merken dat dit andere gemeenten inspireert.

Samen leren bevalt goed

Opvallend groot was de belangstelling onder gemeenten om samen te leren over specifieke thema's zoals de verbinding tussen gezondheidsbeleid en respectievelijk ruimtelijke ordening, armoede en schulden. Deze wens om 'bottom up' te willen onderzoeken wat nu in de praktijk goed werkt, hebben we vertaald in een drietal leerkringen waaraan 29 gemeenten deelnamen. We benutten daarbij de brede ervaring die Platform31 heeft met deze werk- en leervorm. Daarnaast is meer dan voorheen op regionale bijeenkomsten kennis gedeeld en werd tussen gemeenten onderling gesproken over versterking van de aanpak gezondheidsachterstanden.

Met één druk op de knop inzicht

De samenwerking met VNG, RIVM en andere landelijke partners heeft opgeleverd dat gemeenten nu alle relevante gegevens over gezondheidsverschillen en factoren die daarmee samenhangen voor hun eigen gemeente overzichtelijk op een rij hebben via www.waarstaatjegemeente.nl. De gegevens vormen een basis om met inwoners en professionals te bespreken wat er speelt in hun omgeving en

wat onderliggende problematiek is. Dat helpt bij het maken van keuzes en stellen van prioriteiten bij de lokale aanpak. Ook kunnen de cijfers worden gebruikt om de effecten van lokaal beleid te monitoren.

Het is vanaf de start een van de meest bezochte thema's op www.waarstaatjegemeente.nl.

Vorderingen in de aanpak bij gemeenten

Iedere GIDS-gemeente krijgt jaarlijks een vragenlijst van het ministerie van VWS over de besteding van de GIDS-middelen. De analyse van de vragenlijst van 2017 geeft het volgende beeld:

- Steeds meer gemeenten doen een wijkscan om zo goed mogelijk aan te kunnen sluiten bij lokale problematiek (77% in 2017 t.o.v. 65% in 2016).
- Bijna alle gemeenten hebben hun plan van aanpak inmiddels omgezet in concrete acties. Deze acties zijn gericht op meerdere thema's en niet alleen op leefstijl. Voorbeelden zijn participatie en re-integratie, taalvaardigheden, armoede, eenzaamheid en fysieke omgeving.
- GIDS-gemeenten betrekken een scala aan organisaties bij hun lokale aanpak van gezondheidsachterstanden: welzijnsorganisaties, wijkteams, GGD'en, de eerstelijns, onderwijs, sport- en culturele verenigingen, het bedrijfsleven et cetera.
- Gemeenten waarderen de studiedagen, regionale bijeenkomsten en het online platform, omdat het ze de mogelijkheid geeft om te leren van andere gemeenten. De expertrol van Gezond in... wordt eveneens gewaardeerd en veel gemeenten geven aan dat ze vooral willen dat Gezond in... in de nieuwe periode op dezelfde manier ondersteuning blijft bieden.

Terugkijkend op 2017 zijn we tevreden over alle stappen die zijn gezet om de lokale aanpak van gezondheidsachterstanden te verstevigen en goed op de kaart te zetten.

Meerjarendoel van het programma

Een bijdrage leveren aan een duurzame lokale aanpak van gezondheidsachterstanden door gemeenten te ondersteunen, goede voorbeelden en kennis te verspreiden en door bestaande aanpakken te versterken. Het programma stimuleert een procesmatige aanpak waarbij initiatieven ondergebracht worden in regulier beleid en financiering. Dit is een voorwaarde voor een duurzame en langademiige aanpak.

Ondersteuning van de gemeenten bij het proces en de borging van een lokale, doelgerichte, integrale aanpak van gezondheidsachterstanden

De resultaten benoemd in het jaarplan zijn behaald. Gemeenten zijn op maat ondersteund met kennis over de aanpak van gezondheidsachterstanden tijdens vele gesprekken en bijeenkomsten. Kennis is op diverse manieren verspreid: via studiedagen, kennisdossiers, instrumenten en het online platform. Bij enkele onderdelen is gekozen voor een andere vorm dan oorspronkelijk bedacht, dit wordt aangegeven bij het betreffende onderdeel.

Hieronder geven we een impressie van de activiteiten.

Lokaal en regionaal stimuleren, agenderen, ondersteunen en kennisdelen

Op lokaal en regionaal niveau hebben onze vier adviseurs in 2017 de gemeenten 238 maal bezocht. Daarnaast was er veelvuldig contact per telefoon en e-mail. Onderwerpen van gesprek waren onder meer: verbreden van draagvlak bij andere domeinen of regionale samenwerkingspartners, nieuwe ambities vormgeven (in het kader van de 4 jaar verlenging), versterken van de bestuurlijke betrokkenheid en borging in regulier beleid, tussentijdse evaluatie met alle betrokken partners en monitoren van beleid.

Daarnaast werden gesprekken gevoerd over thema's als samenwerking met huisartsen, JOGG of buurtsportcoaches, laaggeletterdheid, ouderen, armoede, fysieke omgeving en het vormgeven van het concept Positieve Gezondheid. Er is regelmatig overleg gevoerd met de verschillende GGD'en ten behoeve van een goede afstemming over het advies aan gemeenten en de samenwerking rond regionale bijeenkomsten. Vaak werd meegedacht over of een bijdrage geleverd aan nota's lokaal gezondheidsbeleid (bijv. Zeist, Nijmegen, Amersfoort) en verbinding gezocht met regionale nota's waar SEGV een prioriteit is (bijvoorbeeld Kennemerland en VGGM¹).

In toenemende mate voeren we gesprekken in regionaal verband zoals in de Regio Rijnmond waar men actief aan de slag is met de aanpak van gezondheidsachterstanden en waar men ook in overleg is met vier actieve verzekeraars. Een kernteam met vertegenwoordigers van de GIDS-gemeenten onderhoudt de operationele contacten tussen de gemeenten en informeert het Algemeen Bestuur GGD Regio. Dit is een nieuwe besluitvormingsstructuur die is gestimuleerd door Gezond in... ten behoeve van het versterken en borgen van de aanpak van SEGV.

Regionale bijeenkomsten

In 2017 zijn er regionale bijeenkomsten geweest rond de aanpak van gezondheidsachterstanden in Drenthe, Friesland, Rotterdam Rijnmond, de Achterhoek, Twente (2 bijeenkomsten), Regio Hollands Midden en Zuid-Holland. Bij de bijeenkomsten waren GGD-medewerkers, partnerorganisaties en ambtenaren van verschillende gemeentelijke domeinen betrokken van in totaal ongeveer 60 gemeenten. Er werd stilgestaan bij preventie en zorg, armoede en gezondheid, samenwerking met zorgverzekeraars, JOGG, ontwikkelingen in de regio, hoe ver gevorderd men is met betrekking tot de integrale aanpak, hoe dit verbeterd kan worden en hoe bestuurders en andere organisaties hierin een rol kunnen spelen.

Een voorbeeld is de regiobijeenkomst in Friesland waar 15 gemeenten samen aan de slag gingen om draagvlak te vergroten voor de lokale aanpakken van gezondheidsachterstanden en om tot gezamenlijke doelstellingen te komen. Naast beleidsambtenaren volksgezondheid en lokale GIDS

¹ Veiligheids- en Gezondheidsregio Gelderland-Midden

projectleiders, waren er veel collega's uit andere beleidsdomeinen aanwezig, zoals Werk en Inkomen, Armoede, Jeugd, Sport, Onderwijs, Welzijn en Ruimtelijke Ordening.

Landelijke en internationale kennisdeling

Op een workshop georganiseerd voor de wethoudersgroep van Gezond in...ging men in gesprek over de mogelijkheden die de methode Mobility Mentoring biedt. Dit gebeurde in samenwerking met de gemeente Alphen aan de Rijn waar de wethoudersgroep op werkbezoek ging. In deze gemeente is een pilot met Mobility Mentoring gestart onder begeleiding van Platform31.

In 2017 werden twee landelijke bijeenkomsten georganiseerd: een studiedag in juni en een congres in november. Beide bijeenkomsten werden goed bezocht door respectievelijk 159 en 260 bezoekers en zijn zeer positief gewaardeerd.

Het thema van de studiedag was 'Boost de verandering'. Sprekers Wouter Hart en Maria van den Muijsenbergh inspireerden de aanwezigen tot het teweeg brengen en borgen van verandering in de lokale context. In workshops werd aandacht besteed aan de competenties die daarvoor nodig zijn. Ook andere thema's als armoede, vluchtelingen, leefomgeving en onderwijskansen kwamen aan bod.

Het landelijk congres in november werd georganiseerd voor wethouders, beleidsadviseurs en professionals uit verschillende domeinen. Er werd gevierd wat gemeenten in vier jaar hebben bereikt met GIDS en Gezond in... Ter inspiratie voor andere gemeenten werden de gemeenten Leeuwarden en Amstelveen in het zonnetje gezet. Zij ontvingen de eerste award 'Inspirerende GIDS-gemeente 2017'. Tijdens de paneldiscussie met prominente bestuurders, sprekers uit verschillende domeinen en vertegenwoordigers uit de wetenschappelijke wereld werd besproken wat nodig is voor een stevig vervolg. Inwoners vertelden op hun beurt wat hen geholpen had om hun gezondheid te versterken.

Gastspreker uit Londen

Op het congres sprak Professor Gail Findlay over de aanpak van gezondheidsachterstanden in Londen. Zij is jarenlang in de stad Londen verantwoordelijk geweest voor een breed community programma in achterstandswijken. Deze aanpak lijkt qua theorie en opzet verrassend veel op de aanpak van Gezond in... met de 5 sporen en 8 pijlers.

Een van de opvallende aanbevelingen aan gemeenten van Gail Findlay was om de verleiding te weerstaan je alleen op individuele leefstijlverandering te richten en om naast leefstijl vooral ook in te zetten op de dieperliggende oorzaken van gezondheidsachterstanden zoals armoede en schulden.

In plaats van het in het jaarplan genoemde werkbezoek aan het buitenland is samen met Gail Findlay een werkbezoek gebracht aan gemeente Utrecht waar Bart Andriessen, directeur Volksgezondheid, een presentatie gaf over de Utrechtse aanpak. Daarnaast nam de programmamanager van Gezond in... deel aan de jaarlijkse conferentie van EuroHealthNet (in Finland) waar zij kennis uitwisselde over de aanpak van gezondheidsverschillen met diverse Europese partners. Daarnaast zijn de vrijgekomen uren ingezet voor de onderstaande activiteiten:

Werkbezoek in Glasgow

Een adviseur van Gezond in... is in februari op werkbezoek geweest in Glasgow. Naast het leren van elkaar over de samenwerking tussen het fysieke domein en Volksgezondheid, is met NHS Schotland afgesproken dat een in Schotland ontwikkeld instrument zou worden getest in Nederland. De gemeente Terneuzen heeft inmiddels deze 'Scottish place standard' getest in het kader van het opstellen van een Omgevingsvisie. De positieve resultaten zijn door Gezond in... teruggekoppeld in een masterclass van het netwerk van Healthy Cities van de WHO in september in Edinburgh.

Quick scan internationaal beleid

Het RIVM heeft Gezond in... gevraagd om mee te schrijven aan een quickscan internationaal beleid gericht op het terugdringen van gezondheidsachterstanden. De quickscan geeft een beeld van inspirerende aanpakken van gezondheidsachterstanden in Canada, Engeland, Schotland en de Scandinavische landen. De quickscan is samengevat in een factsheet die in 2018 uitkomt.

Instrumenten en materialen: een greep uit de resultaten

Op het platform van Gezond in... zijn alle beschikbare instrumenten, goede voorbeelden en kennisdossiers gemakkelijk te vinden en voor iedereen toegankelijk. Een aantal Kennisdossiers zijn geactualiseerd en voorzien van nieuwe informatie (onder andere over 'Fysieke omgeving' en 'Preventie & zorg').

Voorbeelden

In 2017 is veel aandacht besteed aan het delen van lokale voorbeelden van de aanpak van gezondheidsachterstanden op het online platform. Er zijn in totaal 28 nieuwe praktijkvoorbeelden bij gemeenten opgehaald, beknopt beschreven en op het online platform gedeeld. We stemmen hierbij goed af met het RIVM CGL en Fonds NutsOhra (FNO) en linken over en weer naar goede voorbeelden. Begin 2018 waren deze nieuwe voorbeelden 10.491 keer bekeken. Veel bestaande voorbeelden zijn in overleg met de betrokken gemeenten en organisaties geactualiseerd. Daarnaast is gewerkt aan de vindbaarheid van de praktijkvoorbeelden op het online platform en aan de communicatie via Twitter en de nieuwsbrief.

Extra aandacht voor thema's

Diverse acties zijn ondernomen rond onderstaande thema's. Het zijn zonder uitzondering thema's die bij veel gemeenten volop in de belangstelling staan. Hieronder noemen we een aantal voorbeelden.

Bewoners in de hoofdrol

- Het netwerk van inwoners is goed benut. Meerdere inwoners hebben hun stem laten horen op diverse podia (studiedag, congres, in filmportretten et cetera). Daarnaast zijn veel goede voorbeelden opgehaald van het betrekken van inwoners door gemeenten. Deze werden gedeeld met andere gemeenten die hier vragen over hebben.
- Meerdere gemeenten zetten een deel van de GIDS-gelden in voor burgerinitiatieven. Daar komen regelmatig vragen over: hoe doen anderen dat? Om daar beter zicht op te krijgen is een quickscan uitgezet. De resultaten daarvan zijn opgenomen in het kennisdossier 'Burgers in de hoofdrol'.

Samenwerking met de eerste lijn

- Goede voorbeelden van samenwerking met de 1^e lijn zijn gedeeld zoals 'Goede start Hoogeveen', Samenwerken in de wijk (Veenendaal) en het gezondheidsspreekuur in Den Bosch. Relevante berichten, blogs en nieuwsberichten zijn gedeeld om gemeenten te informeren en inspireren.
- Het aanbod 'Preventie in de buurt' van RIVM CGL is onder de aandacht gebracht van GIDS-gemeenten met als resultaat dat in een paar gemeenten een werksessie is uitgevoerd in de wijk om de samenwerking tussen het medisch en sociaal domein te versterken.
- Er is verbinding gelegd met lokale Achterstandsfondsen en ROS'en, onder andere in Limburg.
- Een aantal informatiedocumenten is geschreven over thema's die voor samenwerking van belang zijn, bijvoorbeeld over de huisartsenbesteding en de mogelijkheden daarvan voor gemeenten om in gesprek te gaan met verzekeraars en met huisartsen om SEGV te verminderen.
- In het magazine 'De Eerstelijns' dat wordt gelezen door onder andere bestuurders van gezondheidscentra, ROS'en en huisartsen, verschenen in het voorjaar en najaar van 2017 artikelen van Pharos over de aanpak van gezondheidsverschillen.

Samenwerking gemeenten en zorgverzekeraars

- Voorbeelden van samenwerking tussen verzekeraars en gemeenten zijn gedeeld zoals de factsheet van het RIVM en de samenwerkingskaarten die zijn ontwikkeld door zorgverzekeraars, gemeenten en bureau AEF.

- Een expert van Gezond in... is ingezet om op lokaal niveau samenwerking tussen gemeenten en verzekeraar te stimuleren. Er zijn 15 gesprekken gevoerd met verzekeraars, soms samen met gemeenten, over samenwerking in de integrale aanpak gezondheidsachterstanden. Dit is nog een zoektocht voor verzekeraars. Verzekeraars hebben mondigesmaat een aanvraag ingediend bij VWS voor subsidiering van een preventiecoalitie. De betreffende expert heeft bijvoorbeeld meegedacht over een afwegingskader voor Zilveren Kruis Achmea voor het sluiten van een preventie coalitie met gemeenten waarbij rekening wordt gehouden met SEGV. Deze wordt in 2018 gepubliceerd op de website van Zilveren Kruis.
- Er is een tiental gesprekken gevoerd met verschillende stakeholders over de mogelijkheid om SEGV expliciet op te nemen in 'Triple Aim onderwijs' en in het 'Value Based Health Care programma' van VWS, het Zorginstituut en de medische orde. Dit heeft geleid tot formele betrokkenheid van Gezond in... in het VBHC programma van het Erasmus MC. Dit is van belang omdat de uitkomsten hiervan in de kwaliteitsprogramma's van het Zorginstituut worden opgenomen en daarmee formeel de basis vormen voor de zorginkoop van verzekeraars.
- Met verschillende verzekeraars en andere stakeholders is intensief gesproken over de gemeentepolis en de inzet van zo'n polis bij het verminderen van SEGV. Er is een brochure opgeleverd op basis van een uitgebreid rapport van BS&F over de polis voor gemeentebesturen. Dit is in samenwerking gedaan met VWS, AIG en BS&F. In vervolg hierop is Gezond in... gestart met een informatief document over de aanknopingspunten die een gemeentepolis kan bieden om gezondheidsverschillen te verminderen. Deze wordt begin 2018 gelanceerd.

Armoede en schuldhulpverlening

- De zes deelnemende gemeenten en samenwerkingspartners als GGD-en, welzijnsorganisaties en wijkteams gaven aan dat de leerkring 'gecombineerde aanpak armoede, schulden en gezondheid' hen had geholpen bij de lokale aanpak. De 'versnellingsessies' rond armoede en schulden voor de innovatieve projecten werden extra gewaardeerd. Platform31 en de lokale contactpersonen organiseerden die samen en nodigden direct betrokkenen en (lokale) experts uit. Onderwerpen waren onder andere 'Monitoren en evalueren en mogelijkheden van big data voor vroegsignalering'.
- Voorbeelden uit de leerkring zijn beschreven en gedeeld via het online platform en nieuwsbrieven van Gezond in... en Platform31. Daarnaast is een handreiking opgesteld die in 2018 wordt opgeleverd. Door de positieve evaluatie van deze leerkring en de aandacht voor het thema bij veel gemeenten is besloten in 2018 nog een leerkring te organiseren.
- Met cofinanciering van het Ministerie van SZW is Gezond in... samen met het Verwey Jonker Instituut een onderzoek gestart onder 10 gemeenten naar werkzame elementen in de koppeling tussen de beleidsdomeinen volksgezondheid en armoede. Dit onderzoek wordt in 2018 afgerond.
- De kennis die in de leerkringen en in het onderzoek met Verwey Jonker Instituut werd opgehaald, leidt tot concrete handvatten die worden ingezet in workshops en gedeeld op het online platform. Door de grote vraag van gemeenten met betrekking tot dit thema is extra kennis ingebracht, lokaal en bij regionale bijeenkomsten. Daarbij is ook afstemming gezocht met het 'Mobility Mentoring traject' van de Hogeschool Utrecht en Platform31.

Laaggeletterdheid

- Er is steeds meer vraag naar kennis over het bereiken van laaggeletterden en het toegankelijk maken van informatie en websites. We hebben onze kennis hierover gedeeld op diverse bijeenkomsten zoals in de Drechtsteden, Gemeente Amersfoort, op de JOGG regiobijeenkomst in Limburg en tijdens de workshops van de lerende netwerken voor buurtsportcoaches.
- In Nijmegen is de gecombineerde aanpak gezondheidsachterstanden en laaggeletterdheid voortgezet. We hebben geadviseerd over het nieuwe beleidsplan en hebben samen met de gemeente Nijmegen onderzoeksvragen geformuleerd waarmee zij deelnemen aan het Actiebegeleidend onderzoek (zie verder onder Monitoring).
- Voor de vakgroep GGD GHOR Nederland is een presentatie gegeven over laaggeletterdheid en gezondheidsachterstanden. We deden dit samen met GGD Gelderland Zuid.
- Op verzoek van de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving heeft Pharos een bijdrage geleverd aan de digitale dialoog met 17.000 mensen over zorg, preventie en gezondheid als follow up op de Zorgagenda voor een gezonde samenleving. We hebben samen met programma 'Participatie en eigen regie' de digitale vragenlijst geschikt gemaakt voor laagopgeleiden.

Samenwerking in het sociale domein

- Gezond in... leverde een bijdrage aan het 'Congrestival' Sociaal en Gezond dat werd georganiseerd door Movisie, AiG en FNO.
- De samenwerking met partners in het Sociale Domein is versterkt onder meer door onze deelname aan de voorbereiding van traject 5 van Programma Sociaal Domein. Dit richt zich op het terugdringen van gezondheidsverschillen bij kinderen en jongeren. In dit kader zijn gesprekken gevoerd met de programmamanager van GGD Amsterdam en met het ministerie van BZK. Voor BZK is tevens een notitie gemaakt waarin de aanpak van een aantal gemeenten is beschreven en is aangegeven waar het schuurt in de samenwerking over domeinen heen. Daarnaast is een lezing gehouden over de aanpak van SEGV voor het Netwerk Directeuren Sociaal Domein. Tevens is contact gelegd met de voorzitter van de werkplaatsen Sociaal Domein.
- De samenwerking met Divosa is geïntensiveerd door een aantal gesprekken. Een eerste resultaat hiervan was de presentatie van Erik Dannenberg op het landelijk congres.

Fysieke omgeving

- De 'Leerkring Ruimte en Gezondheid' bleek goed aan te sluiten op vragen uit het werkveld. Vanwege de grote behoefte is in 2017 de leerkring voor een tweede groep gemeenten gegeven. De leerkring bestaat uit meerdere dagen, waarbij ambtenaren uit de domeinen fysiek en sociaal/gezond samen deelnemen in een groep met andere gemeenten. In totaal hebben 23 gemeentekoppels, al dan niet aangevuld met adviseurs van de GGD, deelgenomen aan de twee leerkringen in 2017. Er was aandacht voor competenties, kennisdeling onderling en met externen en het stimuleren van verdere samenwerking. De lessen uit deze leerkringen worden verwerkt in een 'Inspiratie- en werkboek Gezondheid & ruimte'. Ook zijn

daarvoor zes koplopergemeenten geïnterviewd over het verbinden van domeinen. Het kennisdossier 'Fysieke Omgeving' is aangevuld met lessen uit deze leerkringen.

- Om dit thema nog breder te agenderen zijn diverse workshops en presentaties gegeven. Op een bijeenkomst van woningcorporaties werd het thema gezondheidsachterstanden gepresenteerd en in Zwolle gaf Gezond in... op een regionale bijeenkomst twee verschillende workshops over het verbinden van gezondheidsachterstanden aan het fysieke domein. In een serie bijeenkomsten van de provincie Zuid Holland was Gezond in... als expert aanwezig om mee te denken over de koppeling op provinciaal niveau. Ook op de studiedag is opnieuw aandacht aan dit thema besteed.

Onderwijskansen voor kinderen

- Om zichtbaarheid te geven aan wat je als gemeente kunt doen rond onderwijs is de publicatie 'Gezond in... Leeuwarden' uitgebracht. Samenwerking met onderwijs is namelijk één van de speerpunten van de aanpak van SEGV in Leeuwarden. Dit gebeurt onder andere door middel van een verplicht verlengde leertijd en inzet op integrale kindcentra. Ook is via een filmpje een portret gemaakt van een moeder en haar twee dochters die bereikt zijn door deze aanpak.
- Gemeenten zijn geattendeerd op de mogelijkheden van achterstandsfondsen Onderwijs.
- Bij de Workshop 'Jong geleerd oud gedaan: het onderwijs als partner' werd ingegaan op het belang van welbevinden van kinderen op school en de relatie met de aanpak van gezondheidsachterstanden. De workshop werd verzorgd op de landelijke studiedag van Gezond in... door het programma Jeugd en Gezondheid van Pharos samen met het Trimbos-instituut.

Vluchtelingen en gezondheid

- Gezond in... heeft een bijdrage geleverd aan het ondersteuningsprogramma 'Gezondheid statushouders'. Zo hebben adviseurs van Gezond in... meegeholpen met de handreikingen voor gemeenten en heeft in veel regio's afstemming plaatsgevonden tussen de regiocoördinatoren en de Gezond in... adviseurs. Ook zijn enkele kennisdossiers aangevuld met informatie over vluchtelingen. Hierdoor zijn meer gemeenten geattendeerd op het belang om ook vluchtelingen te betrekken bij de brede aanpak van gezondheidsachterstanden.
- Voor de regiocoördinatoren uit het kennisdelingsprogramma is een scholing verzorgd over de rol van de zorgverzekeraar in de zorg en over de samenwerking tussen gemeenten en verzekeraars.
- De 'Checklist Zorginkoop' is opgesteld voor gemeenten met criteria voor inkoop van zorg voor statushouders.

Extra thema: Participatie

Het al dan niet hebben van betaalde arbeid is, naast opleiding, een van de belangrijkste determinanten van sociaaleconomische gezondheidsverschillen. Het blijkt dat zeker in de krimpgebieden de kans op het bemachtigen van een vaste baan klein is. Het is dan zinnig om te kijken naar andere vormen van participatie. Uit onderzoek blijkt immers dat ook van maatschappelijke participatie een positieve invloed kan uitgaan op de gezondheid. Platform31

bracht voor Gezond in... actuele kennis samen over participatie en gezondheid, met een focus op bijstandsgerechtigden. In het rapport, dat begin 2018 wordt uitgebracht is te vinden wat relevante beleidskaders en instrumenten zijn om mensen naar een baan of maatschappelijke participatie toe te leiden en wat daarbij wel of niet goed werkt. Ook geeft het een beeld van de activerings- en ondersteuningspraktijk in een aantal gemeenten in krimpgebieden en geeft het voorbeelden van activeringstrajecten waarbij aandacht is voor gezondheidsaspecten zoals bewegen en gezonde voeding.

Stimuleren monitoring en onderbouwing van de integrale aanpak van gezondheidsachterstanden

Voortgang van het programma Gezond in... is in kaart gebracht

De resultaten genoemd in het jaarplan zijn behaald met uitzondering van het tevredenheidsonderzoek bij GIDS-gemeenten. Dit bleek niet meer zinvol aangezien inmiddels een aantal vragen over de ondersteuning van Gezond in... opgenomen waren in de vragenlijst die VWS jaarlijks stuurt.

Zowel aan de Adviesraad als de Wethoudersgroep is om feedback gevraagd en is advies ingewonnen over wat Gezond in... in de plannen voor de volgende fase zou kunnen opnemen. Voor VWS is een notitie geschreven over de resultaten van de eerste jaren van het programma en een inschatting van wat nodig is voor het vervolg.

Voortgang integrale aanpak gezondheidsachterstanden bij gemeenten wordt gemonitord

De resultaten genoemd in het jaarplan zijn behaald met uitzondering van de instrumenten om maatschappelijk rendement in kaart te brengen en de businesscases. Het is hiervoor nog te vroeg, daarvoor zijn de meeste aanpakken nog teveel in het beginstadium. Bij het actiebegeleidend onderzoek in drie gemeenten worden de opbrengsten wel zichtbaar gemaakt. In plaats van de genoemde activiteiten zijn de volgende resultaten behaald.

- Samen met 6 gemeenten die deelnemen aan de 'Leerkring Armoede, schulden en Gezondheid' heeft een aantal adviseurs zich gebogen over het monitoren van hun aanpak. Dit gebeurde aan de hand van een instructie waarbij alle stappen bij monitoring werden behandeld. Dit leverde veel inzicht op. De te nemen stappen zijn opgenomen in het leerwerkboek dat is gemaakt op basis van de leerkring en in 2018 verschijnt.
- Met wetenschappers, gemeenteambtenaren en private organisaties is verkend wat de mogelijkheden van 'Big Data' zijn in het kader van het verminderen van SEGV. Hierover zijn vier publicaties in de vorm van interviews geplaatst op Gezondin.nu en de website van Platform31.

"Als we opnieuw zouden beginnen, zou ik andere doelen hebben gekozen. Dat komt door wat we geleerd hebben tijdens het project."
Een leerkringdeelnemer uit Assen.

- Aangezien veel gemeenten zoekende zijn in het stellen van concrete doelen bij de aanpak van gezondheidsachterstanden zijn zij extra geadviseerd en ondersteund. Om deze reden is in 2017 tevens gestart met het ontwikkelen van een doeleninstrument. Hiertoe heeft een aantal sessies plaatsgevonden waarin doelen en de nodige processtappen zijn geconcretiseerd. In 2018 zal het instrument worden opgeleverd en geïmplementeerd.
- Met de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving is een gesprek gevoerd over experimentele vormen van sturing en monitoring en mogelijke samenwerking met hen.

In 3 GIDS-gemeenten (Nijmegen, Diemen en Gennepe) is een actiebegeleidend onderzoek gestart naar de aanpak van gezondheidsachterstanden met aandacht voor specifieke lokale doelen zoals versterken gezondheidsvaardigheden, activering van inwoners in de bijstand en het betrekken van inwoners bij de lokale aanpak gezondheidsachterstanden. Dit wordt uitgevoerd door onderzoekers van Erasmus Universiteit in samenwerking met Gezond in... en met inzet van externe experts.

Voortgang in het terugdringen gezondheidsachterstanden is inzichtelijk voor gemeenten

De resultaten genoemd in het jaarplan zijn behaald. Op 22 maart 2017 vond tijdens de VNG Ambtelijke Topconferentie de lancering plaats van het thema 'gezondheidsverschillen' op www.waarstaatjegemeente.nl. Hiermee is met één druk op de knop tot op wijkniveau te zien hoe het staat met sociaaleconomische gezondheidsverschillen in gemeenten. Voor het eerst staan gegevens over SEGV en factoren die daarbij een rol spelen, overzichtelijk bij elkaar. Voor alle gemeenten is ook een eigen rapport beschikbaar. Deze dataset met 31 indicatoren is een initiatief van Gezond in... en is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met VNG, KING, GGD GHOR Nederland, RIVM en Vektis.

De gegevens vormen een basis om met inwoners en professionals te bespreken wat er speelt in hun omgeving en wat onderliggende problematiek is. Dat helpt bij het maken van keuzes en stellen van prioriteiten bij de integrale aanpak van gezondheidsverschillen. Ook kunnen de cijfers worden gebruikt om de effecten van lokaal beleid te monitoren.

Op verschillende andere momenten in het jaar zijn presentaties gegeven over het gebruik van het thema *gezondheidsverschillen* op www.waarstaatjegemeente.nl waaronder tijdens het NCVGZ, een Gezond in... studiedag en middels een webinar waaraan 35 gemeenten hebben deelgenomen.

Vanaf de introductie is een pilot gestart om de ervaringen van een zestal gemeenten met het gebruik van het instrument te volgen. De eerste gegevens zijn heel positief. Het is vanaf de start een van de meest bezochte thema's op www.waarstaatjegemeente.nl. Men is blij met de gegevens op wijkniveau. Het helpt bij agendering van het thema bij bestuurders en lokale

Lancering van het thema gezondheidsverschillen op www.waarstaatjegemeente.nl

stakeholders en door de brede insteek van de indicatoren (variërend van gebruik eerstelijnszorg, stapeling jeugdvoorzieningen, kinderen in armoede en eenzaamheid tot roken en bijstandsuitkeringen) wordt het belang van sector-overstijgend beleid en dito aanpak als vanzelf meegegeven. De pilot duurt een jaar en loopt door tot voorjaar 2018.

PR, communicatie en bestuurlijke agendering

PR & communicatie zijn ingezet om de integrale aanpak van gezondheidsverschillen op de kaart te zetten en te houden. De resultaten die beschreven staan in het jaarplan van 2017 zijn behaald. Met de mediastrategie is in 2017 een begin gemaakt en deze wordt verder vormgegeven in 2018. Voor wat betreft de focus op gemeenteraadsleden is besloten om deze in 2018 te intensiveren naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen.

Voorbeelden van resultaten 2017:

- Ter inspiratie voor andere gemeenten publiceerde Gezond in... interviews met professionals en wethouders uit GIDS-gemeenten over hun lokale aanpak. Deze zes 'parelpublicaties' geven een totaalbeeld van een gemeentelijke aanpak. Er is besloten om de publicaties los uit te brengen en niet te bundelen in een online magazine.
- De lokale GIDS ambtenaren en betrokken organisaties hebben een podium gekregen tijdens verschillende bijeenkomsten zoals op het NCVGZ bij de 'Toppers van GIDS', op de studiedag via de 'Pioniers van de wijk', op het landelijk congres en tijdens de 'Dag van de Stad'. Dit alles is gedaan met het doel om andere gemeenten te inspireren en te stimuleren.
- Het netwerk van inwoners waar in 2016 de eerste contacten mee zijn gelegd, is in 2017 op verschillende manieren ingezet. In gastblogs op het online platform hebben inwoners verteld hoe GIDS/Gezond in... een positieve bijdrage heeft geleverd aan hun leven. Ook op

congressen en bijeenkomsten georganiseerd door anderen zoals Dag van de Stad, zijn inwoners ingezet.

- Er is veel getwitterd in 2017 door Gezond in...
Gezond in... werd ook genoemd in 930 tweets van anderen. Het aantal volgers is toegenomen van 759 eind 2016 tot meer dan 1000 eind 2017.
- Wethouders zijn onder andere tijdens het landelijk congres van Gezond in... ingezet als ambassadeurs van het programma. Door landelijke partijbureaus te benaderen en hen input te leveren voor de lokale verkiezingscampagnes (concrete stukken tekst) is gestimuleerd dat het thema gezondheidsachterstanden een plek krijgt in de collegeakkoorden.

Verbinden met externe partners en netwerken

Ook in 2017 hebben we intensief samengewerkt met tal van partners zoals bijvoorbeeld de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), Consortium CIAO, Fonds NutsOhra (FNO,) Kenniscentrum Sport, regionale GGD'en en GGD GHOR Nederland, Jantje Beton en met Machteld Huber. Een substantieel deel van onze uren is hieraan besteed en dat levert mooie resultaten op. Een belangrijk resultaat is de samenwerking met VNG rond de indicatoren SEGV op www.waarstaatjegemeente.nl. Ook onze bijdrage aan regiobijeenkomsten van JOGG over de verbinding tussen JOGG en GIDS/Gezond in... met een workshop over het beter bereiken van lage SES inwoners, is het vermelden waard.

Hieronder wordt een aantal voorbeelden uitgelicht waarbij intensief is samen gewerkt met partners en waardoor de integrale aanpak van gezondheidsachterstanden zichtbaar is gestimuleerd.

Samenwerking met RIVM

Een brede ontmoeting heeft plaatsgevonden tussen RIVM CGL en Pharos waarbij concrete samenwerkingsafspraken zijn gemaakt op verschillende gebieden. Met RIVM CGL wordt voortdurend afgestemd onder andere op uitwisseling van voorbeelden en ontwikkelingen op de Handreiking Gezonde Gemeente. Intensief is samengewerkt bij de quickscan SEGV internationaal en bij de voorbereiding van Joint Action. Gezond in... nam deel aan de adviesgroep 'Toolkit Preventie in de wijk' en aan alle klankbordgroep bijeenkomsten van 'Preventie in de buurt' en droeg GIDS-gemeenten aan voor de werksessies. In Amstelveen werd een werkbezoek georganiseerd voor de werkgroep RIVM CGL LOT-I waarbij het gebruik van interventies in de lokale aanpak gezondheidsachterstanden centraal stond. Verder werkt het RIVM mee aan de 'Leerkring gezondheid & ruimte'.

Samenwerking met Kenniscentrum Sport

Pharos/Gezond in... heeft een bijdrage geleverd aan de 'Lerende Netwerken voor buurtsportcoaches' van Kenniscentrum Sport in 4 verschillende regio's. Hier namen buurtsportcoaches uit meerdere GIDS-gemeenten aan deel. Pharos verzorgde de workshop over bereiken en betrekken van lage SES inwoners waaronder laaggeletterden. Daarnaast hebben we gezamenlijk een workshop gegeven op het NCGVZ over de rol van de buurtsportcoach bij de aanpak van gezondheidsachterstanden.

Health Deal: Stimuleren gezondheid met persoonlijke preventie via eHealth

Het instrument van een Health Deal wordt ingezet om brede toepassing van effectieve zorginnovaties te versnellen. In lijn met de eHealth ambities van VWS heeft Pharos samen met Vita Valley de voorbereidingen in gang gezet om in een non-concurrentiële publiek-private samenwerking de online 'Persoonlijke Gezondheidscheck' van NIPED door te ontwikkelen zodat deze ook geschikt is voor laagopgeleiden. Doel is om deze vervolgens te implementeren bij achterstandsgroepen in een tiental pilots. Onder voorbehoud van financiering wordt de Health Deal uitgevoerd vanaf voorjaar 2018.

Erasmus Mc en Drift (HP4ALL-3)

Met Erasmus Mc en onderzoeksbureau Drift is samengewerkt aan een plan voor HP4All-3. Hierbij gaan we de opgedane kennis en ervaringen uit de eerdere jaren van HP4All toepasbaar maken en verspreiden onder GIDS-gemeenten. Tegelijkertijd gaat een verdiepend onderzoek lopen naar wat nodig is om 'een gezonde start' onderdeel te maken van het lokale beleid in alle gemeenten in Nederland. Dit plan is goedgekeurd door VWS.

3. Preventie en zorg chronische aandoeningen Verantwoord medicijngebruik bij migranten en laaggeletterden

meerjarenprogramma

Inleiding

Mensen met een lage opleiding en migranten lijden vaker en ernstiger aan chronische aandoeningen zoals diabetes, hart- en vaatziekten, angststoornissen en depressies. Zij profiteren echter minder van preventie en zorg omdat die vaak onvoldoende aansluiten bij hun leefwereld en gezondheidsvaardigheden. Dit programma richt zich op verbetering van de kwaliteit en effectiviteit van de preventie en zorg rondom chronische aandoeningen bij laagopgeleiden en migranten. Met als doel die op hetzelfde niveau te brengen als voor andere Nederlanders (equity in zorg).

Zowel op beleidsniveau als op het niveau van professionals in de zorg is er de afgelopen jaren merkbaar meer aandacht voor gezondheidsverschillen, gezondheidsvaardigheden en het voorkomen van

gezondheidsproblemen bij laagopgeleiden en migranten. De Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS) en de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) roepen op tot aandacht voor een meer pluriforme aanpak van zorg en ondersteuning in bijvoorbeeld het rapport 'De Zorgagenda voor een gezonde samenleving' (RVS april 2017) en 'Weten is nog geen doen' (WRR, april 2017).

youtube.com/user/PharosUtrecht - Diabetes Type 2 | feiten en cijfers voor zorgprofessionals

We constateerden dat er bij professionals veel behoefte was aan ondersteunend materiaal in de veranderende context van hun beroepsuitoefening. We speelden hierop in met onder andere het handboek 'Ik heb diabetes, wat kan ik doen', de uitbreiding van www.begrijpjelichaam.nl en het trainen van hun communicatievaardigheden.

VWS heeft Pharos op meerdere momenten in 2017 verzocht om kennis te delen over passend beleid en passende zorg, ondersteuning en informatievoorziening voor mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden. Wij leverden in 2017 onder andere een bijdrage aan het samenwerkingsverband 'Gezondheidsvaardigheden in de Curatieve zorg'.

Pharos-collega Maria van den Muijsenbergh is met ingang van 1 augustus 2017 benoemd tot bijzonder hoogleraar Gezondheidsverschillen en Persoonsgerichte Integrale EerstelijnsZorg door

de Radboud Universiteit/ Het Radboudumc. De leerstoel maakt het mogelijk de aanwezige kennis over effectieve persoonsgerichte integrale eerstelijnszorg te versterken en te onderbouwen.

Meerjarendoel 1

Kennis inzetten om te stimuleren dat preventie van chronische ziekten van laagopgeleide en migrantenpatiënten effectiever verloopt.

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald en hebben een mooie bijdrage aan de gewenste outcome geleverd. Hieronder worden enkele resultaten toegelicht.

Preventie in de zorg: effectieve preventie in de wijk voor laagopgeleiden en migranten.

- We hebben samengewerkt met Gezond in... in diverse gemeenten en regio's, zoals de gemeenten Hoogeveen, Rotterdam, regio IJssellanden, Amersfoort en Zeist. Daar hebben we onze kennis en expertise op het gebied van laaggeletterdheid en gezondheidsvaardigheden ingebracht en partijen ondersteund bij het slaan van de brug tussen gemeente en eerstelijns. Zo is het project 'Preventie in de buurt' van RIVM CGL onder de aandacht gebracht van GIDS gemeenten met als resultaat, lokale werksessies om samenwerking tussen het medisch en sociaal domein te versterken.
- Samen met professionals, zorgverzekeraars, achterstandsfondsen en andere experts is verkend hoe een populatiegerichte benadering – en op basis daarvan aanpassingen in de huisartsenbesteding, gemeentepolis of de risicoverevening- een bijdrage zou kunnen leveren aan het terugdringen van gezondheidsachterstanden.
- Samen met HUS, Trimbos-instituut en gemeente Utrecht hebben we een lokaal kennisnetwerk tot stand gebracht, gericht op een integrale aanpak van psychische gezondheidsachterstanden. Utrechtse partners uit beleid, praktijk, onderwijs en onderzoek delen kennis en ervaring en werken samen aan preventie in de wijk.
- Goede voorbeelden van een integrale aanpak en passende zorg voor mensen met minder 'doenvermogen' of beperkte gezondheidsvaardigheden zijn gedeeld met praktijkondersteuners en wijkverpleegkundigen. Zij zijn ondersteund in het interprofessioneel werken en aanpassen van hun communicatie. Ook hebben we in samenwerking met docenten van Hogeschool Utrecht, Fontys Hogescholen en HAN, onderwijsmateriaal ontwikkeld en docenten getraind in het aanpassen van hun onderwijs zodat aankomend professionals meer rekening houden met diversiteit in hun beroepspraktijk.
- 346 praktijkondersteuners, verpleegkundigen, sociale professionals en doktersassistenten hebben in 25 trainingen gewerkt aan het herkennen van mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden en verbetering van hun eigen vaardigheden in de communicatie met mensen die moeite hebben met lezen en schrijven.

Meerjarendoel 2

Kennis ontwikkelen en inzetten om te stimuleren dat de effectiviteit van de zorg rondom chronische aandoeningen bij laagopgeleide en migranten-patiënten verhoogd wordt en zelfmanagement en therapietrouw versterkt worden.

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald. Hieronder worden enkele resultaten toegelicht.

Ondersteuning zelfmanagement en ondersteuning therapietrouw bij Diabetes, Astma/COPD en Kanker

- De interventie 'Ik heb diabetes, wat kan ik doen' is door professionals enthousiast onthaald. Het handboek is meer dan 2250 keer opgevraagd en de doorbladerbare PDF is meer dan 900 keer gedownload. 100 ziekenhuizen en huisartspraktijken bestelden 10 of meer exemplaren en twee grote achterstandsfondsen hebben het handboek verspreid in hun gebied. Op symposia en expertbijeenkomsten is het boek uitgedeeld onder diabetesverpleegkundigen en kaderhuisartsen diabetes (DiHag). Inzetten van het handboek leidt tot beter ziekte-inzicht van diabetespatiënten die moeite hebben met lezen en schrijven. Pharos werkt aan evaluatie en borging door de interventie te monitoren op resultaat en aan te melden bij de database effectieve interventies van RIVM CGL. Eind 2017 zijn we gestart met dit meerjarige aanmeldingstraject.
- In 2017 hebben vier groepen praktijkondersteuners op verzoek de trainingsmodule 'Zorg in Eigen Hand. Coachende vaardigheden voor POH' ontvangen. Zij zijn daarmee beter toegerust om passende ondersteuning te bieden aan migranten en laagopgeleiden met een chronische aandoening.
- Op verzoek van het Longfonds en samen met partners in de longzorg hebben we geconstateerd dat er behoefte is aan extra ondersteuning van zelfmanagement en therapietrouw van longpatiënten met beperkte gezondheidsvaardigheden. We zijn gestart met het project 'Ik heb COPD, wat kan ik doen'. In 2017 hebben we met 25 laaggeletterde COPD patiënten in kaart gebracht wat zij nodig hebben aan extra ondersteuning bij het goed managen van hun COPD. Dit gaat bijdragen aan optimalisering van het longconsult voor deze patiënten.
- Pharos neemt deel aan de werkgroep van het Long Alliantie Nederland (LAN)-project: 'Samen sterk voor palliatieve zorg COPD' en brengt daar expertise in over passende informatievoorziening en zorg voor COPD patiënten met beperkte gezondheidsvaardigheden.
- We hebben ook met partners in de oncologische zorg gewerkt aan optimalisering van de zorg. Jonge laagopgeleide en/of migrantenvrouwen met borstkanker worden significant minder doorverwezen naar genetisch onderzoek. Op verzoek van en samen met UMCU is een training en kennismodule ontwikkeld en twee keer aangeboden aan (30) oncologisch chirurgen en verpleegkundig specialisten. De training leidt tot het verbeteren van het

"Ik heb 'Ik heb diabetes, wat kan ik doen?' ontvangen en ben positief verrast. Ik ben al lange tijd op zoek naar hulpmiddelen voor de laaggeletterde patiënt. Ben zelf al dingen in elkaar aan het zetten omdat ik niks kon vinden wat aansloot. Dit boekje is perfect! Zeker de klokken bij de afsprakenkaart zijn super, ik wilde dit zelf doen, maar vroeg me af of dit wellicht kinderachtig overkomt, maar het werkt heel goed. Ik wilde u eigenlijk gewoon even zeggen dat ik heel blij ben met dit handboek!"

Verpleegkundige in huisartsenpraktijk achterstandswijk

(cultuursensitief) communiceren over “rapid genetic counseling” en moet leiden tot gelijke kansen op een passende doorverwijzing.

- Op BegrijpJelichaam.nl vinden professionals praktisch consultondersteunend materiaal. Bezoekersaantallen van de per 1 april 2016 online gekomen site zijn gestegen van 4879 in 2016 naar 6960 in 2017. Naar aanleiding van de toename van nieuwkomers in Nederland en op aandringen van professionals is de site in samenwerking met KNOV, Rutgers en NHG uitgebreid met een vijfde thema: Seksualiteit en voortplanting. Tekeningen en teksten zijn getest samen met mensen die moeite hebben met lezen en schrijven. Begin 2018 komt dit online.

Meerjarendoel 3

Stimuleren dat de kennis over preventie en zorg aan laagopgeleiden en migranten geïmplementeerd wordt en geborgd in zorgstandaarden, richtlijnen, andere kwaliteits- en veiligheidsinstrumenten en in opleidingen.

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald.

Kennis geïmplementeerd en geborgd

- Naar aanleiding van afspraken in de NHG werkgroep ‘Diversiteit and Global Health’ heeft Pharos trainingen en presentaties gegeven aan huisartsen in opleiding en huisartsenopleiders in effectief communiceren met laaggeletterden en anderstaligen.
- Pharos heeft het NHG geadviseerd over het geschikter maken van thuisarts.nl voor mensen die moeite hebben met lezen en schrijven. Voor deze groep is bijvoorbeeld van belang dat de kernboodschap in korte overzichtelijke zinnen bovenaan het thema cq ziektebeeld te vinden is.
- Met www.huisarts-migrant.nl is er voor huisartsen een website beschikbaar met informatie over specifieke aspecten van ziekten en behandelingen bij migrantenpatiënten. De website is in 2017 actueel gehouden en uitgebreid met informatie over de integrale aanpak van gezondheidsverschillen. De site is bezocht door 33.875 unieke bezoekers.
- Circa 600 zorgverleners in de huisartsenpraktijk, revalidatieartsen, verpleegkundigen en verloskundigen zijn met scholing en training ondersteund in het verbeteren van de kwaliteit en effectiviteit van de zorg aan migranten en laagopgeleiden. Het gaat om nascholingen op het gebied van SOLK, cultuursensitief communiceren, GGZ-problemen bij migranten en laagopgeleiden en begeleiden van kwetsbare patiënten met chronische aandoeningen. De trainingen en scholingen zijn goed gewaardeerd (gemiddeld cijfer meer dan een acht).
- Sinds eind 2015 is Pharos coördinator van de Alliantie Gezondheidsvaardigheden. De Alliantie is gegroeid van 60 naar 85 partners. Partners hebben kennis en ervaringen uitgewisseld op twee goedbezochte netwerkbijeenkomsten. De website www.gezondheidsvaardigheden.nl is aangevuld met nieuwe materialen en nieuwsberichten. Dit jaar hebben we ingezet op meer kennisdeling en agendering via social media. De besloten LinkedIn-groep is gegroeid van 160 naar 245 leden, er is een nieuwe LinkedIn-pagina aangemaakt en op Twitter is dagelijkse interactie.

- In 2017 is advies uitgebracht bij de ontwikkeling van NHG-standaarden 'Artritis', 'Rood oog', 'Amenorroe', 'Allergische en niet-allergische rhinitis' en 'Diabetes mellitus type 2' en bij de herziening van de GGZ 'SOLK Standaard'. Ook heeft Pharos geadviseerd bij de actualisering van de 'Kwaliteitsstandaard Zorgstandaard SOLK'.
- Ook in 2017 heeft Pharos internationaal een bijdrage geleverd en SEGV geagendeerd. De 'Special Interest Group on Migrant Care' van de WONCA (Wereld associatie van huisartsenorganisaties) met Pharos als voorzitter, heeft ook dit jaar advies uitgebracht aan WONCA Executive over goede zorg aan migranten en vluchtelingen. Tijdens het WONCA-Europe congres in Praag is kennis gedeeld over onder andere 'violence and migration', 'mental health and migration' en over 'equity in de zorg'. Ten slotte is er een symposium samen met de 'Special Interest Group' georganiseerd over de zorg aan vluchtelingen bij het Engelse huisartsencongres (RCGP conference) in Liverpool.

Actuele zaken en beleidsadvisering

Kennis en expertise van Pharos is ingebracht bij advisering van wetenschappers, kennisinstituten en beleidsmakers.

- We zijn heel trots op de vernieuwde uitnodigingsfolder van het bevolkingsonderzoek borstkanker van het RIVM. Deze is op advies van Pharos aangepast naar B1-taalniveau en er is beeldmateriaal toegevoegd. De folder is getest in co-creatie met taalambassadeurs van Stichting ABC. De uitnodiging is nu begrijpelijk voor een grotere groep vrouwen.
- NHG en Trimbos-instituut benutten advies van Pharos bij het vereenvoudigen van de 'PHQ-9' en 'AUDIT' vragenlijsten betreffende het vroegtijdig opsporen van psychische klachten (depressieve klachten en alcoholproblematiek) om deze vragenlijsten geschikt te maken voor een breder publiek.
- Het LUMC organiseerde bijeenkomsten met leefstijlcoaches in de eerstelijns voor patiënten met een verhoogd risico op hart- en vaatziekten (project Healthy Heart) en Pharos heeft op verzoek geadviseerd over het begrijpelijk maken van uitnodigingsbrief, handboek en vragenlijsten. Leefstijlcoaches hebben gewerkt aan hun communicatievaardigheden in een Pharos-training.
- Er is vanuit dit programma (Preventie en zorg en Verantwoord medicijngebruik) een bijdrage geleverd aan acht wetenschappelijke publicaties in internationale peer-reviewed tijdschriften en aan tien artikelen in overige vaktijdschriften. In zes vakboeken voor professionals of leerboeken voor opleidingen is een hoofdstuk geschreven ter ondersteuning van de deskundigheidsbevordering van professionals.

(Deels) extern gefinancierd

In het project 'Passende zorg voor niet-westerse migranten in de laatste levensfase' hebben 14 migrantenvoorlichters in 2017 aan 500 Nederlanders met een migrantachtergrond voorlichting gegeven over palliatieve zorg in Nederland. Daarmee zijn zij beter voorbereid op de (zorg in de) laatste levensfase. Samen met de doelgroep zijn twee voorlichtingsfilms ontwikkeld, voor Antillianen in het Papiamentu en voor Chinezen in het Kantonees.

Voor professionals is er in dit project onderwijs en scholingsmateriaal ontwikkeld voor mbo, hbo en academische opleidingen en nascholing. Dit materiaal is onder andere terug te vinden in het lesboek 'Zorg voor de oudere migrant'. In samenwerking met zes netwerken palliatieve zorg wordt regionaal nascholing aangeboden. Ook zijn nascholingen gegeven aan huisartsen, specialisten ouderenzorg, oncologieverpleegkundigen en radiotherapeuten. Voor zorgverleners is de brochure 'Lessen uit gesprekken over leven en dood', verschenen met praktische adviezen over verbetering van de zorg aan migranten.

Verantwoord medicijngebruik bij migranten en laaggeletterden

Het programma 'Verantwoord medicijngebruik bij migranten en laaggeletterden' startte in 2014 en in datzelfde jaar tekende Pharos een vierjarig convenant met de KNMP. In de loop van 2018 loopt het convenant af, het is echter al wel duidelijk dat de samenwerking wordt voortgezet. De samenwerking heeft een stevige bijdrage geleverd aan de kwaliteit van de farmaceutische zorg. Voor ondersteuning van therapietrouw van laagopgeleiden en migranten blijft extra aandacht nodig. In 2017 is agendering van het thema én ondersteuning van de wijkgerichte aanpak van 'Veilig medicijngebruik' voortgezet. We zijn erg blij met de groeiende belangstelling vanuit de initiële opleidingen. Naast bij- en nascholing is namelijk het overdragen van kennis aan de aankomend professionals van belang voor borging van geleerde lessen.

Meerjarendoel

Het programma zet haar kennis in om te stimuleren dat de kwaliteit, effectiviteit en toegankelijkheid van farmaceutische zorg voor migranten en laaggeletterden wordt bevorderd.

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald.

Toerusten van zorgverleners in de eerste lijn om laaggeletterdheid te herkennen en op maat te communiceren met laaggeletterden en migranten bij uitleg over medicatie

- Om het thema op de agenda te houden, tools onder de aandacht te brengen en de vraag naar deskundigheidsbevordering te stimuleren, blijven presentaties, workshops, artikelen en inzet van sociale media van belang. In 2017 bereikten we 720 professionals persoonlijk met 12 presentaties en workshops onder andere op het 'Goed Gebruik Geneesmiddelen congres', bij een 'Overleg Patiënt en Consument' van het CBG, een bijeenkomst van het Utrechts Achterstandsfonds over medicatie in achterstandswijken en bij een netwerkbijeenkomst in Amersfoort over laaggeletterdheid.
- In Mediator² en in de evaluatie van vijf jaar GGG-programma van ZonMw³ verschenen artikelen en een filmpje⁴ en ook het Medicijnjournaal van het IVM (Instituut Verantwoord Medicijngebruik) besteedde in de uitzending van september aandacht aan laaggeletterdheid en medicijngebruik. Goede voorbeelden en succesfactoren voor verantwoord en veilig medicijngebruik zijn hiermee ruim onder de aandacht gebracht.
- In 2017 zijn 26 teams (310 professionals uit huisartspraktijk en apotheek) getraind met de gecertificeerde training 'Laaggeletterden in de apotheek: herkennen en communiceren op maat' met een gemiddelde beoordeling van 8,3. Drie Achterstandsfondsfinanciers deze training.
- Op basis van een inventarisatie van knelpunten in de apotheek wat betreft zorg aan asielzoekers en statushouders is een vertaaltabel ontwikkeld voor apothekers, waarin een aantal veelvoorkomende termen van een vertaling zijn voorzien. En ook is samen met het nascholingsinstituut CME gewerkt aan een e-learning 'Cultuurverschillen aan de balie' (2,5 accreditatiepunten), deze kwam 1 november online en werd tussen 1 november en 31 januari 2018 al 236 maal gevolgd.

Borging van kennis en vaardigheden in richtlijnen, interventies en reguliere opleidingen in de farmacie

De expertise in het herkennen en begeleiden van laaggeletterden wordt geborgd in KNMP-richtlijnen. In 2017 waren er geen richtlijnen om te beoordelen, wel is afgesproken dat ook na afloop van het convenant richtlijnen aan Pharos voorgelegd zullen worden.

We zien een groeiende belangstelling vanuit zowel initiële opleidingen in de farmacie als vanuit nascholingsinstituten.

² <https://mediator.zonmw.nl/mediator-26-november-2017/niet-elke-patient-snapt-de-bijsluiter/>

³ <https://www.zonmw-geneesmiddelenmagazines.nl/magazine/ggg/kamer-implementatie/>

⁴ <https://youtu.be/hB6RRVRyoOQ>

Het nascholingsinstituut CME-Online heeft de door Pharos ontwikkelde module 'Herkennen van en effectief communiceren met laaggeletterde cliënten' (uit 2016) gekoppeld aan het cursuspakket voor apothekersassistenten.

In samenwerking met KNMP en ROC Noorderpoort in Groningen is een lespakket 'laaggeletterdheid' ontwikkeld voor mbo-studenten apothekersassistent. Deze lesmodules worden in 2018 breed verspreid onder ROC 's en via de onderwijspagina van Pharos.

Pharos heeft voor het lesboek 'Omgaan met diversiteit' een hoofdstuk geschreven over gezondheidsvaardigheden en een hoofdstuk over mensen die moeite hebben om informatie te begrijpen en heeft zo bijgedragen aan borging van kennis bij toekomstige apothekersassistenten.

Actuele zaken, beleidsadvisering en advies op maat

- Pharos adviseerde HealthBase over richtlijnen en formuleringen voor de etiketten. Op basis daarvan zijn de etiketteksten begrijpelijker. Dit wordt ook doorgevoerd in de databases met etiketteksten.
- Met Longfonds en Long Alliantie Nederland is gewerkt aan verbeteringen in de inhalatie-instructies, zodat therapietrouw van longpatiënten met beperkte gezondheidsvaardigheden beter wordt ondersteund.

4. Gezond opgroeien

Meerjarenprogramma

Inleiding

De Nederlandse jeugd steekt qua (ervaren) gezondheid gunstig af bij andere westerse landen. De gezondheidsverschillen tussen kinderen uit een gezin met een hoge en een lage ses zijn echter onverminderd groot. De verschillen ontstaan al vroeg waardoor we spreken over de overerving van ongezondheid. Het is daarom van belang om al vroeg aandacht te hebben voor de kinderen en gezinnen in een kwetsbare positie.

Het programma Gezond opgroeien werkt hieraan door de kwaliteit en toegankelijkheid van het bestaande stelsel voor hen te verbeteren. Door in te zetten op zowel goede preventie als ondersteuning die goed aansluit op de gezinnen waar al problemen zijn, werkt Pharos zowel aan het voorkomen als aan het terugdringen van gezondheidsverschillen. We werken met het programma in een doorlopende lijn van -10 maanden tot 23 jaar aan gezond opgroeien.

Ons uitgangspunt is dat we niet over maar mét de mensen praten waar we het voor doen en dat we dicht op de praktijk zitten.

We hebben in 2017 ons werk meer dan ooit gedaan in co-creatie met burgers, jongeren en de uitvoerende professionals.

We werkten daarbij vanuit de drie meerjarendoelen 'bereik in de wijk', 'sociaal emotionele ontwikkeling' en 'meest kwetsbare kinderen'.

Bereik in de wijk

We constateerden een grote behoefte bij professionals aan kennis over het goed aansluiten bij mensen met een lage opleiding en aan begrijpelijke informatie voor die groep. We hebben professionals geholpen om zelf hun eigen informatiemateriaal toegankelijk te maken met behulp van een praktische [handreiking](#).

Het meerjarenprogramma 'Bereik in de wijk' is afgerond met een symposium waar professionals met behulp van

deze handreiking zelf aan de slag gingen met het verbeteren van hun informatiemateriaal.

De grootste winst in het beter ondersteunen van kwetsbare groepen zit hem in de mate waarin het reguliere systeem sensitief is voor verschillen en daarop in weet te spelen. We hebben in 2017 professionals daarin beter toegerust door meer dan 130 trainingen, workshops, intervisies en colleges. Deze werden gemiddeld gewaardeerd met een 8. Hierbij zijn ruim 2340 professionals zoals docenten, jeugdverpleegkundigen, kinderartsen, voogden, jeugdartsen, pedagogen, diëtisten en wijkteamprofessionals direct bereikt.

Sociaal emotionele ontwikkeling

Via het programma 'Welbevinden op school' richten we ons op de school als belangrijke factor in de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen in een kwetsbare positie. We weten uit onderzoek dat het pedagogisch klimaat op school voor de kinderen die vanuit huis minder gestimuleerd worden enorm kan bijdragen aan het verkleinen van de gezondheidsverschillen in Nederland. Via het programma 'Welbevinden op school' stimuleren we dat het onderwijs bijdraagt aan het verkleinen van de gezondheidsverschillen. Dit is een preventieve aanpak waarbij ook aandacht is voor pesten en depressie bij jongeren. In 2017 hebben we hier, via onderzoek, pilots en workshops, weer een belangrijke stap in weten te zetten.

Meest kwetsbare kinderen

Het programma richt zich ook op de kinderen in de meest kwetsbare situaties. In 2017 hebben we met de lancering van de nieuwe lesmethode 'Wereldreizigers' een flinke impuls gegeven aan de aandacht voor de sociaal emotionele ontwikkeling van vluchtelingenkinderen in het basisonderwijs. Een ander mooi voorbeeld is 'Rookvrij Geboren'. Pharos legde de basis voor dit project door kwetsbare zwangere vrouwen die roken via persoonlijke interviews een stem te geven. Op basis van hun ervaringen ontwikkelden we met hen een nieuwe aanpak en trainden we een grote groep professionals in de geboorteketen.

In 2017 stond een gezonde start van kinderen in de aandacht bij zowel beleidsmakers als de praktijk. Pharos is nauw betrokken bij alle initiatieven die via een 'Kansrijke start' gelijke kansen op een gezonde toekomst willen vergroten. Vanwege het belang van dit thema is het opgenomen als meerjarendoel in het jaarplan 2018.

We zijn blij dat lokale en landelijke organisaties steeds vaker een rol voor zichzelf zien om te werken aan gezondheidsverschillen. We hebben de samenwerking geïntensiveerd met gemeenten, GGD 'en en wijkteams maar ook met organisaties als het Trimbos-instituut, het Nederlands Centrum voor Jeugdgezondheidszorg (NCJ), TNO, Jongeren op Gezond Gewicht (JOGG) en het Nederlands jeugd Instituut (NJI).

Meerjarendoel 1

Het programma zet haar kennis in om te stimuleren dat wijkteams in gemeenten ook de gezinnen met een lage SES en/of een migrantenachtergrond bereiken en hen effectief ondersteunen.

Bereik in de wijk

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald. Hieronder lichten we een aantal resultaten uitgebreider toe.

- In samenwerking met aanbieders van jeugdhulp en ouders zijn er 6 nieuwe beeldverhalen ontwikkeld. Dat leverde begrijpelijk materiaal op over zaken als 'toeleiding lichte opvoedvragen' (met Wijkteam in Amersfoort, Youké en Al Amal) en 'hechting' (met VoorZorg en het NCJ). We zorgen er in samenwerking met opvoeden.nl voor dat het materiaal landelijk te gebruiken is.
- Om te zorgen dat organisaties in de zorg voor de jeugd zelf in staat zijn hun communicatie goed te laten aansluiten op lager opgeleiden is een handleiding ontwikkeld. Op het symposium 'de verhalen achter een beeldverhaal' gingen professionals zelf aan de slag om hun eigen communicatiemateriaal begrijpelijk te maken. We hebben in de evaluatie gevraagd naar hun zelf gerapporteerde kennis op dit thema: deze steeg gemiddeld van een 5,6 naar een 7,7. Tevens is een prijsvraag uitgeschreven om te stimuleren dat partijen in de zorg aan jeugd meer gaan werken aan begrijpelijk informatiemateriaal.
- Naast het ontwikkelen van nieuw materiaal blijven we inzetten op het gebruik van reeds ontwikkelde materialen. Hiernaast een mooie foto van buurtvaders die met elkaar in gesprek zijn over opvoeden & computergebruik naar aanleiding van het in 2016 ontwikkelde beeldverhaal 'Mijn computer is leuk'.
- We zagen een toename van het gebruik van onze beeldverhalen. Zo werd een Youtube filmpje van een beeldverhaal over schizofrenie meer dan 23.000 bekeken (een toename van bijna 50% t.o.v. 2016).

Meerjarendoel 2

Het programma zet haar kennis in om te stimuleren dat de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen op de basisschool structureel en op onderbouwde wijze aandacht krijgt, aansluitend op en in het verlengde van de Gezonde School aanpak. De Gezonde School draagt bij aan het terugdringen van gezondheidsverschillen en bevordert de sociale inclusie.

Sociaal Emotionele Ontwikkeling (welbevinden op school)

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald. We lichten een aantal resultaten nader toe.

- Pharos en het Trimbos-instituut hebben een pakket ontwikkeld om scholen verder te helpen met het thema 'welbevinden'. In 2017 is dit pakket gelanceerd en zijn scholen ondersteund om deze kennis in de praktijk toe te passen. Op 4 scholen zijn pilots gestart. Hierin onderzoeken we hoe de scholen hun schoolbrede activiteiten, gericht op het bevorderen van de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen op maat kunnen ontwikkelen en integraal implementeren. De pilots geven inzicht in de drempels die

scholen ervaren en de kansen die er zijn bij het versterken van het welbevinden op school. Doel is om deze als voorbeeld te beschrijven en de ontwikkeling die de scholen doormaken in beeld te brengen via films en factsheets. Deze worden verspreid binnen de Gezonde School aanpak zodat ook andere scholen hier mee aan de slag kunnen gaan. Deze worden verspreid binnen de Gezonde School aanpak zodat ook andere scholen hier mee aan de slag kunnen.

- Pharos heeft een analyse gemaakt van de kansen die er liggen op het thema 'welbevinden op school in het voortgezet onderwijs'. Dit rapport was de basis voor het werkplan 2018 gericht op het voortgezet onderwijs. De directie Jeugd heeft dit werkplan gehonoreerd en daarmee de financiering van het programma overgenomen van de afdeling Voeding, Gezondheidsbescherming en Preventie (VGP).
- We hebben gestimuleerd dat de bestaande kennis over welbevinden op school in de praktijk op grotere schaal wordt toegepast. Gezonde School adviseurs zijn experts die (meestal vanuit de GGD) scholen adviseren over de Gezonde School aanpak. Via workshops en bijeenkomsten met bevoegen voorlopers inspireren we deze adviseurs en projectleiders, voorzien we hen van nieuwe kennis en bieden we hen de gelegenheid om hun methodes uit te wisselen en van elkaar te leren.
- In 2017 is het aantal aanvragen voor het vignet welbevinden opnieuw toegenomen. In 2017 zijn er 85 scholen bijgekomen met een themacertificaat welbevinden.

Meerjarendoel 3

Er is gericht aandacht voor de meest kwetsbare kinderen die een grote gezondheidsachterstand hebben of die dreigen op te lopen. Op basis van de actualiteit richten we ons in 2017 op vluchtelingenkinderen.

Meest kwetsbare kinderen

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald. We lichten er een aantal nader toe.

- Het stimuleren van de sociaal emotionele ontwikkeling van vluchtelingenkinderen op de basisschool heeft in 2017 een flinke impuls gehad. Op basis van een behoeftepeiling is de schoolmethode

'Wereldreizigers' gemaakt. Deze is in nauwe samenwerking met scholen én kinderen gemaakt waardoor de gebruikswaarde is toegenomen. Het doel van 'Wereldreizigers' is om de kinderen op verhaal te laten komen en zo hun veerkracht te versterken. De methode ondersteunt leerkrachten om hier op een goede en prettige manier mee aan de slag te gaan in de klas. 'Wereldreizigers' is gebaseerd op het inmiddels verouderde instrument 'FC de Wereld' en bevat veel actuele achtergrondinformatie over jonge nieuwkomers, zoals vluchtelingenkinderen en Midden- en Oost

Europese leerlingen. Voor nieuwkomersklassen zijn er 20 lessen met thema's als

Auteur Bram Tuk in de klas bij 'Juffrouw Kiet' (bekend van de bekroonde documentaire).

‘vriendschap’ en ‘afscheid nemen’. Daarnaast zijn er vier lessen voor reguliere basisscholen over thema’s als ‘nieuwe leerlingen welkom heten’ en ‘elkaar helpen’. De methode ‘Wereldreizigers’ is aangemeld bij de RIVM CGL database.

- Op een conferentie die we samen organiseerden met LOWAN (landelijke organisatie ondersteuning nieuwkomersonderwijs) is de methode gepresenteerd. In de eerste maand na de presentatie is het docentenboek meer dan 100 keer verkocht en de methode wordt door het hele land toegepast. Dit project is grotendeels gefinancierd door VWS met cofinanciering van de stichting Kinderpostzegels.
- Op basis van een verkenning van internationale kansen in 2017 wordt de methode ‘Welkom op school’ in 2018 vertaald om gebruikt te worden in 6 Europese landen.

Samenwerking LOT-i

Het team Gezond Opgroeien draagt bij aan de samenwerking tussen de thema instituten via de werkgroep Jeugd. Belangrijke thema’s waren welbevinden en ouderbetrokkenheid. In hoofdstuk 9 wordt uitgebreider ingegaan op de resultaten.

Actuele zaken, beleidsadvisering en advies op maat

- Drie JGZ richtlijnen ‘taalontwikkeling’, ‘oogafwijkingen’, ‘houding en beweging’ zijn aangevuld met kennis over de thema’s cultuursensitiviteit, laaggeletterdheid en beperkte gezondheidsvaardigheden.
- Het programma heeft bijgedragen aan landelijke bijeenkomsten zoals de lunchlezing samen met Kees van Overveld, op het ministerie van VWS over ‘Welbevinden op school’, de ‘Koplopers preventie jeugd’ bijeenkomsten (VWS), een presentatie voor de werkgroep SEGV (LOT-i), een lezing over gezondheid als recht (HumanRights XL) en we stonden met meerdere workshops op de ‘Voor de Jeugd’ dag. We adviseerden daarnaast op verzoek regionale kennisinfrastructuren zoals ROS’en.
- Rond het thema ‘Kansrijke start’ speelde Pharos een verbindende rol tussen de verschillende initiatieven, onder andere door het organiseren van een bijeenkomst met de Samenwerkende Gezondheidsfondsen (SGF), Noaber Foundation, Bernard van Leer Foundation en meerdere departementen van VWS.
- Met name wijkteams en scholen wisten ons goed te vinden met adviesvragen over vluchtelingenkinderen en trauma en alleenstaande minderjarige vreemdelingen.

(Deels) Extern gefinancierde projecten

De in het jaarplan beschreven projecten zijn afgerond of lopen door in 2018. Hieronder een aantal voorbeelden.

- In 2017 ondersteunden we opnieuw de JOGG-aanpak bij het beter bereiken van kinderen uit gezinnen met een migratie- of lage ses achtergrond. We deden dit door JOGG-regisseurs en adviseurs te trainen en met hen mee te denken bij verbeteren van informatiemateriaal. Deze inzet wordt gefinancierd door JOGG.
- Pharos heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan het PROMISE onderzoek dat zich richt op tabaksontmoediging bij laagopgeleide zwangere vrouwen (in samenwerking met het Trimbos-instituut en het Longfonds). Pharos interviewde kwetsbare, zwangere vrouwen die roken en hun familieleden. Op basis van hun ervaringen en verhalen die gebundeld

werden in een rapport is er samen met deze vrouwen en de verloskundigen een nieuwe werkwijze ontwikkeld die beter aansluit bij hun behoeften. Pharos ontwikkelde handleidingen, beeldverhalen, vragenlijsten en illustratiekaarten. Daarnaast werden er zo'n 250 geboortezorg professionals getraind in werken met kwetsbare groepen. De trainingen werden gemiddeld beoordeeld met het rapportcijfer 8,2. Er was landelijke aandacht voor het onderzoek onder andere in een rapportage van Nieuwsuur. Dit onderzoek wordt gefinancierd vanuit Fonds Nuts Ohra met cofinanciering vanuit VWS.

- Via het Facebook platform '[Opgroeien in Nederland](#)' zijn Arabisch sprekende nieuwkomersgezinnen ondersteund met tips over het opvoeden in Nederland. De pagina werd beheerd door een professional die zelf een vluchtgeschiedenis heeft, samen met een professional van Pharos of van de GGD. De pagina is gevolgd door ongeveer 2.500 gezinnen en de meest populaire filmpjes werden meer dan 11.000 keer bekeken. Dit platform is gefinancierd vanuit het Kennisdelingsprogramma Gezondheid Statushouders.

5. Ouderen en gezondheid

Meerjarenprogramma

Inleiding

In 2017 was de zorg aan ouderen een belangrijk thema in het maatschappelijk debat. Thema's als de kwaliteit van de verpleeghuiszorg, het organiseren van goede zorg en ondersteuning thuis en de bestrijding van eenzaamheid, staan volop in de belangstelling.

Persoonsgerichte zorg is een stevig verankerd uitgangspunt in het nieuwe kwaliteitskader intramurale zorg. Het besef van urgentie om ook de snelgroeiende groep ouderen met een migratieachtergrond passende, persoonsgerichte zorg te bieden in reguliere organisaties neemt toe. Organisaties willen voorkomen dat migrantenouderen (te) laat passende zorg en ondersteuning krijgen en maken zich zorgen dat zij deze ouderen en hun mantelzorgers minder goed bereiken. Er is hernieuwde en toenemende belangstelling voor cultuursensitieve zorg en ondersteuning. Ook is er meer aandacht voor het effectief communiceren met laagopgeleide en laaggeletterde ouderen.

Het programma Ouderen en gezondheid wil de toegankelijkheid en kwaliteit van zorg en ondersteuning voor laagopgeleide - en migrantenouderen met dementie verbeteren en eraan bijdragen dat ook zij zo lang mogelijk thuis kunnen wonen. Ook spannen we ons in om de ondersteuning van mantelzorgers te verbeteren. Dat doen we onder andere door regionale samenwerkingsverbanden te adviseren over hoe zij laagopgeleide - en migrantenouderen met dementie en hun mantelzorgers beter kunnen bereiken en betrekken bij de ontwikkeling van passende zorg. Ook ontwikkelden we gesprekslijsten die professionals helpen om met mantelzorgers in gesprek te gaan over overbelasting.

Pharos droeg in 2017 op meerdere fronten bij aan (hernieuwde) agendering en droeg via artikelen en workshops bij aan vergroting van kennis over cultuursensitief werken en het bereiken van en communiceren met laagopgeleide- en migrantenouderen en hun mantelzorgers. We leerden organisaties om voor iedereen begrijpelijke en bruikbare informatie te maken. Het programma Ouderen en gezondheid heeft zo bijgedragen aan het verminderen van handelingsverlegenheid onder professionals en aan toegankelijker zorg en ondersteuning voor laagopgeleide en migrantenouderen en hun mantelzorgers.

Meerjarendoel 1

Programma Ouderen en gezondheid zet de komende jaren haar kennis in om te stimuleren dat formele en informele zorgverleners in staat zijn om dementie bij laagopgeleide - en migrantenouderen vroegtijdig te onderkennen en hen vervolgens passende informatie, zorg en begeleiding te bieden.

Dementie

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald.

Hieronder lichten we er een aantal toe.

- Het programma deelde haar expertise in het ontwikkelen van passend voorlichtingsmateriaal met verschillende partijen. Zo ondersteunden we bijvoorbeeld het Erasmus MC bij de ontwikkeling van een beeldverhaal over dementie dat ook voor laagopgeleiden en migranten geschikt is. Via Facebook deelden we kennis over dementie en bereikten zo ook nieuwkomers.
- In een vijftal korte [filmpjes](#) voor professionals op de website van 'Dementiezorg voor Elkaar' brachten wij tips in beeld over cultuursensitief werken.
- Goede voorbeelden uit Duitsland en Finland werden door Pharos ingebracht bij expertmeetings over cultuursensitief werken, de nascholing voor huisartsen en de Nederlands-Belgische kennisdelingsbijeenkomst die Pharos organiseerde over oudere migranten en dementie.
- Op het Jaarevent Deltaplan Dementie verzorgden we een themabijeenkomst over eHealth en toegankelijke informatie over dementie. De 30 deelnemers werkten ter plekke aan het vereenvoudigen en toegankelijk maken van hun eigen digitale voorlichtingsmateriaal over dementie aan de hand van de checklist toegankelijke informatie van Pharos.
- Op drie regionale minisymposia over dementie bij laagopgeleiden en migrantenouderen werden reguliere zorgorganisaties en migrantenorganisaties in de regio bij elkaar gebracht. Er werd kennis gedeeld over een aantal bruikbare instrumenten zoals de Pharos gesprekslijst 'Zorgen doe je samen', de 'Cross Culturele Dementiescreening' en de lokale 'dementiekaart' en er werden stappen tot samenwerking gezet. In totaal namen 240 professionals uit diverse organisaties uit preventie, zorg en ondersteuning deel. Zij waardeerden de bijeenkomsten gemiddeld met een 8.

Meerjarendoel 2

Programma Ouderen en gezondheid zet de komende jaren haar kennis in om te stimuleren dat laagopgeleide - en migrantenmantelzorgers zodanig ondersteund zijn dat draagkracht in balans blijft met draaglast.

Mantelzorg

Zoals aangekondigd in de brief aan VWS 'Wijzigingen jaarplan van 27 oktober 2017' is de EHBO-cursus voor migrantenmantelzorgers niet uitgevoerd. In plaats daarvan hebben we gewerkt aan een stevig samenwerkingsverband met Mezzo en Markant om tot een ondersteuningsaanbod voor laagopgeleide - en migrantenmantelzorgers te komen. Samen hebben we onderzocht op welke manier de ondersteuning aan deze mantelzorgers verrijkt kan worden.

We lichten hieronder enkele van de andere resultaten toe.

- We maakten het bestaande meetinstrument 'de drie minuten check' van Markant om overbelasting bij mantelzorgers te meten, samen met professionals en mantelzorgers (co-creatie) geschikt voor gebruik bij mantelzorgers van laagopgeleide ouderen. Pharos heeft er een gesprekslijst en een handleiding voor wijkteams en huisartsenpraktijken bij ontwikkeld. Deze 'Gesprekslijst Mantelzorgoverbelasting laaggeletterde ouderen' en 'Handleiding voor wijkteams en huisartspraktijken' zijn in de praktijk getest in de anderhalfdelijns poli van de geriatrische afdeling van MC Slotervaart en bij huisartsen in Amsterdam West. Het instrument wordt in 2018 aangeboden aan de RIVM CGL-database.
- Daarnaast hebben we gewerkt aan het verbeteren van de Pharos gesprekslijst 'Zorgen doe je samen'⁵ opdat deze in de RIVM CGL-database van 'goed beschreven' naar 'goed onderbouwd' kan worden opgenomen.

Meerjarendoel 3

Programma Ouderen en gezondheid zet de komende jaren haar kennis in om te stimuleren dat laagopgeleide - en migrantenouderen - ook in krimpregio's - langer thuis kunnen wonen, met aandacht voor preventie van eenzaamheid en indien nodig ondersteund door laagdrempelige eHealth toepassingen.

Ouderen wonen zo lang mogelijk thuis

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald.

We lichten hieronder een aantal resultaten toe.

- Het project 'Wonen & Zorg in een gezonde wijk' werd in 2017 afgerond. Het leverde inzichten op over de samenwerking tussen lokale organisaties en migrantenouderen. Met als doel aansluiting bij de behoefte van oudere migranten op het gebied van wonen, zorg en ondersteuning om tot een passend aanbod te komen. De gebruikte methodiek en de inzichten zijn beschreven in de handreiking 'Zo lang mogelijk zelfstandig en gezond in de eigen wijk' en werden gedeeld in workshops, lezingen en nascholingen.
- Pharos is lid van consortium 'BeterOud' en zet zich ook daar in om de noodzaak van cultuursensitieve zorg en ondersteuning (thuis en intramuraal) voor de snel stijgende groep vaak laagopgeleide en minder gezonde ouderen met een migratieachtergrond op grotere schaal te agenderen. In dit kader heeft het programma bijna 50 zorgorganisaties benaderd om actuele voorbeelden van het zorg- en ondersteuningsaanbod voor oudere migranten en samenwerkingsvormen met welzijn en wijkteams in kaart te brengen.
- Pharos leverde input voor een uitzending over oudere migranten in Nederland ([Nieuwsuur, 22-10-2017](#)).

⁵ Dit is een interventie ter ondersteuning van de werkrelatie tussen patiënt, mantelzorgers en verzorgende

- In vervolg op de eerste verkenning is in samenwerking met Gezond in... in kaart gebracht welke activiteiten er in gemeenten lopen op het gebied van ouderen. Drie gemeenten in krimpggebieden zijn bereid gevonden om diepgaander praktijkonderzoek te doen onder oudere laagopgeleide inwoners over de effecten van het wonen in een krimpregio. Dit onderzoek wordt in 2018 verder uitgerold in Hulst, Wedde en Heerlen.

'Natuurlijk is het handig als iemand Berber spreekt als ik dement begin te worden. Maar ik vind het belangrijker dat er een kundige, aardige verpleegkundige bij me thuis komt!'

Deelnemer uit Marokkaanse mannengroep 'Wonen en zorg in een gezonde wijk'

Actuele zaken & beleidsadvies

- Programma Ouderen en gezondheid heeft haar expertise over laagopgeleide - en migrantenouderen gedeeld in een werksessie van het RIVM onderzoek 'Vraag en aanbod van 24-uurszorg' en gaf nascholingen aan huisartsen op het gebied van (dementie)zorg voor oudere migranten.
- Workshops en lezingen zijn verzorgd op de congressen 'Een nieuwe generatie Ouderenzorg', NCVGZ 'De professional centraal', 'Dementiezorg 2020' en ten behoeve van het European Network Intercultural Elderly Care (ENIEC) programma. Het programma droeg hiermee bij aan het vergroten van kennis en het verminderen van handelingsverlegenheid bij professionals.
- We ondersteunden wetenschappelijke onderzoekers bij het op een goede manier bevragen van laagopgeleide - en migrantenouderen ten behoeve van hun onderzoek. Deze ouderen konden de reguliere vragenlijsten niet invullen omdat ze te ingewikkeld waren. Pharos organiseerde daartoe focusgroepen. Dit droeg bij aan het groeiende bewustzijn dat het noodzakelijk is andere manieren van onderzoek te ontwikkelen om een representatief beeld te krijgen (inclusieve wetenschap).
- Met verschillende interviews, bijvoorbeeld in ZorgenZ en AS-magazine en het artikel 'Etnische ouderen – perspectieven Wonen & Zorg' heeft het programma bijgedragen aan agendering van cultuursensitieve zorg.

**DEMENTIEZORG
VOOR ELKAAR**

(Deels) Extern gefinancierde projecten

- Het praktijkverbeterprogramma 'Dementiezorg voor Elkaar' ging in januari 2017 van start met VWS financiering voor het consortium waarin Vilans, Movisie, NIVEL, Trimbos-instituut en Pharos samenwerken. Pharos bracht haar expertise over cultuursensitieve zorg en toegankelijke informatie in. We speelden een proactieve rol om ook vragen over migranten, hun mantelzorgers en dementie op te halen uit het veld en ondersteunden de lokaal en regionaal betrokken partijen bij het verbeteren van dementiezorg en ondersteuning aan migranten en hun mantelzorgers.
- In 2017 werkte Pharos samen met het Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten (NOOM) en de Hogeschool Utrecht aan het inrichten van een leergemeenschap over oudere migranten en cultuursensitieve zorg. Het thema eenzaamheid werd opgenomen in het programma van de leergemeenschap. Er werden ruim 75 deelnemers uit zorg, welzijn, onderwijs en gemeenten geworven voor drie interactieve bijeenkomsten in 2018 (deels met financiering van ZonMw).

- Pharos is in Amsterdam, Tilburg, Harderwijk en Den Haag 4 projecten voor oudere migranten opgestart. De deelnemers verbeteren hun taalvaardigheden op het vlak van gezondheid. Dat maakt hen meer gezondheidsvaardig. Het project draagt tevens bij aan het verminderen van eenzaamheid. De 80 tot 100 deelnemers worden gestimuleerd om meer mee te gaan doen aan activiteiten in de buurt. Pharos werkte hiertoe samen met lokale migrantenorganisaties. Het project wordt (deels) gefinancierd via Fonds NutsOhra (FNO).

6. Gezondheid asielzoekers en vluchtelingen

Meerjarenprogramma

Inleiding

Dit programma is gericht op de kwaliteit en toegankelijkheid van preventie en zorg voor asielzoekers, vluchtelingen en ongedocumenteerden. Of asielzoekers nu in Nederland mogen blijven of moeten terugkeren, het behoud van een goede gezondheid en psychische veerkracht is van belang. Daartoe ontwikkelt en verspreidt Pharos, aansluitend bij de actuele behoefte, producten en kennis die bruikbaar zijn in de praktijk van preventie, ondersteuning en zorg.

Ondersteuningsprogramma Gezondheid Statushouders

Het Ondersteuningsprogramma Gezondheid Statushouders geeft een tijdelijke extra impuls gericht op preventie, signaleren en beperken van gezondheidsrisico's van statushouders in gemeenten. Pharos heeft hierbinnen de regie over het kennisdelingsprogramma (KDP). Het KDP zal medio 2018 aflopen en in een eigen rapportage verslag doen van de resultaten van het KDP.

Het programma Gezondheid asielzoekers en vluchtelingen en het KDP hebben elkaar in 2017 wederzijds versterkt. Enerzijds omdat de kennis die de afgelopen jaren vergaard is in dit programma de basis vormde voor veel kennisproducten van het KDP, anderzijds omdat we aanvullend op de onderwerpen in het KDP thema's uitdiepten.

Behoefte aan kennis

Ook in 2017 was er in de samenleving veel behoefte aan kennis over asielzoekers en vluchtelingen. Dat vertaalde zich in vragen, uitnodigingen en verzoeken om in bijeenkomsten kennis te delen. Daarbij is te zien dat de vragen in toenemende mate ook komen van relevante partijen buiten het zorgdomein, zoals gemeenten, taalaanbieders en maatschappelijke organisaties, onder andere over het belang van gezondheid voor inburgering en participatie.

Aandacht voor nareizigers

Nareizigers maken een steeds groter deel uit van de nieuwe statushouders in gemeenten. In 2017 bestond ongeveer de helft van het aantal vluchtelingen in Nederland uit nareizigers, blijkt uit cijfers van het IND. Op grond van signalen en vragen uit de praktijk heeft Pharos een verkennend onderzoek uitgevoerd naar het welzijn en de gezondheid van deze groep.

Vroegtijdig aan de slag in het belang van gezondheid

De rode draad in veel onderzoek is dat het voor de gezondheid van belang is dat asielzoekers en vluchtelingen zo snel mogelijk meedoen. In ons programma hebben ze een actieve rol.

Voorbeelden: in het KDP worden ze getraind en ingezet als sleutelpersoon, asielzoekers met een medische achtergrond maken berichten voor de Facebookpagina's 'Syriërs Gezond', 'Eritreeërs Gezond' en 'Gezond Opgroeien' en we betrekken hen bij het testen van ontwikkeld materiaal (bijvoorbeeld Gezond Inburgeren).

In het project Aan de Slag droegen we bij aan het activeren van AZC-bewoners, asielzoekers en statushouders in de opvang, door hen te betrekken bij vrijwilligersactiviteiten van maatschappelijke organisaties en burgerinitiatieven.

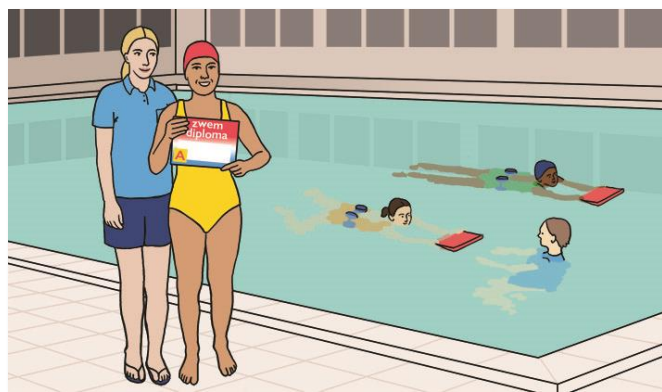
Meerjarendoel 1

Het programma zet de komende jaren haar kennis in om te stimuleren dat professionals en vrijwilligers werkzaam in de asielopvang, gezondheidszorg en in (wijkteams van) gemeenten in staat zijn, middels een integrale aanpak, tijdig te signaleren en adequate preventie en zorg te bieden aan asielzoekers en vluchtelingen.

Inburgeren: leren over taal en gezondheid

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald. We lichten er een aantal resultaten uit.

De module Gezond Inburgeren biedt eenvoudig voorlichtingsmateriaal over onderwerpen die te maken hebben met gezondheidszorg, (zelf)zorg, ziekte, opvoeding en integratie gekoppeld aan taalverwerving en kennis over de Nederlandse samenleving. Het doel: informeren over hoe de zorg in Nederland in elkaar zit, handvatten geven over een gezond(ere) leefstijl en op laagdrempelige wijze de Nederlandse taal bijbrengen. In 2017 is het materiaal verder getest en ontwikkeld. Met de werkboeken op taalniveaus A1-A2 en B1 en de bijbehorende folder voor begeleiders, hebben begeleiders (taaldocenten, vrijwilligers, taalcoaches, klantmanagers) een instrument in handen om diverse onderwerpen over gezondheid en de zorg in Nederland bespreekbaar te maken. Vluchtelingen zelf beschikken over een werkboek waarin zij op hun eigen taalniveau essentiële informatie krijgen om gezond te blijven en de weg te vinden in het systeem. Ook vergroten zij hiermee hun woordenschat.

Gemeenten ondersteund

In een aantal gemeenten werd de in 2016 gegeven ondersteuning in 2017 afgerond. In Nijmegen droegen we bij aan een geslaagde netwerkbijeenkomst over gezondheid statushouders, samen met 70 professionals werkzaam binnen zorg en welzijn uit het Rijk van Nijmegen.

In Amsterdam zijn de beleidvoerders van Werk, Participatie en Inkomen (WPI) van de Gemeente Amsterdam en van VluchtelingenWerk geadviseerd over de herinrichting van het Taal en Oriëntatie Vluchtelingen (TOV) programma. De GGD Amsterdam is van advies voorzien over de opzet van het spreekuur over meisjesbesnijdenis. Ook is advies verstrekt over een (hernieuwde)

opzet van intervisie- en casuïstiekbesprekingen voor de sterk groeiende groep klantmanagers en is de afdeling Externe Betrekkingen van de gemeente voorzien van feedback over de inclusie van migranten en vluchtelingen in de stad.

In de gemeente Kennemerland resulteerde de ondersteuning van de GGD tot een specifieke aanpak om Eritrese zwangere en vrouwen in de vruchtbare leeftijd met een kinderwens gezamenlijk voor te lichten.

Op verzoek zijn gemeenten getraind, onder andere over psychische gezondheid, de gezondheid van vluchtelingenjeugd en op hoe te komen tot een goede lokale en integrale aanpak. In toenemende mate werden de trainingen uitgevoerd samen met sleutelpersonen uit de doelgroep. Uit de evaluaties blijkt dat de trainingen bijdragen aan meer kennis en samenwerking en tot minder handelingsverlegenheid bij de deelnemers. De gemeenten Utrecht, Woerden, Nijkerk en Reussel-de Mierden vroegen om advies en ondersteuning met kennis.

“Het helpt mij als gewone wijkteammedewerker als ik hoor dat ik met mijn normale werkwijze veel kan betekenen voor bewoners met een vluchtelingenachtergrond. En dat het daarbij wel belangrijk om te letten op verwachtingen, ander ziektegedrag en specifieke culturele gebruiken...”.

Deelnemer training

Gezinsherenigers beter in beeld

De afgelopen jaren kreeg Pharos veel signalen over gezinsherenigers, bijvoorbeeld over het onvoldoende of laat in beeld zijn bij hulpverleners, begeleiders en gemeenten. Ook werden er zorgen geuit rond onder andere financiële problemen, relatieproblemen, (vecht)scheidingen of opvoedingsproblematiek. Op de positieve kanten van gezinshereniging was daarnaast nog weinig zicht. Om die reden is in 2017 een verkenning uitgevoerd naar de gezondheid en het welzijn van gezinsherenigers in de gemeente. Uit de verkenning bleek dat veel van de gezondheidsrisico's zoals bekend uit de Kennissynthese⁶, ook voor gezinsherenigers spelen. Daarnaast spelen er specifieke zaken die aandacht vragen. Zo levert de wachttijd tijdens de procedure problemen op, zowel bij de referent hier, als bij de gezinsleden in land van herkomst. Anderzijds is gezinshereniging iets moois: weer samen zijn zorgt voor blijdschap, versterkt de veerkracht om verder te gaan. Maar na hereniging kunnen er uitdagingen zijn in de gezinsdynamiek, zowel bij partners onderling, als tussen ouders en kinderen. Ook op het gebied van integratie, opvoeding, financiën spelen er specifieke issues.

Eritrese nieuwkomers

Naar aanleiding van signalen is een verkenning uitgevoerd gericht op de vragen: Welke belemmeringen ervaren Eritrese vrouwen wanneer zij gebruik maken van de geboortezorg en welke ondersteuningsbehoefte hebben ze? Welke belemmeringen ervaren professionals in de geboortezorg wanneer zij Eritrese vrouwen zorg

“Het wekt vertrouwen dat we informatie in hun eigen taal hebben”.

Verloskundige

6

<http://www.pharos.nl/documents/doc/kennissynthese%20gezondheid%20van%20nieuwkomende%20vluchtelingen%20en%20indicaties%20voor%20zorg%20preventie%20en%20ondersteuning.pdf>

verlenen? Welke ondersteuningsbehoefte hebben professionals om aansluiting te vinden bij de zorgbehoefte van Eritrese vrouwen?

Binnen deze verkenning is er ingezoomd op specifieke thema's zoals: beperkte gezondheidsvaardigheden en laaggeletterdheid, het geboortezorgsysteem en VGV (zie ook hoofdstuk 8 VGV). Er zijn twaalf Eritrese vrouwen geïnterviewd, negen professionals uit de geboortezorg en twee sleutelpersonen. Ook is er informatie verzameld via vragenlijsten en een literatuurstudie. Ook zijn de uitkomsten van drie in 2016 uitgevoerde focusgroep-discussies meegenomen.

De analyse laat zien dat er een aantal factoren bij Eritrese vrouwen meespeelt, bijvoorbeeld kennis over het lichaam, seksuele weerbaarheid, anti-conceptiegebruik, psychische gezondheid, de rol van de vader. Kijkend naar de factoren in het zorgsysteem zijn de vrouwen en de professionals het eens: het is nodig om elkaars verwachtingen beter te kennen, de communicatie kan beter en het vraagt om cultuursensitief werken. Wat ook nadrukkelijk speelt is dat het belangrijk is om aansluiting te vinden bij de beperkte gezondheidsvaardigheden. Er leeft bij de professionals een scholingsbehoefte over deze factoren en ook over bijvoorbeeld de invloed van de cultuur, de vluchtervaringen en VGV.

"Ik vind het de moeilijkste groep die ik op dit moment in mijn cliëntenbestand heb. Ik kom er ook steeds meer achter in wat voor verschillende werelden we leven en geleefd hebben. Het is niet alleen de taal, maar ook cultuur, achtergrond. Ik weet niet zo heel veel van Eritrea, een beetje van het regime en de dienstplicht, dat veel mensen vluchten via verschillende routes. Maar ik weet niet zo goed hoe mensen daar leven en hoe mensen kinderen opvoeden daar bijvoorbeeld. Als is hier meer over zou weten, zou het mij helpen in mijn werk, denk ik".

Geïnterviewde jeugdverpleegkundige

Alleenstaande minderjarige vreemdelingen (AMV) in beeld

AMV's en de begeleiding eromheen zijn in beeld gebracht middels storytelling met daarin aandacht voor de good practices en tips. Om de kwaliteit en samenwerking te verbeteren rond de begeleiding en coaching van AMV's heeft Pharos verhalen en ervaringen verzameld bij partners in de keten en bij AMV's zelf. Deze verhalen zijn aangevuld met drie casussen uit de praktijk en tips voor een geslaagde begeleiding en hoe lokaal beter kan worden samengewerkt. Het resultaat is gedeeld via kanalen van betrokken partijen, de websites van Pharos, social media en via nieuwsbrieven. De opgehaalde kennis en ervaringen hebben we ook gebruikt in de trainingen en netwerkbijeenkomsten.

De Factsheet 'AMV' is uitgebracht en vond gretig aftrek bij begeleiding en opvang van AMV's. Pharos zat drie bijeenkomsten voor van het AMV-platform. Opvang-, belangen- en andere landelijke organisaties wisselden daar ervaringen en kennis uit. Bijvoorbeeld hoe om te gaan met psychische problemen en schooluitval.

Seksuele reproductieve gezondheid

- Op het gebied van de seksuele reproductieve gezondheid is gekozen om samen met Rutgers en de OTAV-

regiocoördinatoren lokale initiatieven te ondersteunen in plaats van zelf kennisbijeenkomsten te organiseren. De uren zijn ingezet voor het onderwerp verloskundige zorg. Met de KNOV is gewerkt aan filmmateriaal in het Tigrinya en het Arabisch en aan een e-learning voor verloskundigen.

- www.begrijpjelichaam.nl is uitgebreid met seksuele gezondheid.
- We hebben meegewerkt aan www.zanzu.nl.
- Twee goed voorbeelden van seksuele voorlichting zijn gefilmd en online beschikbaar gesteld. Professionals die werken met statushouders en asielzoekers geven aan blij te zijn met het materiaal.
- De interventie 'Geweld is niet Gewoon' is geactualiseerd en opnieuw opgenomen in de RIVM CGL-database. De bijbehorende filmpjes op You Tube zijn 2.200 keer bekeken.
- Voor de Facebookpagina's 'Syriërs Gezond' en 'Eritreeërs Gezond' zijn verschillende berichten over seksuele gezondheid gemaakt. Deze berichten worden ook door huisartsen erg gewaardeerd en gebruikt in een consult.

Bijdrage aan uitvoering Convenant GGZ

Om de GGZ voor asielzoekers te verbeteren is ingezet op het Convenant GGZ asielzoekers. Dit convenant is door de Menzis COA Administratie (MCA) overgedragen aan Arts en Zorg, die dit met diverse partijen wil door ontwikkelen ten behoeve van een betere samenhang en effectiviteit van de GGZ voor asielzoekers.

Meerjarendoel 2

Het programma zet de komende jaren haar kennis in om te stimuleren dat asielzoekers en verblijfsgerechtigde vluchtelingen in zowel de centrale opvang als in de gemeenten, de mogelijkheid hebben actief en zinvol bezig te zijn in het kader van de handhaving van gezondheid.

Opschalingstraject aan de slag!

Aan de Slag wordt uitgevoerd met financiering van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, het Oranje Fonds, het Kansfonds en de gewonnen gelden van de Helffer Kootkar prijs. Daarnaast worden VWS-uren ingezet.

In 2017 zijn er in het impulsprogramma in 25 gemeenten Aan de Slag-teams gestart, naast de al bestaande teams in de twee pilot-gemeenten. Medewerkers van de vrijwilligerscentrale, COA en de gemeente vormen samen met nieuwkomers een lokaal Aan de Slag-team. Hiermee wordt ervoor gezorgd dat de opzet en uitvoering aansluit bij zowel de AZC-bewoners als bij de lokale context.

De lokale teams creëren mogelijkheden die ervoor zorgen dat AZC-bewoners samen met Nederlanders vrijwilligersactiviteiten uitvoeren bij maatschappelijke organisaties en

burgerinitiatieven. Hiermee is de kans groter dat hun veerkracht en gezondheid behouden en versterkt wordt.

Het landelijke team van adviseurs gaf ondersteuning aan de lokale teams met persoonlijk advies en handige tools om de samenwerking in de gemeenten te bevorderen en processen optimaal in te richten. In 2017 hebben AZC-bewoners in de 27 gemeenten 6141 keer meegedaan met een vrijwilligersactiviteit bij 586 lokale organisaties.

De beschrijving van de Aan de Slag methode ten behoeve van de databank van RIVM CGL is gestart.

Pilots en verbreding Aan de slag!

Vrijwilligerswerk voor vluchtelingen gehuisvest in de gemeente.

De grote verschillen in aanpak tussen gemeenten heeft ons doen besluiten om in plaats van een pilot in twee gemeenten, een verkennend onderzoek te doen in vijf gemeenten naar de inzet van statushouders bij vrijwilligersactiviteiten. Hiermee kunnen we de gemeenten beter adviseren en ondersteunen in het toeleiden en begeleiden van statushouders naar vrijwilligerswerk.

Het onderzoek is uitgevoerd in twee grote en drie middelgrote gemeenten. In totaal zijn twee focusgroepen georganiseerd en 34 interviews afgenomen. Analyse van landelijke en lokale beleidstukken en gesprekken met experts hebben deze data aangevuld. Hierdoor is er een helder beeld ontstaan over de stand van zaken in de vijf gemeenten. Hoe beleid hierop gevormd is, hoe het in praktijk vorm heeft gekregen en wat er nodig is om vrijwilligerswerk als participatie- en activeringstool voor statushouders in gemeenten optimaal te benutten tijdens en na de inburgering. We delen deze kennis in het impulsprogramma en zijn voor op maat advies- en implementatietrajecten op zoek naar financiële middelen.

Meerjarendoel 3

Het programma zet de komende jaren haar kennis in om te stimuleren dat gemeenten, professionals en vrijwilligers beschikken over heldere richtlijnen voor zorg, (psychosociale) begeleiding en opvang van zieke ongedocumenteerden en weten hoe zij dit vorm kunnen geven, ook bij terugkeerttrajecten.

Gemeenten en zieke ongedocumenteerden

In 2017 werd het beleid van het nieuwe kabinet gepresenteerd ten behoeve van de inrichting van de opvang voor uitgeprocedeerde asielzoekers en ongedocumenteerde vreemdelingen. Deze plannen worden in 2018 besproken tussen rijksoverheid en gemeenten. Pharos heeft veel ondersteuning geboden op vragen van individuele gemeenten en zorginstellingen onder andere over stagnerende zorg bij deze doelgroep en specifieke casuïstiek van medische en psychische problematiek.

Facilitering Landelijk informatie- en adviespunt Lampion

Lampion is een netwerkorganisatie waarin landelijke organisaties samenwerken om informatie en advies over zorg aan illegalen (ook ongedocumenteerden en niet toegelaten asielzoekers) te bundelen. Op verzoek van Lampion faciliteert Pharos hen.

Met het ministerie van VWS is van gedachten gewisseld over de beleidsdoorlichting van de regeling financiering zorg aan onverzekerbare vreemdelingen.

De kennis over de zorg aan ongedocumenteerden was ook in 2017 bereikbaar via de website van Lampion. Het aantal opgevraagde webpagina's steeg naar 16.701 webpagina's. Onderwerpen waar informatie werd gezocht (via de website en telefonisch) betroffen zorg en financiering hiervan aan ongedocumenteerden.

Ondersteuning in terugkeer

Het begeleiden van terugkeer vraagt kennis van zaken. In dat licht is de 2^e geactualiseerde druk van de uitgave 'Bewogen Terugkeer' uitgekomen. Deze uitgave helpt begeleiders om op een gestructureerde wijze terugkeerders te ondersteunen. Het trainingstraject aangevraagd door Dienst terugkeer en vertrek (DT&V) over psychosociale aspecten van terugkeer heeft door interne omstandigheden bij DT&V geen doorgang gevonden. In plaats daarvan zijn trainingen georganiseerd voor Vluchtelingenwerk en organisaties die noodopvang verzorgen voor uitgeprocedeerde asielzoekers.

Actuele zaken en beleidsadvisering

In 2017 leidde de instroom van vluchtelingen in gemeenten nog steeds tot veel en diverse vragen. Er is vanuit het programma

- Input geleverd voor publicaties of programma's van diverse journalisten.
- Input geleverd voor diverse onderzoeken: onderzoek naar grondrechtensituatie van asielzoekers en ongedocumenteerden door Art. 1 in opdracht van de Fundamental Rights Agency (FRA) van de EU, handreiking KIS over integratie Eritrese vluchtelingen, het onderzoek van SCP 'Gevlucht met weinig bagage. De leefsituatie van Somalische Nederlanders', onderzoek van SCP naar leefsituatie van Eritrese statushouders, in de klankbordgroep onderzoeksrapport 'Vrijwilligerswerk: stimulans voor tijdige participatie en integratie?' (Significant).
- Bijgedragen aan bijeenkomsten: academische werkplaats Publieke Gezondheid Limburg over cultuursensitief werken, over technische mogelijkheden voor tolkwerkzaamheden (op verzoek van ministerie van VWS), 'Safe Future Methodiek' voor kinderen, bijeenkomst Amnesty International over uitzetting van vreemdelingen, Refugee Academy van de VU, Amsterdam, workshops 'Aan de Slag' op congres Vluchtelingen 'Een nieuwe start: kansen voor vergunninghouders' (Divosa), workshop 'Aan de slag' op ketenconferentie 'In de voetsporen van...', workshops 'Aan de Slag' op bijeenkomsten 'Matchen op vrijwilligerswerk' (ministerie SZW) in 4 regio's, workshop betrekken nieuwkomers bij vrijwilligerswerk, 'congres Vandaag is Morgen' (15-jarig bestaan Oranje Fonds).
- Overleg geweest met organisaties over samenwerking en projecten: Arts en Zorg, de nieuwe uitvoerder van de zorg voor asielzoekers; Arq, Psychotrauma Expert groep.
- Begeleiding gegeven aan studenten, waaronder ook vluchtelingen, bij werkstukken en scripties.

- Werkbezoek van medewerkers van Transcultureel Centrum uit Stockholm, Zweden.
- Eurohealthnet, Country Exchange Visit Greece – Migrant and refugee health. Athene, Griekenland.
- Organisatie van een bezoek van ECRE aan Pharos op 7 september.

7. Participatie en eigen regie

Meerjarenprogramma

Inleiding

Het programma Participatie en eigen regie wil de participatie en eigen rol van laagopgeleiden en migranten in preventie, zorg en ondersteuning versterken. Ook draagt Pharos eraan bij dat laagopgeleiden en migranten een grotere rol bij het terugdringen van gezondheidsachterstanden kunnen spelen. Het programma werkt altijd in co-creatie met laagopgeleide mensen: we vragen wat zij nodig hebben en we ontwikkelen en testen instrumenten en materialen samen met hen. Pharos laat hen als ervaringsdeskundigen aan het woord op podia, in filmpjes of blogs om professionals en zorgorganisaties te laten zien waar veel van hun patiënten of klanten tegenaan lopen en wat mogelijke oplossingen zijn.

Checklist voor gemeenten

Hoe inwoners met een lage SES en/of migrantenachtergrond bereiken en betrekken?

Een van de succesfactoren voor het terugdringen van gezondheidsachterstanden is het samen met inwoners ontwikkelen en uitvoeren van lokaal gezondheidsbeleid. Maar hoe bereikt en betrekt u de inwoners die de grootste gezondheidsachterstanden hebben: mensen met een lage opleiding en laag inkomen (lage sociaaleconomische status ofwel SES) en/of een migrantenachtergrond.

Bewoner in de hoofdrol

Pharos beschikt over gedegen expertise hoe inwoners te bereiken en betrekken bij vraagstukken over gezondheid en zorg. Gemeenten, welzijnsorganisaties en andere partijen weten ons steeds beter te vinden: dat merkten we aan een toename van vragen en verzoeken over dit thema in 2017. Gemeenten zijn op zoek naar praktische manieren om hun inwoners een actievere rol te geven. Zij beseffen dat bewonersparticipatie cruciaal is voor een succesvolle aanpak van gezondheidsachterstanden.

eHealth

eHealth werd dit jaar een steeds belangrijker thema. De ontwikkelingen gaan snel en het gebruik van eHealth groeit. Het ministerie van VWS zet daar ook stevig op in. Pharos ondersteunt deze beweging door in te zetten op eHealth4All. In 2017 hebben we extra geïnvesteerd in kennisdeling over *inclusive design*, ontwikkeling van nieuwe apps en in agendering van het belang van toepassingen die ook geschikt zijn voor laagopgeleiden, laaggeletterden en migranten. Met een toegankelijk eHealth aanbod kunnen zij beter regie voeren over hun gezondheid.

Laaggeletterdheid & gezondheidsvaardigheden en toegankelijke informatie

Er is volop beleidsmatige en maatschappelijke aandacht voor inclusie en pluriformiteit. Er is meer ruimte 'om verschil te maken' en beter aan te sluiten bij de behoeften van kwetsbare groepen. Vanuit het programma hebben we bijvoorbeeld met topambtenaren gesproken over gezondheidsverschillen en (de impact van) beperkte gezondheidsvaardigheden en laaggeletterdheid. We namen ervaringsdeskundigen mee om hen het verhaal te laten doen. Het leidde tot trajecten waarbij onze inzet veel impact had: we adviseerden de Eerste Kamercommissie die zich boog over het wetsvoorstel tot wijziging van de donorwet, over het enorme belang van informatie die voor iedereen begrijpelijk is. Het was een fundamenteel punt in de latere debatten over het wetsvoorstel.

Meerjarendoel 1

Het programma zet de komende jaren haar kennis in om te stimuleren dat (inter)nationale voorbeelden van het actief betrekken van laagopgeleiden en migranten bij het terugdringen van gezondheidsachterstanden in kaart gebracht zijn, toegankelijk gemaakt, actief verspreid en up-to-date beschikbaar zijn. Daarnaast zijn gemeenten ondersteund bij het betrekken van bewoners bij de aanpak van gezondheidsachterstanden.

Bewoner in de hoofdrol

Zoals aangekondigd in de brief aan VWS 'wijzigingen jaarplan 2017 van 26 oktober 2017' zijn er in samenwerking met Gezond in... vijf inspirerende voorbeelden gepubliceerd over hoe in gemeenten inwoners een actieve rol kunnen spelen bij het terugdringen van gezondheidsachterstanden. Tevens zijn drie films gemaakt waarin inwoners met een lage sociaaleconomische status (SES) uit ons bewonersnetwerk laten zien hoe GIDS-gelden meehielpen om hun gezondheid te verbeteren. Deze films zijn ter inspiratie ingezet bij kennisdelingsbijeenkomsten en via Gezond in..., relevante nieuwsbrieven en social media verspreid.

Extra activiteit

In het kader van het actief betrekken van inwoners hebben we een bijdrage geleverd aan de 'Zorgagenda voor een gezonde samenleving' van de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS). In vervolg op deze agenda heeft RVS een breed opgezette online dialoog onder de bevolking georganiseerd. We hebben geholpen om de online vragenlijsten van de dialoog te vereenvoudigen zodat ook mensen met een lagere opleiding deze goed kunnen begrijpen. Om aanvullende informatie op te halen over de behoeften, ervaringen en ideeën over de zorg heeft Pharos twee focusgroepen georganiseerd waarin werd gesproken met 25 zorggebruikers en mantelzorgers met een lage opleiding en/of migrantenachtergrond.

De voornaamste conclusie was dat alle aanwezigen bij de focusgroepen begrijpelijke informatie en persoonlijke zorg op maat essentieel vinden voor het verbeteren van de zorg. We zijn er trots op dat inwoners met een lage opleiding zo een bijdrage hebben kunnen leveren aan de dialoog. De RVS heeft de input meegenomen in haar essay 'Gezien en gehoord, 17.000 ervaringen met zorg en hulp' dat is toegevoegd aan de Zorgagenda.

Extra activiteit

Op verzoek van gemeenten zijn praktische werkvormen beschreven waarmee gemeenten zelf aan de slag kunnen met het bereiken en betrekken van inwoners. Hierin wordt bijvoorbeeld toegelicht hoe je een focusgroep met laagopgeleide inwoners kunt begeleiden en kunt werken met de methode 'Photovoice'.

Meerjarendoel 2

Het programma zet de komende jaren haar kennis en expertise in om te stimuleren dat 'inclusive design' de norm wordt voor ICT-ontwikkelaars en innovators. Het programma draagt bij aan een substantiële toename van apps, websites en andere eHealthtoepassingen die ook geschikt zijn voor laagopgeleiden, laaggeletterden en migranten.

eHealth

Zoals aangekondigd in de brief aan VWS 'wijzigingen jaarplan 2017 van 26 oktober 2017', is de internationale bijeenkomst komen te vervallen vanwege het congres dat we hebben georganiseerd in de eHealth week in januari 2017. De overige resultaten genoemd in het jaarplan zijn behaald.

Hieronder lichten we een aantal resultaten toe.

- Op het congres dat gericht was op het breed agenderen van eHealth4All waren 170 deelnemers uit de wereld van kenniscentra, zorg en eHealthontwikkelaars aanwezig. De prijs voor het beste idee voor een app die voor iedereen werkt werd uitgereikt door de directeur-generaal Volksgezondheid Angelique Berg. De jury – waarin laagopgeleiden een belangrijke rol hadden – verkoos Kijksluiter van Zorganimaties tot winnaar. Het was de feestelijke start van een jaar waarin Pharos het thema eHealth4All succesvol op de kaart zette. In een reeks blogs, artikelen en presentaties beschreven we de succesvoorwaarden voor eHealth4All: co-creatie, inclusief ontwerp en 'blended care'. Ons netwerk in de eHealthwereld groeide hierdoor snel.
- Testsessies samen met laagopgeleiden (co-creatie) vormden een vast onderdeel van al onze trajecten. Op basis van de uitkomsten van de testen ontwikkelden we het stappenplan (hoe kom ik tot eHealth4All?) en een checklist met kwaliteitscriteria voor toegankelijke informatie. Beiden zijn breed gedeeld gedurende de eHealthweek en tijdens bijeenkomsten als ICT&Health, de NCVGZ conferentie, workshops en presentaties.

- Pharos bracht haar expertise op dit terrein actief in bij de Leefstijl instituten (LOT) en is trekker van de werkgroep 'Patiënt & digitale vaardigheden' van het ECP (Platform voor Informatie Samenleving).
- Om kennis te delen ontwikkelden we een training: 'hoe hou je bij het ontwerp van digitale toepassingen rekening met gebruik door laaggeletterden en mensen met beperkte digitale vaardigheden?'

Meerjarendoel 3

Het programma zet de komende jaren haar kennis in om te stimuleren dat algemene informatie over gezondheid en zorg ook voor laagopgeleiden, laaggeletterden en migranten toegankelijk en beschikbaar is.

Toegankelijke informatie

De resultaten genoemd in het jaarplan zijn behaald. Hieronder lichten we enkele daarvan toe.

- In 2017 is een toegankelijkheidsanalyse gemaakt van de (voorlichtings)materialen die Pharos en haar samenwerkingspartners de afgelopen jaren ontwikkelden. Daaruit kwam een zevental 'bloopers' naar voren die we gebruiken in trainingen en workshops.
- De checklist 'Toegankelijke informatie' is ontwikkeld en opgenomen in de instrumentendatabase van RIVM CGL. Zo kunnen partijen in de publieke gezondheidszorg zelf met deze kennis aan de slag.
- Pharos adviseerde in 2017 vele aanbieders van algemene voorlichting over zorg en gezondheid over hun websites, toepassingen en apps. We noemen hier drie voorbeelden.
 - Samen met Leerzelfonline en de gemeente Utrecht ontwikkelden we eenvoudig toegankelijke informatie over de basisverzekering. Dit draagt eraan bij dat iedereen tijdens het overstapeseizoen een weloverwogen keuze kan maken voor een passende zorgverzekering.
 - Voor veel laagopgeleide mensen is het inloggen met DigiD een groot probleem. Pharos en Leerzelfonline zorgden in co-creatie met laagopgeleide gebruikers voor heldere uitleg in verschillende talen over het gebruik van DigiD.
 - Pharos heeft de communicatieafdeling van VWS geadviseerd over begrijpelijke communicatie bij de uitgifte van jodiumtabletten onder de bevolking. Dit heeft geleid tot heldere informatie in korte zinnen die werd toegevoegd aan het doosje met tabletten.

Voorlichting aan migranten over aandoeningen en behandelingen

Zoals aangekondigd in de brief aan VWS 'wijzigingen jaarplan 2017 van 26 oktober 2017' hebben we op verzoek van migrantenvoorlichtingsorganisaties de voorgenomen rondetafelbijeenkomst vervangen door ondersteuning bij het aanpassen van hun presentaties en informatiemateriaal. In

dit kader zijn 20 voorlichtingen uitgevoerd (zie voor toelichting Programma Preventie en zorg chronische aandoeningen).

Meerjarendoel 4

Het programma zet de komende jaren haar kennis in om te stimuleren dat laagopgeleiden, laaggeletterden en migranten op een passende manier kunnen participeren in landelijke patiënten- en cliëntenraden/organisaties. In 2018 zijn 50 patiëntenorganisaties begeleid en gecoacht in het proces en voor alle organisaties is informatie aantrekkelijk en toegankelijk gemaakt.

Patiënten- en cliëntenparticipatie

De in het jaarplan benoemde resultaten zijn behaald. We lichten er hieronder een aantal toe.

- Hoewel we in het najaar 2017 inschatten dat we de in het jaarplan genoemde drie voorbeelden moesten laten vervallen (zie brief aan VWS 'wijzigingen jaarplan 2017 van 26 oktober 2017') zijn we toch in staat geweest dit resultaat te behalen. Er zijn drie ervaringsdeskundigen in cliënten/patiënten participatie geïnterviewd en op basis daarvan zijn drie artikelen geschreven over de meerwaarde van betrokkenheid van laagopgeleiden en migranten. Medewerkers van het Landelijk steunpunt (mede)zeggenschap (LSR), de Nederlandse Leverpatiënten Vereniging (NLV) en Stomavereniging Nederland komen aan het woord. Hun ervaringen zetten we in bij de advisering van andere organisaties en bij presentaties en workshops.
- Met de activiteiten die in het afgelopen jaar zijn uitgevoerd heeft het programma in de periode van 2012-2017 in totaal 51 patiënten- en cliëntenraden begeleid en geadviseerd over het bereiken en betrekken van laagopgeleiden, laaggeletterden en migranten. Daarmee is het kwantitatieve deel van het meerjarendoel behaald. In 2017 zijn we de evaluatie van dit meerjarendoel gestart. Door middel van een steekproef onder een aantal van deze organisaties kijken we wat de meerwaarde van onze adviezen voor hen was en hoe zij de samenwerking waardeerden. In 2018 wordt de evaluatie afgerond.
- In 2017 is een advieslijst gemaakt over de do's en don'ts bij het vergroten van participatie van migranten en laagopgeleiden. Deze geeft inzicht in de werkzame elementen en praktische tips over het werken met intermediaire organisaties en de inzet van vertegenwoordigers van de doelgroepen op het juiste participatieniveau.
- Pharos organiseerde in samenwerking met de Patiëntenfederatie Nederland en het Landelijk steunpunt (mede)zeggenschap (LSR) een bijeenkomst voor de Alliantie Gezondheidsvaardigheden over participatie van laagopgeleiden en migranten in patiëntenorganisaties en cliëntenraden. De 60 enthousiaste deelnemers leerden hoe zij zelf hun meegebrachte materialen voor iedereen begrijpelijk en bruikbaar kunnen maken. Deze praktische werkwijze werd gewaardeerd met een ruime 8.
- Pharos heeft haar kennis op maat gedeeld met patiënten- en cliëntenorganisaties (onder andere Nierpatiënten Vereniging, Hart & Vaat groep, Longfonds, Soa Aids Nederland). Ook creatieve nieuwe manieren om patiëntervaringen op te halen kwamen aan de orde (zoals photo voice, storytelling en vragenlijsten in wachtkamers).
- Pharos werkte intensief samen met de Nederlandse Leverpatiënten Vereniging. Naast advies gaven we een presentatie over het bereiken en betrekken van migranten voor onder andere screening op hepatitis B en C (aan 300 deelnemers op de Nationale Hepatitis Dag). Ook deelden we kennis met regionale teams van hepatitis-professionals.

Meerjarendoel 5

Het programma zet de komende jaren haar kennis in om te stimuleren dat het (informatie)materiaal en de communicatievaardigheden van professionals ook aansluiten op laaggeletterden en mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden en dat bestaande geschikte materialen op grote schaal gebruikt worden in zorg en preventie.

Laaggeletterdheid en gezondheidsvaardigheden

Zoals aangekondigd in de brief aan VWS 'wijzigingen jaarplan 2017 van 26 oktober 2017' wordt de e-learning in 2018 gerealiseerd. De vrijgekomen uren zijn ingezet voor de omzetting van de Engelstalige PEMAT naar een Nederlands instrument. Dit gebeurde na een testtraining onder 35 medewerkers van communicatieafdelingen en zorgprofessionals. We hebben de PEMAT vertaald en geschikt gemaakt voor de Nederlandse context. Daardoor beschikken we nu over een in Nederland bruikbaar instrument om medische informatie te kunnen beoordelen op begrijpelijkheid en toepasbaarheid voor mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden. Daarnaast ontwikkelden we een training in het gebruik ervan en voegden we voorbeelden toe. Hiermee zijn organisaties in staat om zelf hun voorlichtingsmateriaal te beoordelen. Het PEMAT instrument is te vinden op onze website.

Van de overige resultaten lichten we er een tweetal uit.

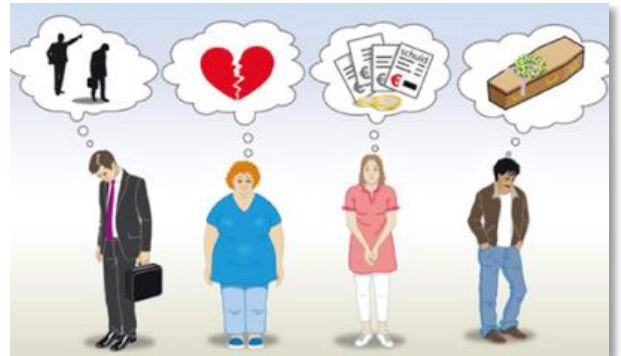
- We hebben een overzichtspagina gemaakt van alle goed toegankelijke materialen. Deze brengen we actief onder de aandacht, onder andere via social media en workshops.
- Pharos heeft het bestaande schriftelijke materiaal gedigitaliseerd en met voice-over in verschillende talen op YouTube geplaatst. Uiteraard is deze nieuwe vorm ook getest onder laaggeletterden. De animaties worden ontsloten via de overzichtspagina van materialen. Hiermee is het voor een grote groep mensen bereikbaar via een voor hen bekend kanaal.

Actuele zaken en beleidsadvisering

Pharos werd in 2017 veelvuldig gevraagd om organisaties te adviseren over concrete vraagstukken of producten (voorlichtingsmateriaal, eHealthtoepassingen et cetera) en om workshops of presentaties te houden over het bereiken en betrekken van inwoners, toegankelijke informatie, eHealth4All en gezondheidsvaardigheden. Ook werden we regelmatig gevraagd om een bijdrage te leveren aan interviews of artikelen. We merkten een toename in de vraag. Hieronder een selectie hieruit.

- Pharos adviseerde onderzoekers van de Universiteit Utrecht over hoe zij laaggeletterden en mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden kunnen includeren in hun leefstijl-onderzoek.
- We organiseerden een werkbezoek voor internationale studenten van de Global Health Literacy Academy. De werkzaamheden van Pharos en van de Alliantie Gezondheidsvaardigheden vormden de hoofdthema's.
- Pharos vereenvoudigde de vragenlijst van JOGG over overgewicht waardoor hij ook bruikbaar is voor mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden.

- We hebben het ministerie van Algemene Zaken geadviseerd bij de aanpak en uitvoering van het onderzoek naar de toegankelijkheid en begrijpelijkheid van de drie websites over orgaandonatie.
- Pharos heeft vele ontwikkelaars van eHealthtoepassingen geadviseerd over en ondersteund bij toegankelijk maken van hun product: onder andere 'Kijksluiter', de 'Groeiapp', 'Voedingsapp', 'SamenHappie app' en de 'MinderPiekeren app'. Bij deze activiteiten staat kennisoverdracht centraal zodat de ontwikkelaar na onze inzet zelf in staat is een product te ontwikkelen dat geschikt is voor iedereen.

(Deels) extern gefinancierde projecten

Hieronder treft u een selectie aan van de (deels) extern gefinancierde projecten die Pharos in 2017 uitvoerde.

- Pharos ontwikkelde met cofinanciering van Stichting Achmea Gezondheidsfonds (SAG) het beeldverhaal 'Marian heeft een depressie' in co-creatie met zorgprofessionals en mensen die moeite hebben met lezen en schrijven. Het beeldverhaal is ook beschikbaar als animatie op YouTube. Daarnaast trainde Pharos meer dan 250 GGZ-professionals in het herkennen van laaggeletterdheid en beperkte gezondheidsvaardigheden en in gespreksvoering over depressie aan de hand van het ontwikkelde beeldmateriaal. Er waren wachtlijsten voor de interactieve bijeenkomsten die hoog werden gewaardeerd. Professionals gaven aan erg blij te zijn met materiaal dat geschikt is om het gevoelige en vaak voorkomende onderwerp ook met laagopgeleiden en migranten te bespreken.
- In de toolkit voor gemeenten zijn de 'Checklist voor gemeenten - Hoe inwoners met een lage SES en/of migrantenachtergrond bereiken en betrekken?', inspiratiefilmpjes met inwonerservaringen, de brochure met voorbeelden 'Inwoners in de hoofdrol' en een set van 5 praktische werkvormen om in gesprek te gaan met inwoners met een lage SES en/of migratie achtergrond opgenomen. Deze instrumenten zijn via de website van Pharos beschikbaar en zijn inzetbaar in de ontwikkelde training op maat voor gemeenten.
- In samenwerking met Gezond in... zijn verschillende gemeenten geadviseerd over het bereiken en betrekken van laagopgeleiden en migranten in hun gemeente.
- Pharos adviseerde in opdracht van Fonds NutsOhra (FNO) individuele projectleiders in het programma 'Gezonde toekomst dichterbij' over het bereiken en betrekken van inwoners van lage SES wijken. Daarnaast deelde Pharos haar kennis daarover op de intervisiedagen van de projectleiders.

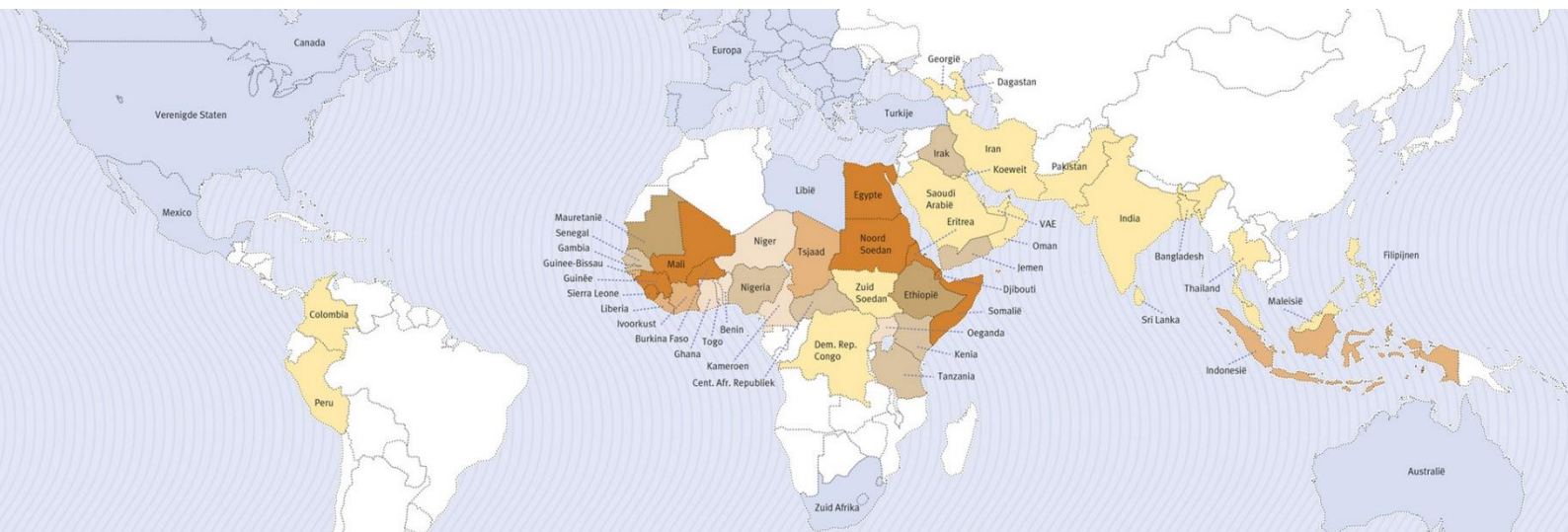
8. Vrouwelijke Genitale Verminking

Meerjarenprogramma

Inleiding

In 2017 gaf de staatssecretaris van VWS gevolg aan meerdere punten uit het actieplan ter preventie van VGV voorgesteld door Tweede Kamerlid Marith Volp (2016). Zo besloot de staatssecretaris tot financiering en uitbreiding van het netwerk sleutelpersonen, verlenging en uitbreiding van nazorgsprekuren voor vrouwen die besneden zijn en financiering van de prevalentiestudie VGV.

Eind 2017 startte Pharos met deze prevalentiestudie. De studie is een herhaling van het onderzoek uit 2013. Hiermee verwachten we in 2019 geactualiseerde cijfers te hebben van hoeveel in Nederland woonachtige vrouwen besneden zijn en hoe groot het risico is dat in Nederland woonachtige meisjes besneden worden. Dit onderzoek voert Pharos uit in samenwerking met onder andere drie universiteiten, FSAN en het Koninklijk instituut van de Tropen. De wetenschappelijke begeleiding is handen van Erasmus MC.

Er was in 2017 in toenemende mate internationale interesse voor onze Nederlandse ketenaanpak. Pharos ontving een Europese delegatie. Samen met VWS, GGD GHOR Nederland en FSAN gaven we toelichting op ons beleid. Vooral de nauwe samenwerking tussen ons als partners op landelijk niveau, de langdurige bestuurlijke aandacht en regiorol van VWS en de inzet van sleutelpersonen oogstten veel lof.

Basistaken

Elk jaar voert het programma VGV een aantal terugkerende basistaken uit die in overleg met samenwerkingspartners als FSAN, GGD GHOR Nederland, Veilig Thuis en het ministerie van VWS bij ons zijn belegd.

- Pharos heeft twee landelijke overleggen preventie georganiseerd met regionale projectleiders VGV. Dit overleg werd voorgezeten door VWS. Het overleg is in 2017 verder uitgebreid met een regio. Tijdens deze bijeenkomsten komen de regio's tot uitwisseling en afstemming van preventieactiviteiten en agendasetting.
- Om aandachtsfunctionarissen van JGZ en Veilig Thuis toegerust te houden is in het najaar een landelijke scholingsbijeenkomst aangeboden. Ruim 30 aandachtsfunctionarissen zijn bijgeschoold in actuele kennis en hebben (opnieuw) geoefend in cultuursensitieve communicatie en het maken van een regionale sociale kaart.
- Op het gebied van verzamelen en verspreiden van kennis heeft Pharos haar basistaak uitgevoerd. Er zijn vier nieuwsbrieven van het Focal Point meisjesbesnijdenis verspreid onder de ruim 500 abonnees. De Focal Point folder met informatie over VGV in Nederland is geactualiseerd en breed verspreid. De Afrika kaart is geactualiseerd tot een wereldkaart op posterformaat en in de vorm van een vouwfolder. Het Focal Point heeft vragen van bestuurders, professionals, sleutelpersonen en burgers beantwoord rondom VGV. Dit betrof zowel vragen rondom casuïstiek als vragen over beleid (in ontwikkeling).
- Pharos heeft als lid van het platform 6/2 voor de dertiende keer bijgedragen aan de organisatie van Zero Tolerance Day. In 2017 was Pharos trekker van de dag en werd er die

dag stil gestaan bij hoe mannen een grote(re) rol kunnen spelen in het stoppen van VGV. Hierbij heeft Pharos onder andere resultaten van focusgroepen onder Eritrese mannelijke nieuwkomers gepresenteerd en ging zij met een panel van mannelijke sleutelpersonen in gesprek over hun bijdrage.

Meerjarendoel 1

Kennis en expertise inzetten om te stimuleren dat meisjes in Nederland geen risico meer lopen om besneden te worden.

Preventie van VGV

De resultaten genoemd in het jaarplan behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald. Hieronder gaan we op drie resultaten wat nader in.

Zomercampagne

Uit de prevalentiestudie VGV uit 2013 bleek onder andere dat in Nederland, naar schatting, jaarlijks 40 tot 50 meisjes risico lopen om besneden te worden. Dat risico wordt mogelijk vergroot als ze terugkeren naar het land van herkomst. Om professionals te attenderen op het mogelijk vergrote risico op VGV in de zomerperiode zijn in samenwerking met GGD GHOR Nederland materialen verspreid onder alle Jeugdgezondheidszorg (JGZ) locaties in Nederland. JGZ ontving een voorbeeldbrief voor scholen, een signaalwijzer voor docenten en een link naar de Verklaring tegen meisjesbesnijdenis. Veel regio's hebben hiermee extra aandacht besteed aan preventie van VGV in de periode voorafgaand de zomervakantie.

Eritrese nieuwkomers

Onder andere uit de kennissynthese en de Pharos verkenning onder Eritreeërs uit 2016 kwam naar voren dat Eritrese vrouwen een kwetsbare groep vormen. De VGV prevalentie onder hen is naar schatting hoog, velen van hen hebben ervaring met seksueel geweld en daarbij hebben ze een verhoogde kans op tienerzwangerschappen. In 2017 is actiegericht onderzoek gedaan naar ervaringen van jonge Eritrese nieuwkomers met de geboortezorg. Een algemene weergave van de resultaten staat onder het Programma Asielzoekers en vluchtelingen. In het onderzoek is onder andere ingezoomd op het thema VGV. Een groot deel van de Eritrese vrouwelijke nieuwkomers is jonger dan 27. Meerdere vrouwen weten zelf niet of zij besneden zijn. Ze hebben weinig kennis over de mogelijke gevolgen van VGV voor de gezondheid, over de strafbaarheid van VGV in Nederland en ze zijn nauwelijks op de hoogte van mogelijkheden op het gebied van (na)zorg. Uit het onderzoek blijkt ook dat vrouwen behoefte hebben aan informatie over het vrouwelijk lichaam en open staan om met professionals in gesprek te gaan over VGV. Het is wel noodzaak dat professionals uitleggen waarom zij vragen stellen over VGV. Herhaaldelijk vragen naar VGV zonder toelichting wekt argwaan op. Er zijn voldoende kansen voor professionals om het gesprek met Eritrese vrouwen eerst verkennend en daarna verdiepend aan te gaan om beter de houding naar (en risico op VGV) in beeld te brengen. Maar veel professionals voelen zich geremd dit gesprek aan te gaan uit vrees voor negatieve reacties van Eritrese vrouwen. De bevindingen zijn gedeeld op Zero Tolerance Day 2017 (uitkomsten focusgroepen mannen) en bij de scholingsbijeenkomst voor aandachtsfunctionarissen van JGZ en Veilig Thuis. Het rapport verschijnt in 2018. Tevens wordt er in 2018 gewerkt aan een aanbod ter verdere ondersteuning van de gezondheid van Eritrese nieuwkomers.

Materiaal ter ondersteuning van sleutelpersonen

Samen met VGV sleutelpersonen is het draaiboek waaraan in 2016 begonnen is, doorontwikkeld. Het draaiboek is uitgebreid met verschillende thema's op het gebied van seksuele reproductieve gezondheid. Veertien kerngroep-sleutelpersonen (onder andere uit Eritrea en Guinee) hebben een tweedaagse training gehad. De getrainde sleutelpersonen zijn hiermee in staat zelfstandig voorlichting te geven over seksuele reproductieve gezondheid aan de achterban. Ook de 70 sleutelpersonen van het Kennisdelingsprogramma (KDP) maken gebruik van het draaiboek VGV.

Meerjarendoel 2

Kennis en expertise inzetten om te stimuleren dat vrouwen in Nederland die besneden zijn de zorg ontvangen die zij nodig hebben.

Zorg na VGV

Zoals aangekondigd in de brief aan VWS 'wijzigingen jaarplan 2017 van 26 oktober 2017', heeft GGD GHOR Nederland in 2017 vooral geïnvesteerd in de opzet van nieuwe spreekuur locaties voor vrouwen met VGV. In overleg is besloten de monitoring van de spreekuren uit te stellen tot 2018.

Waarborgen inbreng ervaringen vrouwen ter verbetering van zorg

Om meer zicht te krijgen hoe de huisartsenzorg voor vrouwen met VGV kan verbeteren, heeft Pharos in samenwerking met FSAN, de Radboud Universiteit en de Universiteit Maastricht met 15 vrouwen diepte-interviews gehouden. Hieruit blijkt onder andere dat vrouwen een gebrek aan kennis over VGV ervaren bij huisartsen. Ze willen graag dat de huisarts het initiatief neemt om over VGV te praten. In 2018 verschijnt een artikel met concrete aanbevelingen om de huisartsenzorg voor vrouwen te verbeteren.

(Aankomende) professionals

- Om bij te dragen aan het vergroten van responsiviteit bij zorgprofessionals, heeft Pharos de resultaten van bovenstaande studie naar ervaringen van vrouwen met huisartsenzorg en de resultaten van focusgroepen met sleutelpersonen, gedeeld met 150 zorgprofessionals op een symposium 'Zorg aan vrouwen met VGV'.
- De multidisciplinaire richtlijn 'Zorg aan vrouwen met VGV' waaraan Pharos samen met FSAN en medische beroepsorganisaties werkt, is inhoudelijk afgerond. Na accordering door beroepsorganisaties zal deze in 2018 verspreid worden.
- Om opleidingen te stimuleren tot meer aandacht voor VGV binnen hun curriculum is de 'Verkenning naar de inbedding van het thema VGV in zorg gerelateerde HBO en universitaire opleidingen' gedeeld met 25 opleidingen voor aankomende zorgprofessionals, waaronder opleidingen voor verpleegkundigen, verloskundigen, de Erasmus opleiding Arts en Gezondheid en Seksuologie aan de Universiteit Utrecht. Om opleidingen te voorzien van gemakkelijk inzetbaar onderwijsmateriaal over VGV is Pharos gestart met het bundelen van het beschikbaar materiaal. In 2018 wordt dit via de website van Pharos beschikbaar gesteld en actief aangeboden.

Toegankelijke info

Om sleutelpersonen en vrouwen te ondersteunen in het bespreekbaar maken van psychische klachten gerelateerd aan VGV is op verzoek het beeldverhaal 'Meisjesbesnijdenis. Wat kan Sara doen als zij problemen heeft' als YouTube filmpje beschikbaar gemaakt met een voice-over in verschillende talen. In 2017 zijn de Nederlandse, Engelstalige en Franstalige versie op de website

geplaatst. De Tigrinya en Arabische beeldversies worden dynamischer geanimeerd en komen in 2018 beschikbaar.

Meerjarendoel 3

Kennis, informatie en advies over VGV is landelijk via het Focal Point VGV toegankelijk voor iedereen die deze behoeft, in Nederland en internationaal.

Kennis en advisering

De resultaten behorend bij dit meerjarendoel zijn behaald. Hieronder gaan we op een aantal resultaten wat nader in.

Internationale kennisdeling

- Er was veel internationale aandacht voor de verkenning naar het voorkomen van VGV in Syrië uit 2016. De onderzoekers hebben op basis van deze verkenning een artikel geschreven met aanbevelingen hoe men vanuit Europa onderzoek kan doen naar het al dan niet voorkomen van VGV in landen van herkomst. Dit artikel is gepubliceerd in het boek 'Researching Female Genital Mutilation/Cutting'. De resultaten van de verkenning zijn gedeeld op twee internationale academische symposia waar Pharos als een van de keynote speakers was uitgenodigd.
- Op uitnodiging van de WHO heeft Pharos meegedacht ten aanzien van implementatiemogelijkheden van de 'Guideline on the management of health complications from female genital mutilation'. Daarbij heeft Pharos specifiek bijgedragen aan het formuleren van research gaps en prioriteiten op het gebied van zorg aan vrouwen met VGV.
- Op verzoek van Europese netwerkpartners van End FGM Europe heeft Pharos de factsheet over de Nederlandse ketenaanpak vertaald in het Engels.

Literatuuronderzoek naar jongensbesnijdenis

Mede op vraag van professionals in het veld is Pharos eind 2017 in samenwerking met de VU gestart met een oriënterend onderzoek naar wat er bekend is over psychoseksuele en psychosociale gevolgen van niet-therapeutische besnijdenis bij minderjarige jongens. De resultaten verschijnen begin 2018. Dit betrof een extra activiteit.

Extern gefinancierde projecten

Van de beoogde extern gefinancierde projecten is alleen het prevalentieonderzoek gehonoreerd.

9. Samenwerking RIVM Centrum Gezond Leven (CGL) en thema-instituten

Inleiding

In 2017 heeft de samenwerking met het RIVM Centrum Gezond Leven (RIVM CGL) en de thema-instituten een verdere boost gekregen, mede ingegeven door de versterkte oriëntatie van het landelijk beleid op preventie. Steeds duidelijker wordt dat de lokale context van gezondheidsbevordering om flexibiliteit en maatwerk vraagt. Een werkbezoek van de LOT werkgroep SEGV en gemeenten aan de gemeente Amstelveen illustreerde dat en liet zien dat er lokaal vooral behoefte is aan ondersteuning en input van kennis bij community-based activiteiten.

Het onderling delen en opbouwen van kennis en het samen optrekken in netwerkverband is meer dan ooit de norm. Dat geldt zeker voor het terugdringen van gezondheidsverschillen omdat dat een brede aanpak vraagt over de afzonderlijke expertisedomeinen heen. Partijen hebben daarbij de opgave om gezondheidsbevordering te plaatsen binnen een meersporen benadering waarbij naast leefstijl ook aandacht is voor dieperliggende oorzaken van ongezondheid zoals armoede, schulden, schooluitval, eenzaamheid of laaggeletterdheid. Wijkgerichte aanpakken bieden daarvoor de juiste schaalgrootte. De verwachting is dat ook eHealth gaat helpen om preventie en zorg laagdrempelig binnen het bereik van laagopgeleide groepen te krijgen.

In lijn met de ambities van het Nationaal Programma Preventie (NPP) hebben de thema-instituten extra gezonde levensjaren voor laagopgeleiden en de gezonde generatie 2050 als speerpunten benoemd in het gezamenlijk meerjarenperspectief. In twee werkgroepen wordt intensief samengewerkt met een duidelijke focus op het genereren van kennis, interventies en best practices voor het lokale werkveld. Samen met RIVM CGL wordt daarbij aandacht gevraagd voor het expliciteren van de werkzame elementen. In 2017 heeft Pharos gewerkt aan het bundelen van state-of-the-art kennis in de (concept) publicatie werkzame elementen van leefstijlinterventies voor lage ses en migranten. Ook is de 'Checklist toegankelijke informatie' beschikbaar gekomen via www.loketgezondleven.nl. Alle thema- en kennisinstituten kunnen daarvan gebruik maken bij het ontwikkelen van interventies.

Vanzelfsprekend zijn ook dit jaar weer mooie verbindingen gelegd met activiteiten vanuit Gezond in.... Thematisch is bijzondere aandacht uitgegaan naar samenwerking van gemeenten met zorgverzekeraars en naar de gezondheid van statushouders en vluchtelingen. Met verschillende verzekeraars en andere stakeholders is intensief gesproken over de mogelijkheden van de gemeentepolis en de bijdrage aan het verminderen van SEGV. In samenwerking met VWS, AIG en BS&F is een brochure gemaakt over de polis voor gemeenteambtenaren. Ook is met RIVM CGL bijgedragen aan (het verspreiden van) informatie over preventiecoalities. Op het gebied van preventie voor statushouders en asielzoekers is voor het eerst een landelijk overzicht gemaakt van preventieve interventies voor het versterken van veerkracht en psychische gezondheid. Veelgebruikt zijn de nieuwe handreikingen van het kennisdelingsprogramma (KPD) dat we samen

uitvoeren met VNG/OTAV en GGD GHOR Nederland. De handreikingen kunnen gemeenten gebruiken bij de integrale en preventieve aanpak van welzijn en gezondheid van statushouders.

De samenwerking tussen Pharos, RIVM CGL en thema-instituten is heel constructief. Pharos werkt mee in vele gremia en partijen weten elkaar goed te vinden. In de zomer is met RIVM collega's een inspirerende sessie belegd om de vele trajecten waarin wordt samengewerkt te bespreken, ook met het oog op ontwikkelingen en trends op langere termijn.

De resultaten van de samenwerking in 2017 staan, vanwege de leesbaarheid, in dit hoofdstuk apart benoemd en worden daarnaast ook in de verschillende programma's vermeld.

Inzet generieke taken RIVM-CGL

Het RIVM CGL vraagt jaarlijks een generieke inzet op een aantal taken en projecten. Vanaf 2016 is hierbij een verbinding gelegd met het gezamenlijk werkplan van de thema-instituten (LOT). De inzet richt zich op een drietal activiteiten (werkgroepen): 'Werkzame Elementen', 'Terugdringen SEGV en ondersteuning gemeenten' en 'Gezonde Jeugd'.

Werkzame Elementen (interventies)

Pharos in neemt deel aan de werkgroep 'Werkzame Elementen' waarvan RIVM CGL trekker is. Pharos heeft in 2017 een scoping-literatuurstudie uitgevoerd naar de werkzame elementen van interventies voor doelgroepen met een lage ses en migranten. Hierbij is ook gebruik gemaakt van de inzichten uit de eerder ontwikkelde bouwstenen voor het betrekken en bereiken van deze doelgroepen.

Op basis van deze literatuurstudie en aanwezige kennis en ervaring is een conceptversie ontwikkeld van de publicatie 'Werkzame Elementen van leefstijlinterventies voor lage ses groepen en migranten'. Vervolgens zijn diepte-interviews gehouden met onderzoekers en professionals met de vraag of zij de werkzame elementen konden onderschrijven, welke aanvullingen zij eventueel nog hadden en welke goede voorbeelden zij konden aandragen. Thema-instituten kunnen deze publicatie als richtsnoer benutten in de ontwikkeling van nieuwe interventies voor deze doelgroepen.

Tevens is voor alle interventies met de doelgroep lage ses en migranten in de RIVM CGL database nagegaan in hoeverre wordt voldaan aan de werkzame elementen.

In 2018 wordt de publicatie met 'Werkzame Elementen' verspreid en wordt samen met RIVM CGL gekeken hoe de werkzame elementen een plek kunnen krijgen in de erkenningscriteria van de RIVM CGL database.

Terugdringen SEGV en gemeenten

Pharos is trekker van de werkgroep 'SEGV en gemeenten' waarin alle thema-instituten en het RIVM CGL participeren. De werkgroep is geïnitieerd in het kader van de meerjaren samenwerking in het LOT en bundelt de expertise over leefstijlinterventies in het perspectief van een brede integrale aanpak voor het terugdringen van gezondheidsachterstanden door gemeenten. De werkgroep stemt af met adviseurs van het stimuleringsprogramma Gezond in... zodat er aansluiting is bij vraag en context van gemeenten.

De focus ligt bij het, op geleide van de vraag van gemeenten, ervoor zorgdragen dat er op de leefstijlthema's méér passende interventies voor lage ses groepen komen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de kwaliteitscriteria voor toegankelijke informatie die Pharos heeft opgesteld. Elk thema-instituut heeft minimaal één of twee kansrijke interventies aangepast voor gebruik bij lage ses groepen of migranten. Streven is om ook aandacht te hebben voor eHealth toepassingen.

In 2017 is afgesproken aangepaste interventies te gaan monitoren op wijkniveau en op de indicatoren 'bereik lage ses' en 'tevredenheid onder gebruikersgroepen en professionals'. Er is een eerste plan opgesteld. Uitvoering vindt plaats in 2018.

De werkgroep stimuleert ook onderlinge kennisdeling en verdieping voor de collega's van de thema-instituten. In 2017 is een werkbezoek gebracht aan de gemeente Amstelveen. Amstelveen is een van de 165 GIDS/Gezond in... gemeenten die via een decentralisatie-uitkering middelen krijgen voor de lokale aanpak van gezondheidsachterstanden. In het wijkcentrum Alleman gingen vertegenwoordigers van de thema-instituten en het RIVM CGL in gesprek met bewoners, zorgverleners, buurt-, sport- en welzijnswerkers en de gemeente over initiatieven in de wijk. Men was zeer onder de indruk van wat er allemaal gebeurde en hoe er samen met de bewoners echt een beweging op gang is gebracht.

Naast het werkbezoek zijn ook expertsessies georganiseerd over eHealth en over leefstijl in relatie tot armoede. Tenslotte heeft er een intervisiebijeenkomst plaatsgevonden: wat zijn lessons learned bij het aanpassen van interventies voor lage ses groepen.

Werkgroep jeugd

Pharos participeert in deze werkgroep waar Trimbos-instituut trekker van is. De werkgroep richt zich met name op preventie in de jeugdgezondheidszorg en wil bijdragen aan meer samenhang in het bevorderen van een gezonde leefstijl van de jeugd.

Eén van de doelen richt zich op het vergroten van het bereik van de e-learning 'In gesprek met adolescenten over gezonde leefstijl'. Deze is door de werkgroep gemaakt en in juni gepresenteerd aan medewerkers van VWS tijdens een lunchlezing. Bij de Digitale Leerweken 2017 die Soa Aids Nederland organiseerde is de e-learning landelijk gelanceerd. Door 126 deelnemers is een evaluatieformulier ingevuld, overwegend positief. Op basis hiervan zijn aanbevelingen voor doorontwikkeling geformuleerd.

De leefstijl-brede digitale toolkits voor de leeftijden -9 mnd-12 jaar en 12+ zijn geüpdatet. Op basis van de resultaten van een kleinschalig onderzoek naar de vindbaarheid van de toolkits, is een verbeterplan voor implementatie opgesteld.

Voorts zijn handvatten voor het beter bereiken van lager opgeleide ouders op de website van de Gezonde School geplaatst. Verder is vanuit Pharos een aantal malen actief deelgenomen aan de RIVM CGL werkgroep "Materialen voor gezondeschool.nl".

Inzet thema specifieke taken

Kwaliteit

Pharos stimuleert en adviseert thema-instituten bij het geschikt maken van (kansrijke) interventies voor gebruik bij lage ses groepen en migranten.

Onderstaand een aantal highlights waarop Pharos in 2017 heeft ingezet:

- De publicatie 'Ik heb diabetes, wat kan ik doen?' gericht op het ondersteunen en versterken van zelfzorg bij laagopgeleide diabetespatiënten, is online en offline verschenen. Het handboek is ontwikkeld samen met NHG, Stichting Voorlichters Gezondheid (SVG), laagopgeleide diabetespatiënten en POH'ers (Praktijkondersteuners in de huisartsenpraktijk). De interventie wordt bij RIVM CGL ingediend voor erkenning op niveau 'eerste aanwijzingen voor effectiviteit'. De publicatie is meer dan 2250 keer opgevraagd en de doorbladerbare PDF is meer dan 900 keer gedownload. Naar analogie hiervan is samen met het Longfonds gestart met ontwikkeling van de interventie (uitgave) 'Ik heb COPD, wat kan ik doen?'.
- De interventie 'Begrijp je lichaam' met eenvoudig en praktisch voorlichtingsmateriaal over het menselijk lichaam en veel voorkomende klachten is uitgebreid met het thema seksualiteit en voortplanting (in samenwerking met Rutgers, KNOV, NHG en de huisartsadviesgroep seksuele gezondheid).
- Op het gebied van preventie voor statushouders en asielzoekers is voor het eerst een landelijk overzicht gemaakt van preventieve interventies voor het versterken van veerkracht en psychische gezondheid.
- Binnen het Kennisdelingsprogramma (KPD) dat wordt uitgevoerd samen met VNG/OTAV en GGD GHOR Nederland zijn voor gemeenten een zevental handreikingen (waaronder de handreikingen gezonde leefstijl statushouders en bevorderen gezondheid en welzijn van kinderen van statushouders) opgesteld die men kan gebruiken bij de integrale en preventieve aanpak van welzijn en gezondheid van statushouders.
- Samen met RIVM CGL en thema-instituten is voor www.loketgezondleven.nl, het themadossier 'Vluchtelingen en gezondheid' opgesteld.
- Samen met migrantenmantelzorgers is een meetinstrument voor de belasting van mantelzorgers aangepast. De interventie wordt als goed beschreven ingediend bij het RIVM CGL.
- De gesprekslijst 'Zorgen doe je samen' voor passende zorg bij dementerende migrantenouderen is voor erkenning op niveau 'goed onderbouwd' ingediend.
- Er zijn vijf parelpublicaties opgeleverd met inspirerende voorbeelden waarin laagopgeleide en migrantenbewoners lokaal een actieve rol hadden in het terugdringen van gezondheidsachterstanden.
- Er is een algemene brochure opgesteld over de mogelijkheden van preventie en de gemeentepolis op basis van een uitgebreid rapport van BS&F, in samenwerking met datzelfde BS&F, VWS, AIG en RIVM.
- Voor professionals in de zorg voor de jeugd is een publicatie gemaakt om samen met ouders beeldverhalen (of eenvoudige communicatiematerialen) te maken over opvoeding en gezondheid.
- Ook zijn beeldverhalen gemaakt over gezinsproblemen (voor gebruik door wijkteams) en preventie van depressie.

- Pharos heeft de licentie verkregen om de in Engeland ontwikkelde online 'stoppen-met-roken' interventie door te ontwikkelen voor gebruik in de Nederlandse context. De interventie is in een studie onder 5.000 personen effectief gebleken en juist ook voor laagopgeleiden. Het project start in 2018 en wordt uitgevoerd samen met Trimbos-instituut en LUMC.

Online communicatie, Loketgezondleven.nl en Handreiking Gezonde Gemeente

Pharos heeft bijgedragen aan het actueel houden van het RIVM CGL loket met periodieke updates van en links op 'Loketgezondleven.nl', 'Gezonde School.nl' en 'Opvoeden.nl'. Daarnaast zijn teksten aangeleverd voor de RIVM CGL nieuwsbrieven. Op de eigen website van Pharos en die van het stimuleringsprogramma Gezond in... worden via links verbindingen gelegd met alle hiervoor genoemde websites. Met het oog op de RIVM CGL loketfunctie preventie voor risicogroepen zijn vragen van gemeenten en zorgverzekeraars over samenwerking bij preventie periodiek uitgewisseld.

De projectgroep Handreiking Gezonde Gemeente van het RIVM CGL en thema-instituten hebben gesproken over de menustructuur en de ambitie voor de langere termijn. Er is ook een bijeenkomst geweest met de gebruikersgroep van gemeenten, GGD'en, ROS'en en beweegprofessionals.

10. Kennis- en informatieoverdracht

Voor een expertisecentrum is het belangrijk om kennis op een goede manier toegankelijk te maken, te delen en in co-creatie met gebruikers en partners te implementeren. We zoeken hiervoor voortdurend naar de optimale communicatiemix, online en offline.

Bij de kennisuitwisseling en -overdracht maken we gebruik van een mix van kanalen, die aansluiten bij partijen waar we mee samenwerken: via digitale platforms en leerkringen, social media, websites, nieuwsbrieven, video's, e-learnings, publicaties, artikelen, factsheets, het organiseren van expertmeetings, debatten, congressen en trainingen.

We zien in 2017 een stijging van het aantal bezoekers van de websites en van aantallen downloads van de factsheets, (nieuwe) publicaties en voorlichtingsfilmpjes.

Digitale kennisuitwisseling en kennisoverdracht

Pharos beheert de inhoud van tien websites: de corporate website: www.pharos.nl, en negen themasites: www.huisarts-migrant.nl, www.aandeslag.info, www.gezondheidsvaardigheden.nl, www.lampion.nl, www.begrijpjelichaam.nl; www.gezondinnederland.info; www.casussen-uit-achterstandswijken.nl; digitaal platform www.Gezondin.nu; Leerplatform: www.pharosleerplatform.nl;

Daarnaast geeft Pharos vijf digitale nieuwsbrieven uit. De bezoekers van de websites en lezers van de nieuwsbrieven worden op de hoogte gehouden van kennis, interventies, initiatieven en de laatste feiten en cijfers op het kennisterrein van Pharos. De corporate website vertelt waar Pharos voor staat en is de basis waar alle inhoudelijke programma's, kennis, informatie, producten en diensten van Pharos zichtbaar zijn. De activiteiten die Pharos samen uitvoert met het RIVM Centrum Gezond Leven (RIVM CGL) en Gezonde School worden vermeld op de website. Pharos publiceerde elke maand een artikel in de nieuwsbrief van het RIVM CGL.

Resultaten

De digitale nieuwsbrieven van Pharos worden gelezen door in totaal 6.545 abonnees.

Nieuwsbrief	Aantal abonnees
Pharos corporate	3.900
Gezond in...	797
Alliantie Gezondheidsvaardigheden	789
Meisjesbesnijdenis	695
Huisarts-migrant	364

Bereik via online corporate kanalen van Pharos in 2017

Kanaal	Aantal	Verandering t.o.v. 2016	%
Pharos.nl	108.524 bezoekers	+ 11.590	↑ 12%
	446.184 paginaweergaven	+ 77.438	↑ 21%
Nieuwsbrief	3.880 abonnees	+ 878	↑ 29%
LinkedIn	3.077 volgers	+ 1.141	↑ 60%
Twitter	3.100 volgers	+ 463	↑ 18%
	410.364 weergaven	+ 117.317	↑ 40%
Facebook	665 volgers	+ 353	↑ 113%
	251 weergaven per dag	+ 182	↑ 264%
YouTube	25.194 weergaven	+ 10.715	↑ 174%
	90 abonnees	+ 54	↑ 135%

Highlights op social media

Online op twitter, facebook en linkedIn zien we een sterke stijging van het aantal volgers en weergaven. De meest opvallende berichten op deze social mediakanalen lichten we hier uit.

Hoogtepunten in 2017 Twitter

6.100 views
Een op de negen Nederlanders is laaggeletterd. **Herken laaggeletterdheid** en communiceer op maat.

7.600 views
Weten waar **gezondheidsverschillen** voorkomen en welke factoren van invloed zijn? Kijk op www.waarstaatjegemeente.nl

aantal views

5.900 views
Facebookpagina met **tips voor arabisch sprekende ouders** over opgroeien en opvoeden in Nederland.

eenvoudig voorlichtingsmateriaal

Hoogtepunten in 2017 Facebook

6.100 bereikte personen
Op weg naar **eHealth voor iedereen**: eHealth4All.

7.000 bereikte personen
Juf Kiet geeft al jaren met hart en ziel les aan vluchtelingenkinderen. Eerste exemplaar **lesmethode wereldreizigers** uitgereikt.

5.000 bereikte personen
Met **tips voor arabisch sprekende ouders** over opgroeien en opvoeden in Nederland.

2.000 bereikte personen
Sleutelpersonen zetten zich in als **voorlichter** en **adviseur** voor gemeenten en helpen nieuwkomers met een verblijfsvergunning de weg te vinden in het Nederlandse zorgstelsel.

29% van de Nederlanders heeft een laaggeletterdheidsniveau. Berek door gebruik te maken van de online tool voor laaggeletterdheid.

in Hoogtepunten in 2017 LinkedIn

11.400 views

Zwangerschap en roken
Moeders vertellen over dilemma's rondom zwangerschap en roken.

Laagopgeleide zwangere vrouwen roken bijna zes keer zo vaak als hoger opgeleide moeders in spé.

"IK WIST DAT IK WILDE STOPPEN EN GEWOON EEN GOEDE MOEDER WILDE ZIJN"

21.800 views

Maria van den Muijsenbergh benoemd tot **bijzonder hoogleraar gezondheidsverschillen en persoonsgerichte integrale eerstelijnszorg** aan afdeling eerstelijns geneeskunde van het Radboud UMC.

14.500 views

Online leeromgeving
Kennis, goede voorbeelden en informatie **voor professionals** in preventie en zorg die werken met mensen met een vluchtelingenachtergrond.

PR en communicatie

PR en communicatie spelen een belangrijke rol bij het informeren, betrekken en inspireren van diverse partijen in ons netwerk. We doen dit samen met (lokale) partners en mensen uit de doelgroepen zelf, door hen actief te betrekken bij de organisatie van bijeenkomsten, congressen, expertmeetings en debatten. Mensen uit de doelgroepen zelf, die vanuit hun rol als sleutelpersoon worden ingezet bij verschillende thema's, hebben binnen hun eigen lokale netwerken een voorlichtende en verbindende rol. Door deze lokale samenwerking wordt ons kennisaanbod veel vaker door lokale partijen geraadpleegd en gebruikt.

Pharos voert een actief persbeleid. In 2017 hebben we onze relatie met de pers verder uitgebouwd. Dit heeft geleid tot aandacht in de media voor een aantal belangrijke actuele thema's.

Resultaten

- We organiseerde in 2017 ruim 50 lokale en regionale expertmeetings, focusgroepen en bijeenkomsten en landelijk bijeenkomsten en congressen in samenwerking met partners. Bij alle bijeenkomsten die wij organiseerden hadden sleutelpersonen, laagopgeleiden en migranten een actieve rol.

Uitgelicht:

- Bijzonder was de belangstelling voor het symposium 'Verhaal achter het beeldverhaal'. Pharos ontwikkelt beeldverhalen die professionals ondersteunen in het gesprek met laaggeletterde en/of laagopgeleide patiënten. We hebben organisaties in de jeugdzorg geïnspireerd en hen kennis en praktische handvatten geboden om hier zelf mee aan de slag te gaan.
- Meer dan 170 belangstellenden bezochten de eHealth conferentie van Pharos in januari waar ook de prijswinnaar voor de beste eHealth app bekend werd gemaakt

Voor meer informatie verwijzen wij u naar de meerjarenprogramma's in dit jaarverslag.

- Pharos levert regelmatig kennis en informatie aan media ter voorbereiding van artikelen, nieuwsitems en interviews in vakbladen en andere media. Ook zijn regelmatig medewerkers van Pharos actief in verschillende media, bijvoorbeeld in een item over eHealth4all bij RTL, met een artikel in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, met een interview met huisarts/Pharos adviseur/hoogleraar Maria van den Muijsenbergh over eenzame en laagopgeleide migrantenouderen, met arts/Pharos adviseur Evert Bloemen in radioprogramma Argos over de overgang van de zorg binnen AZC's naar GZA en met een interview met Saeed Tekko, tandarts en vluchteling, over de facebookpagina 'Syriërs Gezond'.

Informatie en Advieslijn

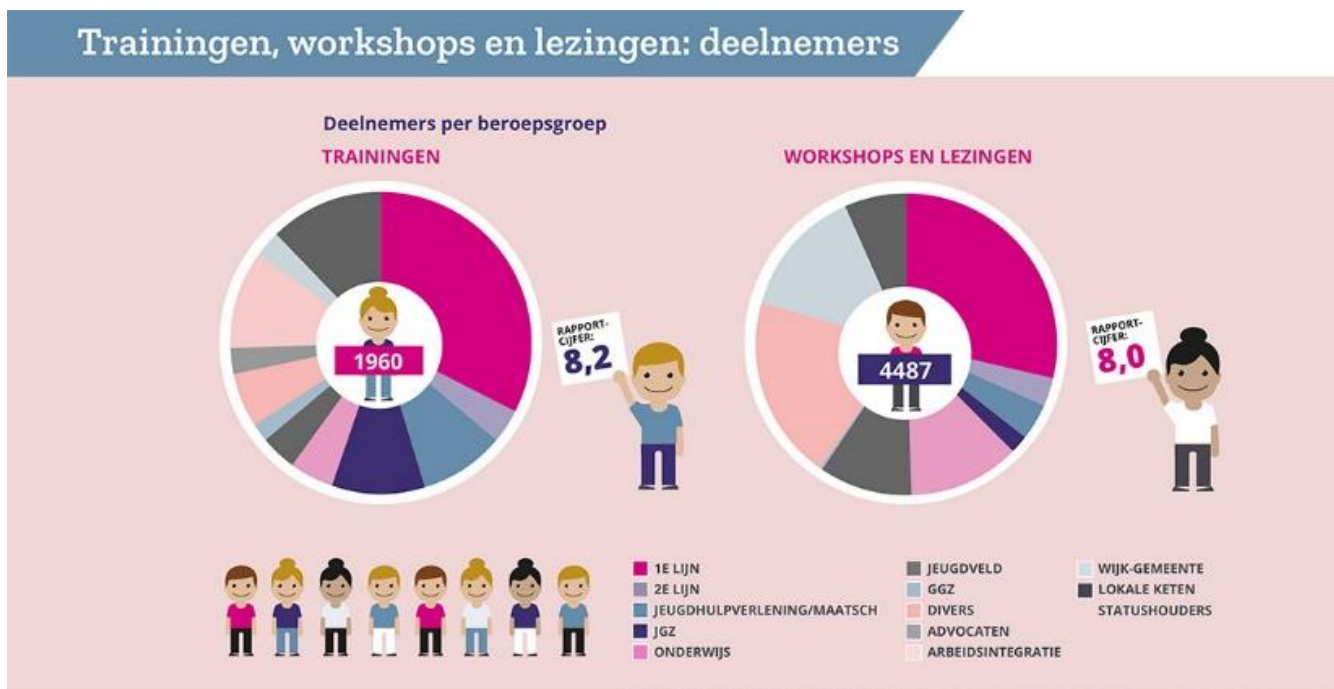
Bij Pharos komen dagelijks kennisvragen binnen van professionals en andere partijen die te maken hebben met de preventie, zorg en ondersteuning van de gezondheid van laagopgeleiden, migranten en vluchtelingen. Deze vragen bereiken ons via de telefoon, het webformulier en de mail.

Resultaten 2017

In 2017 zijn er 566 vragen gesteld. Dit waren er bijna 100 meer dan vorig jaar. In 2017 was er veel aandacht voor de volgende thema's:

- Problemen naar aanleiding van gezinshereniging.
- Oudere vluchtelingen waarbij de zorg niet aansluit op de behoefte vanuit de cultuur.
- Mogelijkheden tot vergoeding van tolken in de tweede lijn of na het eerste half jaar dat vluchtelingen in de gemeente wonen maar de taal nog niet voldoende machtig zijn.
- Mogelijkheden tot testen bij mensen die de taal niet (voldoende) spreken.
- Mogelijkheden tot het checken van foldermateriaal of bewegwijzering voor laaggeletterden voor bijvoorbeeld Medische centra, ziekenhuizen of fysiotherapeuten.
- Opvoedondersteuning.
- Bespreken van lastige onderwerpen waaronder (vermoedens van) kindermishandeling met ouders met een andere culturele achtergrond.

De sociale kaart wordt voortdurend geüpdatet waardoor de afnemers kunnen worden geadviseerd op basis van de laatste inzichten.

Training en scholing

Ook dit jaar is er weer een brede groep professionals en managers werkzaam in de gezondheidszorg, dienstverlening, onderwijs en bij gemeenten, patiënten- en cliëntenorganisaties en andere opdrachtgevers getraind en bijgeschoold door Pharos. Daarnaast zijn veel workshops, lezingen en gastlessen verzorgd. In de bijscholingen wordt aangesloten bij professionele richtlijnen en standaarden van beroepsgroepen. Een deel van het aanbod is door beroepsverenigingen geaccrediteerd.

In de trainingen wordt informatie aangereikt en worden vaardigheden geoefend. Daarnaast biedt een training gelegenheid om praktijkervaringen en knelpunten te delen en te leren van elkaars

Trainingen, workshops en lezingen

ervaringen. Soms is deze onderlinge uitwisseling juist een beoogd onderdeel van de training met de intentie om samenwerking binnen de keten te versterken. De inzet van de Pharos trainer en trainingsacteur met relevante praktijkervaring is hierbij een verrijking.

In het kader van projecten zijn in 2017 e-learning modules en een leerplatform ontwikkeld. De modules 'Werken met mensen met een vluchtelingenachtergrond' biedt mogelijkheden om deze in een blended aanbod in te zetten.

Bovenstaande illustraties geven een beeld van het aantal uitgevoerde trainingen en van het aantal uitgevoerde workshops, inclusief de waardering die deelnemers hieraan gaven. Ook de verschillende beroepsgroepen die zijn bereikt, is hierin weergegeven.

In onderstaand overzicht is een aantal trainingen uitgelicht om te illustreren met welk aanbod professionals worden ondersteund om over voldoende kennis en vaardigheden te beschikken om laagopgeleiden en migranten kwalitatief goede en effectieve zorg te bieden. In het overzicht staan de meest uitgevoerde trainingen en/of trainingen met de meeste deelnemers.

Over de ondersteuning van gemeenten, zorgorganisaties en professionals bij de lokale aanpak van gezondheidsachterstanden vindt u meer informatie in hoofdstuk 2 Stimuleringsprogramma Lokale aanpak gezondheidsachterstanden Gezond in...

Meer informatie over de samenwerking met beroepsorganisaties, koepelorganisaties en opleidingen, als ook over de activiteiten op het gebied van ondersteuning vindt u in de overige hoofdstukken.

Trainingen top 6: uitvoeringen, aantal deelnemers en waardering			
	Aantal uitvoeringen	Aantal deelnemers	Waardering
Effectief communiceren met laaggeletterden			
1 dagdeel	51	656	★★★★★ ★★★★★
Werken met statushouders - Psychische gezondheid statushouders			
1 dagdeel	26	556	★★★★★ ★★★★★
Cultuursensitieve communicatie over moeilijke onderwerpen			
	20	287	★★★★★ ★★★★★
Interculturele ziektebeleving			
1 dag	20	207	★★★★★ ★★★★★
Met ouders in gesprek over gezond gewicht: aandacht voor lage gezondheidsvaardigheden en migratieachtergrond			
deels in meer dagdelen	5	93	★★★★★ ★★★★★
Zorg in eigen hand: coachende vaardigheden bij laaggeletterden met een chronische aandoening			
2 dagdelen	4	58	★★★★★ ★★★★★

Kan het nu beter herkennen en kan de open vraag stellen: 'Welke vraag heeft u nog aan mij?'.
Apotheekassistent

Geeft me een beter beeld van de doelgroep. Ervaringen van sleutelpersoon heel waardevol.
Coördinator gemeente

Trainer en acteur weten waar ze het over hebben. Theorie en praktijk komen zo goed samen.
Woonbegeleider AMV

Fijne training. Goed opgezet en interactief. Zou graag nog een extra dag willen, zodat eigen casuïstiek nog meer kan worden ingebracht.
Adviseur UWV

Een mooie eye-opener. Feedback in het rollenspel waardevol; niet te lang om de hete brij heen blijven gaan.
Medewerker jeugdgezondheidszorg

Zeer nuttig en een veilige omgeving om je kwetsbaar op te stellen. Het waren waardevolle avonden.
Poh-somatisch

11. Sociaal jaarverslag

Inleiding

Vanuit het uitgangspunt 'gezondheid en kwaliteit van zorg voor iedereen', zet Pharos kennis in om de grote gezondheidsverschillen terug te dringen en om de kwaliteit en toegankelijkheid van preventie, zorg en ondersteuning voor laagopgeleiden en migranten te verbeteren en even goed te laten zijn als voor andere burgers.

Het HR beleid draagt hieraan bij door middel van het werven van de juiste mensen, optimaal gebruik te maken van de kennis en competenties van haar medewerkers en te werken in co-creatie met de mensen waar het omgaat.

Binnen de werving is extra aandacht besteed aan arbeidsmarktcommunicatie en diversiteit. Als de kandidaat binnen is, is een goede onboarding van groot belang opdat deze medewerker zijn/haar kennis en vaardigheden optimaal kan inzetten voor de organisatie. Flexibiliteit (wendbaarheid) van de organisatie om in te kunnen spelen op actuele vraagstukken is hierbij een speerpunt.

Strategische personeelsplanning neemt een steeds grotere plek in. In 2017 is gekeken naar hoe Pharos de competenties en vaardigheden van de medewerkers zo optimaal mogelijk in kan zetten, zodat ze de klant naar volle tevredenheid kunnen bedienen. Opleidingen zijn ingezet daar waar wenselijk en nodig.

De processen zijn geoptimaliseerd door middel van het inrichten van het nieuwe administratiesysteem Afas. Met de inrichting van dit systeem, voldoet Pharos aan de wettelijke eisen van AVG op het gebied van een personeelsinformatiesysteem.

Pharos blijft het inzetten en begeleiden van stagiaires belangrijk vinden. De meerwaarde is te vinden in de wisselwerking van aan de ene kant het binnenbrengen van de nieuwste kennis vanuit de universiteiten en aan de andere kant de werkpraktijk dichterbij brengen voor de stagiaires.

Ook maakt Pharos zich hard voor maatschappelijk verantwoord ondernemen door vluchtelingen en jongeren zonder baan een (werkervarings)plaats aan te bieden en hen zo een meer solide start op de arbeidsmarkt te geven. In 2017 hebben we via het project Gezond in Nederland 17 statushouders een stage/werkplek geboden. Drie daarvan zijn ingestroomd naar een werkplek in de zorg of welzijn, vier van hen hebben een stage in de zorg gevonden.

Ook in het Kennisdelingsprogramma Gezondheid Statushouders heeft Pharos 53 mensen opgeleid tot sleutelpersonen en heeft zij een Syrische statushouder in dienst genomen als projectmedewerker. Twee andere sleutelpersonen hebben middels deze weg een betaalde baan gevonden en 70% van deze groep heeft een vrijwilligerscontract.

Vitaliteit staat hoog op de agenda. Op ergonomisch gebied heeft Pharos fietsen in een vergaderzaal en verschillende ergonomische zit/sta-bureaus. Uiteraard kunnen medewerkers

hulpmiddelen krijgen daar waar nodig, zoals bijvoorbeeld ergonomische muizen of toetsenborden. Maar ook duurzame inzetbaarheid is belangrijk: medewerkers worden geschoold ter ondersteuning van hun functie nu en in de toekomst.

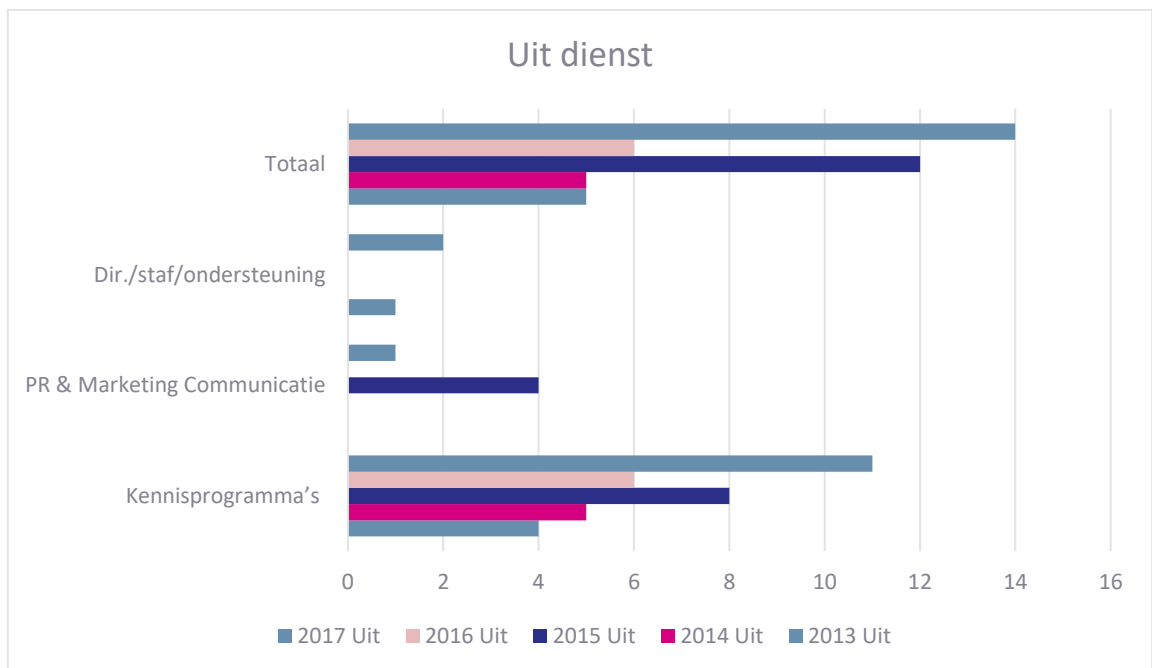
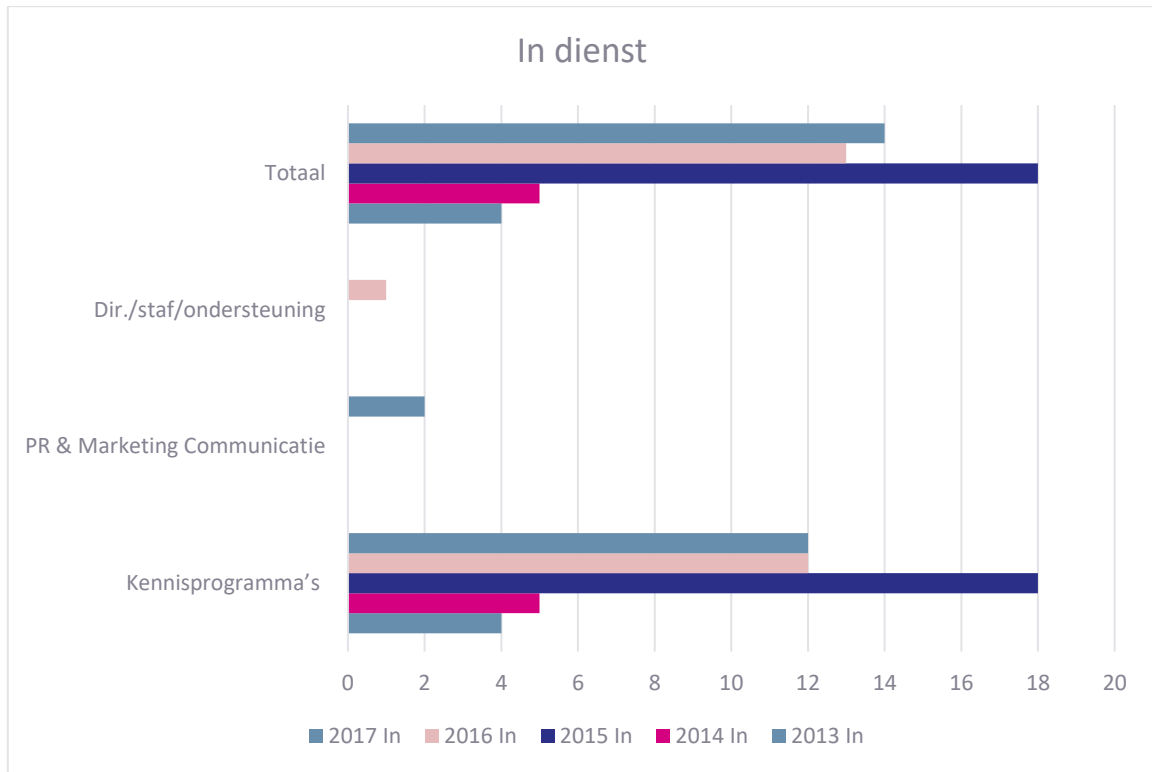
Aantal medewerkers in dienst bij Pharos op 31 december: 66

Het aantal medewerkers van Pharos groeit gestaag. Ten behoeve van projecten worden tijdelijke medewerkers en freelancers ingezet. Dit komt ten goede aan de wendbaarheid van de organisatie.

Afdeling	2013	2014	2015	2016	2017
Kennisprogramma's	32	32	39	46	52
PR & Marketing Communicatie	8	8	6	4	4
Directie	2	2	2	3	3
Financiën	2	2	2	2	2
HR	2	2	2	2	2
Facilitaire Dienst / Overig	4	4	4	4	3
Totaal	50	50	55	63	66

Verloop

Het medewerkersbestand is in 2017 met 21% vernieuwd. Dit zijn voornamelijk tijdelijke (project)dienstverbanden. Het verloop in 2017 was tevens 21%, grotendeels veroorzaakt door afloop van tijdelijke (project)contracten.

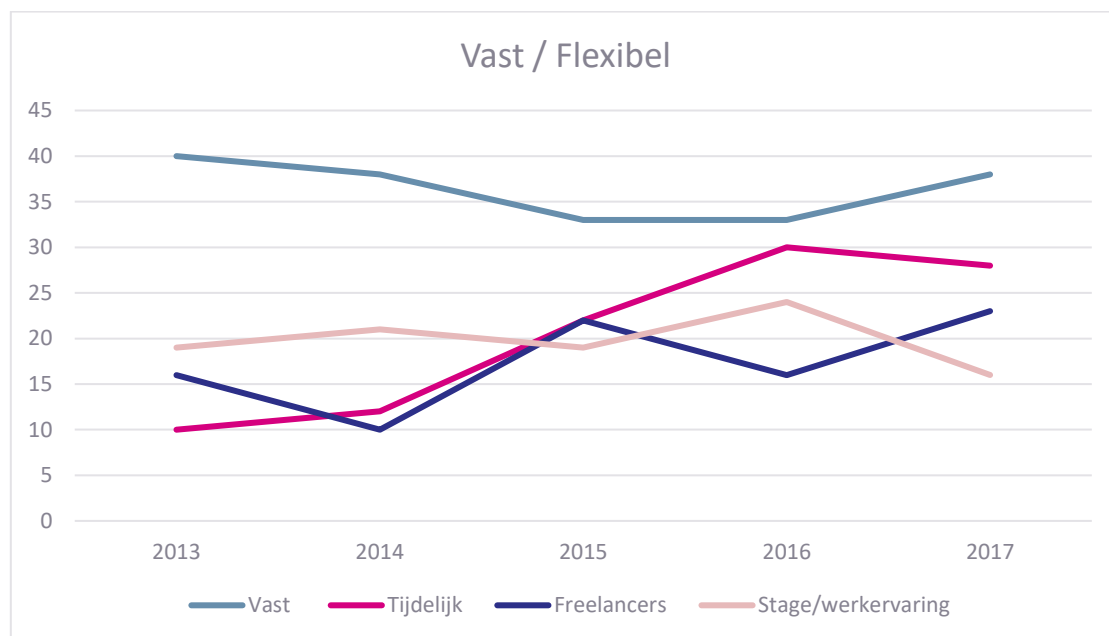
	2013		2014		2015		2016		2017	
Afdeling	In	Uit	In	Uit	In	Uit	In	Uit	In	Uit
Kennisprogramma's	4	4	5	5	18	8	12	6	12	11
PR & Marketing Communicatie	0	0	0	0	0	4	0	0	2	1
Dir./staf/ondersteuning	0	1	0	0	0	0	1	0	0	2
Totaal	4	5	5	5	18	12	13	6	14	14

Vaste en tijdelijke contracten

Eind 2017 hadden 38 medewerkers een vast contract, tegenover 28 medewerkers met een tijdelijke aanstelling. Voor projecten werkt Pharos ook samen met ZZP'ers die worden ingezet naar hun benodigde kennis en ervaring. Voor trainingen werkt Pharos samen met een pool van externe trainers en trainingsacteurs die regelmatig worden ingezet.

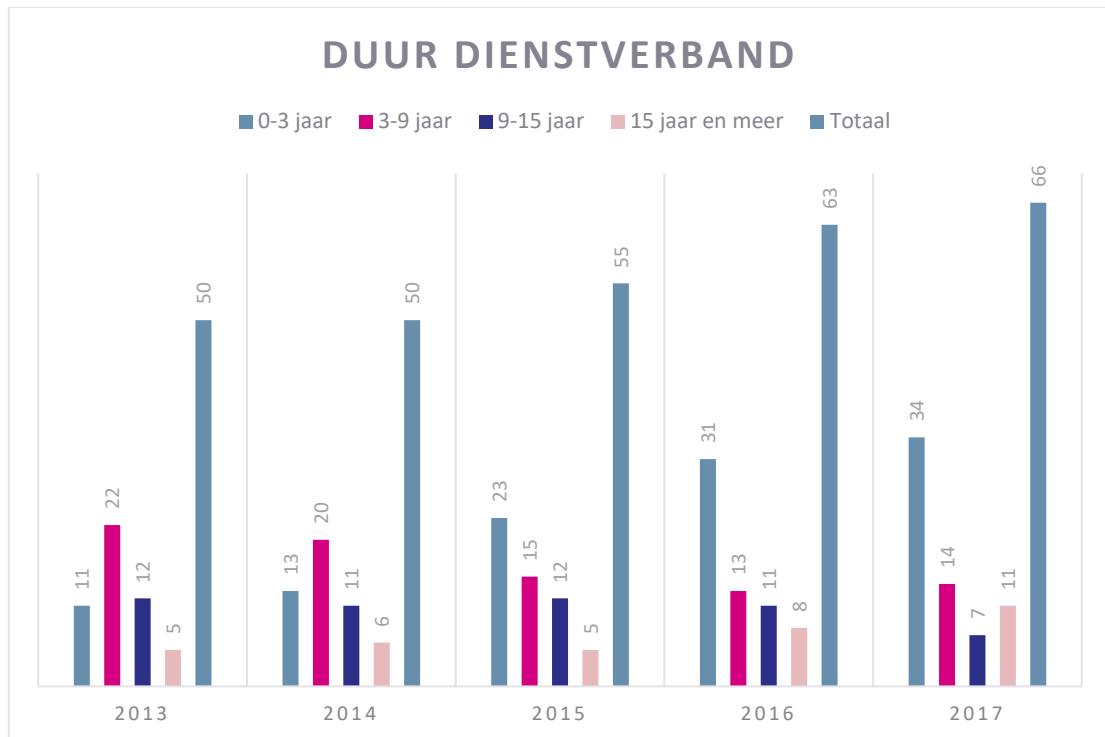
Ook heeft Pharos 2 mensen tijdelijk aangenomen die in eerste instantie een werkervaringsplek hadden vervuld.

NB. In onderstaande grafiek staan tevens freelancers benoemt. Het betreft hier het aantal freelancers die een opdracht in een betreffend jaar heeft uitgevoerd, niet het aantal opdrachten waarvoor deze freelancers waren ingezet.

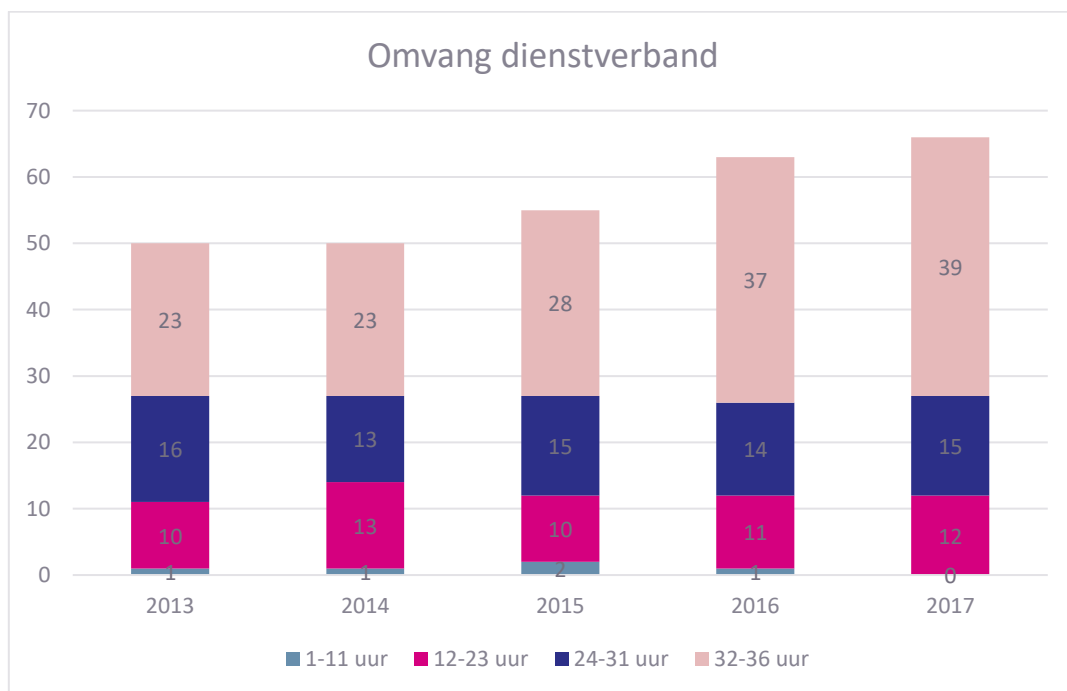
De duur van het dienstverband

Onderstaande grafiek geeft de duur van het dienstverband weer, uitgezet tegen het aantal medewerkers.

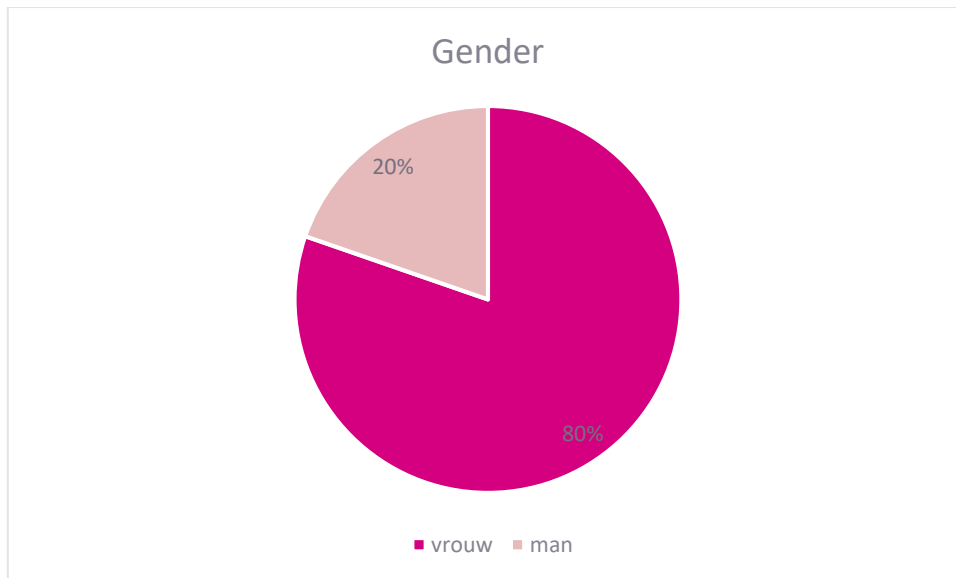
Omvang dienstverband

Het aantal uur dat een medewerker per week werkt.

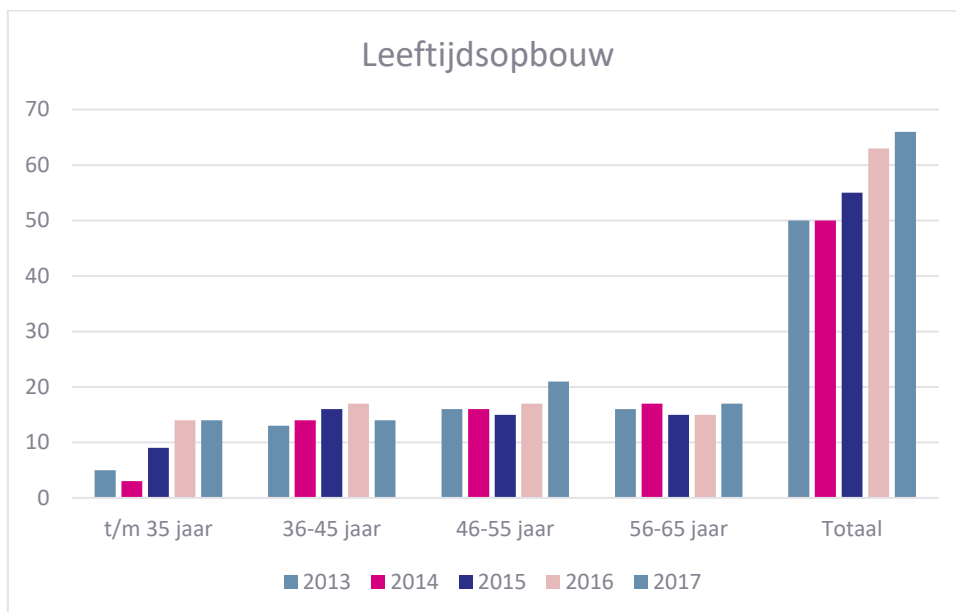
Gender

Op 31 december 2016 bestond het personeelsbestand voor 20% uit mannen en voor 80% uit vrouwen. In 2016 waren deze percentages respectievelijk 14% en 86%.

Leeftijdsopbouw

Op 31 december 2017 was 57% van het personeel ouder dan 45 jaar en 21% 35 jaar of jonger. In 2016 was dit respectievelijk 51% en 22%.

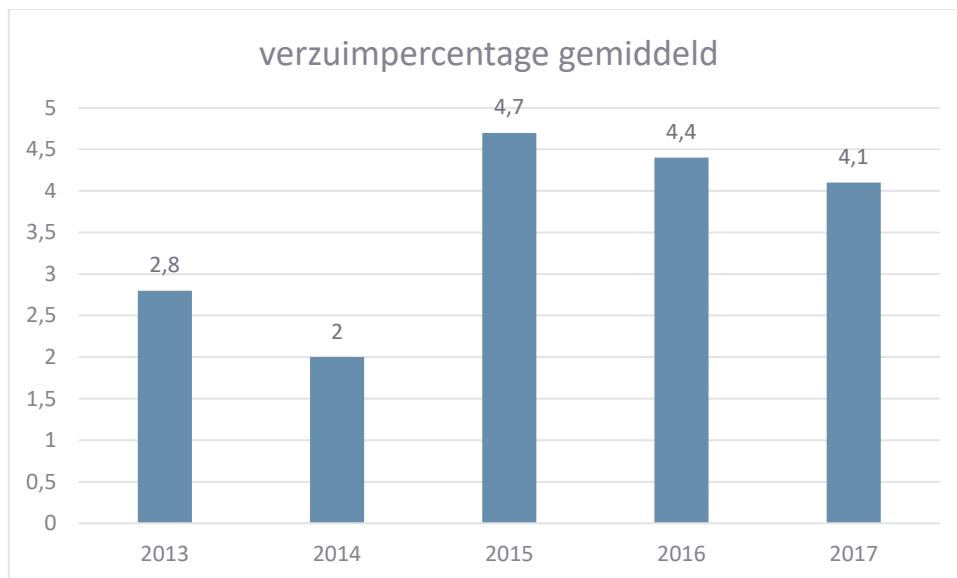
Herkomst van medewerkers

Het percentage medewerkers met een migrantenachtergrond binnen Pharos per 31 december 2017 bedroeg 24 %. In 2016 was dit 27%.

Ziekteverzuim

Het gemiddelde ziekteverzuim lag op 4,1 %. Het streefpercentage was 4 %. Pharos had een aantal langdurig verzuimers. Er is ingezet op een intensievere begeleiding. Het ziekteverzuimpercentage is lager dan de verzuimcijfers van de Gezondheids- en welzijnszorg (5,2%, over Q 1-3 2017, cijfers CBS).

De meldingsfrequentie over 2017 kwam uit op 0,7

13. Bestuursorganen Pharos

Pharos wordt bestuurd door de directeur onder toezicht van een Raad van Toezicht.

Directeur- bestuurder in 2017 was mevrouw drs. M.T.M. van Berkum, MSM.

Nevenfuncties:

- Lid Raad van Toezicht Lokalis
- Lid mensenrechten coalitie Utrecht

Raad van Toezicht

De samenstelling van de Raad van Toezicht was in 2017 als volgt:

- Mevrouw drs. F. Nasrullah, voorzitter
- De heer A. de Jonge, MSM
- Mevrouw mr. I.I. Kooy- Veenstra
- Mevrouw prof. dr. T. Lagro-Janssen (tot 18 mei 2017)
- De heer dr. O. de Zwart MPH
- De heer ir. W.E. ten Kate
- Mevrouw dr. A.W.M. Kramer (vanaf 1 oktober 2017)
- Mevrouw drs. N. Ünlü (vanaf 1 oktober 2017)

(Neven)functies Raad van Toezicht

Mevrouw drs. F. Nasrullah, voorzitter

- Bestuurder Youké, organisatie van specialistische jeugdzorg

Nevenfuncties:

- Bestuurslid ZonMw (bezoldigd)
- Lid Raad van Toezicht Bevolkingsonderzoek Midden Nederland (bezoldigd)
- Lid Raad van Toezicht Montessori Scholengemeenschap Amsterdam (bezoldigd)
- Lid Raad van Advies Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS) (onbezoldigd)

De heer A. de Jonge MSM, lid

Directeur-bestuurder Inovum

Nevenfunctie:

- Lid Raad van Commissarissen van Poort6 (woningstichting Gorinchem)

Mevrouw mr. I.I. Kooy-Veenstra, lid

- Directeur I.K. Consulting

Nevenfuncties:

- Lid Advies Raad van CareRate te Rotterdam
- Adviseur van de Nierstichting (inzake de ontwikkeling en implementatie van de draagbare kunstnier)
- Mentor, ervaringsdeskundige voor de opleiding Wo & Men on Board
- Voorzitter Stichting Bureau Sterrenstof (deze stichting zet zich in voor chronisch zieke patiëntjes en hun omgeving)
- Coach Young Potentials

Mevrouw em. prof. dr. T. Lagro-Janssen, lid tot 18 mei 2017

- Huisarts (niet praktiserend)
- Emeritus Hoogleraar Vrouwenstudie Medische Wetenschappen Radboud Universiteit Nijmegen
- Lid van de Gezondheidsraad
- Hoofd Centrum Seksueel en Familiaal Geweld Nijmegen
- Comité van Aanbeveling van de Johannes Wier Stichting
- Lid Wetenschapscommissie Koninklijke Nederlandse Organisatie van Verloskundigen (KNOV)
- Lid landelijke Alliantie Gender and Health
- Hoofd kenniscentrum sekse en diversiteit in het medisch onderwijs (sdmo), Radboud Universiteit Nijmegen

De heer dr. O. de Zwart MPH, lid

- Directeur Welzijn, Zorg en Jeugdhulp Gemeente Rotterdam

Functie gerelateerde nevenfunctie (onbezoldigd):

- Secretaris gemeenschappelijke regeling jeugdhulp Rijnmond

De heer ir. W.E. ten Kate, lid

- Waarnemend burgemeester van de gemeente Giessenlanden

Functie gerelateerde nevenfuncties (onbezoldigd):

- Lid Algemeen Bestuur Gemeenschappelijke Regeling AV
- Lid Algemeen Bestuur Gemeenschappelijke Regeling Veiligheidsregio ZHZ
- Lid van het college van beschermlieden en Algemeen Bestuurslid van de Stichting tot Instandhouding Molens Alblasserwaard-Vijfheerenlanden (SIMAV)
- Lid VNG subcommissie Decentralisatie Jeugdzorg
- Lid stuurgroep veiligheidshuis ZHZ
- Lid Gebruikersraad Kadaster (namens gemeenten)

Overige nevenfunctie:

- Lid van de Raad van Toezicht van Ruimte-OK

Mevrouw dr. A.W.M. Kramer, lid vanaf 1 oktober 2017

- Hoofd huisartsopleiding
- Hoogleraar onderzoek van onderwijs
- Huisarts

Mevrouw drs. N. Ünlü, lid vanaf 1 oktober 2017

- GZ- psycholoog bij Indigo/ NOAGG

Honorering

De honorering van de directeur/bestuurder, medewerkers en de leden van de Raad van Toezicht zijn conform de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT), kortweg: Wet normering topinkomens. Voor specificatie van de bezoldiging topfunctionarissen zie hoofdstuk 12 Financieel jaarverslag.

Dit jaarverslag is door de directie vastgesteld op 9 mei 2018 en goedgekeurd door de Raad van Toezicht op 16 mei 2018.

Drs. P. Heijdenrijk

Directeur/bestuurder Pharos

Arthur van Schendelstraat 620

Utrecht

030 234 98 00

www.pharos.nl

Gezondheid en kwaliteit van zorg voor iedereen